

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка

С. А. КОПИЛОВ, В. В. ВЕРСТЮК

ІСТОРИОГРАФІЯ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТІВ ІСТОРИЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ**

Кам'янець-Подільський
2019

УДК 930:94(100)(075.8)
ББК 63.1(0)я73
К65

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка (протокол № 8 від 28 серпня 2019 року).*

Рецензенти:

Я. С. Калакура – доктор історичних наук, професор кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Т. Шевченка;

В. С. Степанков – доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Копилов С. А., Верстюк В. В.

К65 Історіографія всесвітньої історії: навчально-методичний посібник для організації самостійної роботи студентів історичних факультетів. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2019. 162 с.

Даний методичний посібник призначений для студентів історичних факультетів вищих навчальних закладів. Він містить плани семінарських занять, список пропонованих джерел і літератури до кожного з них, методичні поради студентам у підготовці до занять, уривки з праць видатних істориків ХХ – початку ХХІ ст. та термінологічний словник. Запропоновано теми есе і методичні поради до їх написання, варіанти аудиторної контрольної роботи, список основних джерел та літератури до курсу «Історіографія всесвітньої історії».

УДК 930:94(100)(075.8)
ББК 63.1(0)я73

© **Копилов С. А., Верстюк В. В., 2019**

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	4
Тема 1. Антична історіографія	7
Тема 2. Західноєвропейська середньовічна історіографія	15
Тема 3. Візантійська історіографія	22
Тема 4. Історіографія раннього нового часу	27
Тема 5. Просвітницька історіографія	34
Тема 6. Історіографія романтизму	41
Тема 7. Основні напрями і школи позитивістської історіографії	48
Тема 8. Представники історіографії першої половини ХХ століття	55
Тема 9. Школа «Анналів» – феномен європейської історіографії	62
Тема 10. Англійська історіографія новітнього часу	74
Тема 11. Історіографія США новітнього часу	81
Тема 12. Німецька історіографія новітнього часу	90
Тема 13. Російська історіографія новітнього часу	98
Теми есе і методичні поради щодо їх написання	106
Тести з дисципліни «Історіографія всесвітньої історії»	109
Глосарій до дисципліни «Історіографія всесвітньої історії»	126
Список джерел і літератури	139

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Курс «Історіографії всесвітньої історії» є важливою навчальною дисципліною вищої історичної освіти, відіграє пріоритетну роль у підготовці професійних істориків, впливає на формування масової історичної свідомості, історичної культури та мислення. Його значення у підготовці майбутніх фахівців-істориків обумовлюється низкою чинників.

По-перше, його вивчення на старших курсах історичних факультетів, як і історичного джерелознавства, завершує підготовку історика-фахівця. У певній мірі ці дисципліни є вершинами історичної освіти, оскільки навчають критичному, тобто аналітичному, ставленню до свідчень про минуле, що складає основний зміст головного методу історії як науки: джерелознавство вчить критичному відношенню до історичних джерел, а історіографія – аналізувати праці істориків, що є головними історіографічними джерелами.

По-друге, навчає не переказувати історичні праці зі сліпою вірою в непогрішність і святість змісту написаного тексту, а аналізувати їх та аналітично думати. Тому курс є своєрідним інтелектуальним трампліном до набуття навичок історико-аналітичного мислення, без якого не може бути справжнього історика.

По-третє, допомагає студенту швидше орієнтуватися у безмежному морі історичної літератури, правильно оцінювати результати минулого розвитку історичної науки.

По-четверте, дозволяє глибше зазирнути в історичний процес, краще усвідомити його закономірності й орієнтуватися у складних питаннях конкретної історії, даючи їм наукову оцінку, систематизувати здобуті знання в єдине ціле. Відтак студіювання проблем історіографії всесвітньої історії є найбільш ефективним засобом синтетичного пізнання і методологічного зростання фахівця-історика.

По-п'яте, дає змогу з наукових позицій узагальнювати та оцінювати нагромаджену попередніми поколіннями вчених історичну спадщину, визначити не вивчені або недостатньо досліджені питання, накреслити шляхи їх подолання. Не випадково ще в 1973 р. відомий радянський історик, академік О. Нарочницький зазначав, що раніше доводилося працювати десятиліттями, щоб хоча частково розібратися у картині розвитку історичної науки, а завдяки працям з історіографії це можна простудіювати за кілька місяців.

Особливість курсу «Історіографії всесвітньої історії» зумовлена складністю предметної сфери пізнання в історіографії – історичних знань: практичною безмежністю матеріалу, що вивчається; необхідністю ґрунтовної попередньої підготовки з власне історичних дисциплін і суміжних гуманітарних, зокрема, з філософії, політології, історії культури зарубіжних країн та ін.

Об'єктом пізнання в історіографії є історичні знання, представлені в працях і виступах фахових дослідників минулого – істориків, які формують науковий образ минулого на засадах поширених в історичній науці моделей і схем історичного пізнання (дослідження).

Предметом історіографії всесвітньої історії є закономірності нагромадження знань і розвитку історичної думки, становлення і збагачення історичної науки в головних країнах світу. Іншими словами, предметну сферу історіографії складають не сам історичний процес, не конкретні факти, події, явища історії, а лише ті, що мають безпосереднє відношення до розвитку знань про ці події, факти і явища:

- ✓ світоглядний складник – система ідей і цінностей історика, з позицій яких він сприймає і пояснює навколишній світ;
- ✓ методологічний (теоретичний) складник, що передбачає наявність у дослідника знань про мету, принципи і засоби здійснення історичного пізнання, а також його приналежність до визначеного наукового напрямку, школи, інституції;
- ✓ фактологічний (джерельний) складник, пов'язаний з умінням дослідника працювати з історичними джерелами і реконструювати на їх підставі минулу дійсність;
- ✓ соціально-культурний складник, який забезпечує присутність у створюваних істориком знаннях впливів соціального оточення, його ментальних структур, зокрема історичної пам'яті;
- ✓ психологічний і мовнолінгвістичні складники.

Хронологічні рамки курсу «Історіографії всесвітньої історії» охоплюють період від зародження і становлення історичних знань у найдавніших центрах світової цивілізації до сьогодення, а його географічний ареал – країни Європи і Америки. Водночас, щоб не порушувати загальної картини історії історичної думки, географічні межі останнього дещо розширені в тій частині, коли розглядається зародження міфологічної історичної думки в країнах Стародавнього Сходу (III тис. до н. е.) та розвиток історичних знань у найдавніших центрах світової цивілізації – державах Близького Сходу та Єгипту.

Мета курсу полягає у вивченні студентами закономірностей нагромадження історичних знань і розвитку історичної думки у провідних країнах Європи та Америки, становлення і збагачення світової історичної науки.

Основні завдання даного курсу випливають з самого предмета дисципліни і включають таке:

- ✓ висвітлити процес зародження історичної думки в найдавніших центрах світової цивілізації;
- ✓ з'ясувати основні етапи розвитку історичної думки в провідних країнах Європи та Америки;
- ✓ визначити роль наукових осередків, товариств та видавничих інституцій у розвитку історичної науки, в популяризації її надбань в Україні і світі;
- ✓ схарактеризувати провідні наукові школи, напрями і течії та визначити їх взаємозв'язок з тенденціями світової історіографії;
- ✓ показати вплив історичної науки на розвиток суспільної свідомості, в т. ч. історичної, а також конкретно-історичних умов на розвиток історичних знань;
- ✓ розглянути зміну проблематики історичних досліджень у залежності від того чи іншого періоду, збагачення джерельної бази і вдосконалення основних методів досліджень;
- ✓ збагачувати уміння студентів працювати та аналізувати історіографічні джерела;
- ✓ закріпити навички студентів працювати з історіографічною літературою.

Пропонований посібник включає в себе такі *методичні елементи*:

- ✓ плани семінарських занять;
- ✓ методичні поради щодо підготовки до семінарських занять;
- ✓ перелік рекомендованих історіографічних джерел і спеціальної літератури до окремих семінарських занять курсу «Історіографія всесвітньої історії»;
- ✓ термінологічний словник.

Вибір даних елементів зумовлений необхідністю *розв'язання* таких *дидактичних завдань*:

- ✓ забезпечити орієнтацію студентів у змісті кожної теми та концентрацію їх уваги на головному;
- ✓ організувати і систематизувати самостійну роботу студентів з історіографічними джерелами і науковою літературою;
- ✓ забезпечити поетапність засвоєння професійних знань і вмінь шляхом організації самостійної роботи.

ТЕМА 1. АНТИЧНА ІСТОРІОГРАФІЯ

План

1. Праця Геродота «Історія» та її роль у розвитку європейської історичної думки.
2. Минуле і сучасне в історичних працях Фукидіда та Ксенофонта.
3. Основний зміст «Історії Риму від заснування міста» Тита Лівія.
4. Історичні погляди Корнелія Тацита та Гая Светонія Транквілла.

Список пропонованих джерел та літератури

Джерела:

1. Аммиан Марцеллин. История. СПб., 1996. Т. 1-2.
2. Антология источников по истории, культуре и религии Древней Греции / Под ред. В. И. Кузищина. СПб., 2000.
3. Аппиан. Римские войны. СПб., 1994.
4. Аристотель. Афинская полития // Античная демократия в свидетельствах современников. М., 1996.
5. Балух В. О. Історія античної цивілізації: У 3 т. Чернівці, 2008. Т. 3: Практикум.
6. Записки Ю. Цезаря. Гай Саллюстий Крисп: произвед. М., 1999.
7. Историки Греции: Геродот – Фукидит – Ксенофонт / сост., авт. предисл. Т. Миллер. М., 1976.
8. Историки античности: В 2 т. М., 1989. Т. 1: Древняя Греция.
9. Историки античности: В 2 т. М., 1989. Т. 2: Древний Рим.
10. Историки Рима / Вст. ст. С. Утченко. М., 1970.
11. Геродот. История в девяти книгах. М., 1972.
12. Ксенофонт. Греческая история. СПб., 1993.
13. Кун Н. Легенды и мифы Древней Греции. Минск, 1989.
14. Ливий Т. История Рима от основания города: В 2 т. М., 1989.
15. Плутарх. Сравнительные жизнеописания: В 2 т. М., 1994. Т. 1-2.
16. Полибий. Всеобщая история. СПб., 1994-1995. Т. 1-3.
17. Полонская К. П., Поняева Л. П. Хрестоматия по ранней римской литературе. М., 1984.
18. Тацит К. Сочинения: В 2 т. М., 1969.

19. Транквилл Г. С. Жизнь двенадцати цезарей. М., 1966.
20. Фукидид. История. М., 1999.

Посібники, підручники, словники:

21. Балух В. О. Історія античної цивілізації: У 3 т. Чернівці, 2007. Т. 1: Стародавня Греція: Підручник.
22. Балух В. О. Історія античної цивілізації: У 3 т. Чернівці, 2008. Т. 2: Стародавній Рим: Підручник.
23. Бокщанин А. Г. Источниковедение Древнего Рима. М., 1981.
24. Голиш Г. М. Історія історичної науки від найдавніших часів до кінця ХІХ століття: підручник для студентів ВНЗ зі спеціальності «Історія». Черкаси, 2015.
25. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів, 1999.
26. Історіографічний словник. Навчальний посібник для студентів історичних факультетів університетів / За ред. С. І. Посохова. Харків, 2004.
27. Историография античной истории. М., 1980.
28. Копилов С. А. Історіографія всесвітньої історії: методичні рекомендації до семінарських занять для студентів денної та заочної форм навчання. Кам'янець-Подільський, 2009.
29. Климуть Л. Я. История исторической мысли. Часть 1. Древний мир. Курс лекций. Могилев, 2018.
30. Святець Ю. А., Топка Р. В. Історіографія всесвітньої історії. Курс лекцій. Дніпропетровськ, 2007.
31. Теория и методология исторической науки. Терминологический словарь / Отв. ред. А. О. Чубарьян. М., 2014.
32. Яковенко Н. Вступ до історії. К., 2007.

Монографії та статті:

33. Аверинцев С. С. Плутарх и античная биография. М., 1973.
34. Алферова М. История и легенды Древнего Рима. М., 2006.
35. Доватур А. И. Повествовательный и скучный стиль Геродота. Л., 1957.
36. Кнабе Г. С. Корнелий Тацит. Время. Жизнь. Книги. М., 1984.

37. Крабе Г. С. Образы Рима в сочинении Тита Ливия // Кнабе Г. С. Материалы к лекциям по общей теории культуры и культуре античного Рима. М., 1993.
38. Кузнецова Т. И., Миллер Т. А. Античная эпическая историография. Геродот. Тит Ливии. М., 1984.
39. Лосев А. Ф. Античная философия истории. М., 1977.
40. Лурье С. Я. Геродот. М.; Л, 1947.
41. Миллер Т. Историческая проза Древней Греции // Историки Греции. Геродот, Фукидид, Ксенофонт. М., 1976.
42. Мирзаев С. Б. Полибий. М., 1986.
43. Немировский А. И. У истоков исторической мысли. Воронеж, 1979.
44. Рожанский И. Д. Античная наука. М., 1980.
45. Рыбаков Б. А. Геродотова Скифия. М., 1979.
46. Сидорович О. В. Анналисты и антиквары. Римская историография конца III – I в. до н. э. М., 2005.
47. Строецкий В. М. Становление исторической мысли в Древней Греции и возникновение классической греческой историографии: Геродот, Фукидид, Ксенофонт. Часть I. Геродот: монография. М.-Берлин:, 2014.
48. Суриков И. Е. Очерки об историописании в классической Греции. М., 2011.
49. Томашевская М. Историческая проза античности // Историки античности: В 2 т. М., 1989. Т. 1: Древняя Греция.
50. Трутина Н. Н. Политика и политики «золотого века» Римской республики. М., 1986.
51. Утченко С. Л. Римская историография и римские историки // Историки Рима. М., 1970.
52. Эллинизм: Восток и Запад / Отв. ред. Е. С. Голубцова. М., 1992.

Методичні рекомендації

Відповідь на перше питання слід розпочати зі з'ясування фактів біографії Геродота, зокрема, умов формування його особистості, звернувши увагу на подорожі до Малої Азії, Фінікії, Сирії, Геллеспонту, західного берега Чорного моря, Ольвії, Єгипету, Передньої Азії та ін. Далі доцільно перейти до характеристики праці Геродота «Історія», що демонструвала рішучий перехід від «опису земель» до історії у власнім сенсі слова. Саме він утвердив зв'язок понять «історія», «дослідження», «пізнання» з ме-

тою укладення оповідання про перебіг справ людських. Греко-перські війни, що надихнули Геродота на написання своєї праці, вкладаються у чверть століття, але для висвітлення цих подій йому знадобилася величезна історична ретроспектива: витоки конфлікту він прослідковує у глибокому минулому втягнутих у нього країн і народів. Хоча тема «Історії» за своєю суттю воєнно-політична, Геродот нагромадив у ній масу різноманітних, інколи єдиних у своєму роді свідчень з історичної географії, археології, етнографії, історії мореплавства і торгівлі, релігії і міфології, а тому важливо з'ясувати характер свідчень і матеріалів, використаних автором. Слід зауважити, що Геродот виступив першовідкривачем у галузі історичного методу: він уперше підійшов до історичного сюжету як проблеми, ставлячи перед собою конкретне пізнавальне завдання – пошук відповіді на питання: чому елліни і варвари воювали між собою?

Відповідаючи на друге питання, відзначте, що у Стародавній Греції історичний жанр досяг найвищого розвитку наприкінці V ст. до н. е. у Фукидіда. Його праця – оповідання про Пелопоннеську війну (394/3 – 391/390 рр. до н. е.), тобто про нещодавню, «сучасну історію». Він описав ці події як очевидець, наводив тексти справжніх договорів, надписи та інші джерела, посилався на поетів і логографів, полемізував із Геродотом. Автор протиставив власну версію історії, метод і тему працям, темам і методу попередників. Фукидід – родоначальник прагматичної, наукової історіографії, заснованої на раціоналістичних методах пояснення подій і ретельному відборі достовірних свідчень. Слід вказати, що заслугою Фукидіда як історика було використання ним документальних джерел (текстів договорів, офіційних постанов та ін. документів), встановлення хронології, а також застосування відкритого ним методу реконструкції минулого шляхом ретроспективних узагальнень на підставі характеристики джерел, що збереглися. Також студенти повинні розглянути творчість давньогрецького історика Ксенофонта, відомості про життя якого можна знайти винятково в його власних творах і в пізній біографії, яку склав Діоген Лаертський у II ст. н. е. Основний історичний твір автора – «Грецька історія» (в 7 кн.), написаний із проспартанських та антидемократичних позицій, за роками, але не за методологі-

єю продовжує працю Фулідіда. У цьому творі Ксенофонт керується насамперед особистими симпатіями чи антипатіями до історичних осіб, чітко простежується також дидактико-моралізаторська спрямованість твору.

Характеризуючи у третьому питанні працю «Історія Риму від заснування міста» Тіта Лівія (59 р. до н. е. – 17 р. н. е.), студентам доцільно з'ясувати обставини створення цього твору, в якому автор уперше зробив спробу створити повну історію Риму. Головна позитивна відмінність праці полягала в тому, що вона характеризувала не окремі події, а передавала загальний дух того часу. Для Тіта Лівія становлення, розквіт і занепад римської громадянської держави стали головним стрижнем оповідання. Слід зазначити, що історик бачив своє завдання не в пошуку нових свідчень, а у відтворенні близьких до ідеалу картин життя народу, з їх громадянською добродішністю та військовою доблестю. У викладі Лівія історія Риму постає не однією із багатьох історій, а як єдина і загальна, оскільки Рим втілював у собі весь відомий світ. Завдяки такому підходу твір Лівія слугував у більш пізній час моделлю, зразком для історій інших народів, згодом – національних історій. У характеристиці праці Тіта Лівія доцільно наводити цитати з її тексту.

Четверте питання присвячено творчості римських істориків Публія Корнелія Тацита (бл. 55 р. – бл. 120 р.) та Гая Светонія Транквілла (бл. 75 р. – бл. 160 р.). Студенти повинні зупинитися на основних фактах біографій цих римських авторів і проаналізувати їхні твори. Слід зазначити, що Тацит вважав, що історикам потрібно чесно описати недавнє минуле з його злочинами і ганьбою для напучування нащадків. При цьому потрібно прославляти подвиг не більшості громадян, а тих, хто не злякався кинути виклик тиранії. Таке бачення завдання дослідження вплинуло на композицію, відбір відомостей для «Історій» і «Анналів», у яких автор писав про події, що відбувалися в державі рік за роком. Але життя величезної імперії та її провінцій залишалося поза межами оповідання. Головна увага була прикута до самого Риму – імператорського двору, верхівки армії, сенату. Також слід зауважити, що близько 120 р. н. е. був написаний найважливіший твір Транквілла «Життя дванадцяти цезарів», від Юлія Цезаря до Доміціана. Він є важливою історичною пам'яткою за-

вдяки багатству змісту, а його цінність зростає від об'єктивності й моральної суворості автора (історичний метод автора містив елементи критичного аналізу джерел).

Джерела до вивчення теми:

Уривок з праці Фукидіда «Історія» (431-411 рр. до н. е.): II, 36-37:

«... (36) Я почну насамперед з предків, тому що і справедливність, і обов'язок звичаю вимагають віддавати їм за таких обставин данину пам'яті. Адже вони завжди і незмінно жили в цій країні і, передаючи її в спадщину від покоління до покоління, зберегли її, завдяки своїй доблесті, вільною до наших часів. І за це вони достойні похвали, а ще достойніші її батьки наші, тому що до одержаної нами спадщини вони, не без труднощів, здобули ту могутність, яку ми маємо тепер, і передали її нинішньому поколінню. Дальшому посиленню могутності сприяли, однак, ми самі, що перебуваємо й тепер в квітучому дозрілому віці. Ми зробили державу цілком і з усіх поглядів самодостатньою – і у военний, і в мирний час. Щодо військових подвигів, завдяки яким досягнуті були окремі здобутки, то серед людей, які не знають це, я не хочу багато говорити щодо цього і не говоритиму про те, з якою енергією ми чи батьки наші відбивали ворожі напади варварів або еллінів. Я покажу спочатку, яким чином діючи, ми досягли теперішньої могутності, при якому державному ладі і якими шляхами ми звеличили нашу владу, а потім перейду до прославлення тих, що полягли. На мою думку, про все доречно буде сказати в теперішньому випадку, і всім зборам городян та іноземців корисно буде вислухати мою промову.

(37) Наш державний лад не наслідує чужі настанови; ми самі швидше служимо зразком для декого, ніж наслідуємо інших. Називається цей лад демократичним, тому що він спирається не на меншість, а на більшість. Щодо приватних інтересів, закони наші надають рівноправність усім; щодо політичного значення, то у нас в державному житті кожний його має переважно перед іншим не через те, що його підтримує та чи інша політична партія, а залежно від його доблесті, що здобула йому добру славу в тій чи іншій справі; так само скромність знання

не є для бідняка перешкодою до діяльності, якщо тільки він може зробити яку-небудь послугу державі. Ми живемо вільним політичним життям в державі і не слабуємо на підозрілість у взаємних відносинах повсякденного життя; нас не дратує, коли хто-небудь робить щось собі на втіху, і ми не виявляємо при цьому жалю, хоч і не шкідливого, але все-таки прикрого для іншого. Вільні від усякого примусу в приватному житті, ми в громадських відносинах не порушуємо законів найбільше з остраху перед ними і коримося особам, наділеним владою в даний час, особливо прислуховуємося до всіх тих законів, які існують на користь тих, що зазнають кривди, і які, будучи неписаними, ведуть до загально визнаної ганьби». (Цит. за: Балух В. О. Історія античної цивілізації: У 3 т. Чернівці: ТОВ «Видавництво «Наші книги»», 2008. Т. 3: Практикум. С. 79-80).

Уривок з праці Плутарха «Порівняльні життєписи»: Красс про поразку повстання Спартака (70-120 рр.):

«...Красс злякався, тривожачись, аби Спартак не рушив на Рим; однак заспокоївся, коли багато повстанців відокремилися від нього через незгоди і стали окремим табором поблизу Луканського озера...

Підійшовши туди, Красс відтіснив їх від озера, однак не зміг їх розбити ані переслідувати, оскільки швидко поява Спартака зупинила їх втечу. [Красс], який перед тим написав сенатові, що потрібно викликати Лукулла з Фракії і Помпея з Іспанії, тепер змінив свій намір і поспішав закінчити війну швидше, ніж вони підійдуть, оскільки передбачив, що коли ті приєднаються, то весь успіх буде приписаний не йому, а тим, що прийдуть на допомогу. Спочатку він вирішив напасти на тих, що відокремилися і вели війну самостійно, їх очолювали Гай Каннікій і Каст; надіслав шість тисяч зайняти один пагорб, наказавши виконати це якомога непомітно. Вони намагалися нічим себе не видати, прикривши свої шоломи, однак були помічені двома жінками, що приносили жертву перед ворожим табором. Воїнам загрожувала б велика небезпека, якби не намір Красс і не зав'язав бій, найбільший з усіх у цю війну, в якому полягло двадцять тисяч триста [рабів]; з них тільки двоє були поранені в спину, всі інші полягли в строю, б'ючись проти римлян.

Спартака, який почав відступати після цієї поразки до Петелійських гір, переслідували Квінт, один з легатів Красса, і квестор Скрофа. Коли ж він повернув і рушив на римлян, ті почали панічно втікати і ледве врятувалися, забравши із собою пораненого квестора. Цей успіх й погубив Спартака, бо збігли раби дуже загордилися вони тепер й чути не хотіли про відступ і не слухались начальників, а, оточивши їх на дорозі, зі зброєю в руках примусили вестися військо назад через Луканію на римлян, куди поспішав і Красс. Стало відомо, що Помпей вже наближається...

Спартак був змушений, нарешті, вишикувати все своє військо [до битви]. Перед початком до нього підвели коня, однак він видобув меча і, промовивши, що, коли переможе, буде мати багато красивих коней від ворогів, а коли зазнає поразки, вони йому не будуть потрібні, заколов його. Після того він кинувся на самого Красса, однак пробратися крізь ряди воїнів і поранених йому не вдалося; він убив лише двох центуріонів, які зіткнулися з ним. Нарешті, покинутий своїми сподвижниками, що втекли від нього, оточений великою кількістю ворогів, він відбивався і був убитий». (Цит. за: Балух В. О. Історія античної цивілізації: У 3 т. Чернівці: ТОВ «Видавництво «Наші книги»», 2008. Т. 3: Практикум. С. 152-153).

Питання для самоконтролю:

1. Розкрийте зміст поняття «синкретизм».
2. Назвіть основні риси міфологічного світогляду.
3. Хто такі логографи?
4. Чому твір Геродота іноді називають «Музи»?
5. Кого вважають засновником прагматичної історіографії?
6. Чому Ксенофонта називають «античною бджілкою»? Відповідь обгрунтуйте.
7. Чому Тіта Лівія називають «істориком з других рук»?

ТЕМА 2. ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКА СЕРЕДНЬОВІЧНА ІСТОРИОГРАФІЯ

План

1. Християнська концепція історії. Основний зміст «Церковної історії народу англів» Беди Досточтимого.
2. «Діяння саксів» Відукінда як історичне і літературне джерело.
3. «Хроніка» Тітмара Мерзебурзького як джерело з історії германо-слов'янських відносин.
4. Історичні праці Іоахима Флорського та Гвіберта Ножанського.

Список пропонованих джерел та літератури

Джерела:

1. Беда Достопочтимый. Церковная история народа англо-лов / Пер. с лат., ст., прим. В. Эрхлимана. СПб., 2001.
2. Видукинд Корвейский. Деяния саксов / Вст. Ст. Г. Э. Санчука. М., 1975.
3. Гельмонд. Славянская хроника. М., 1963.
4. Григорий Турский. История франков / Пер. с лат. В. Д. Савукова. М., 1987.
5. Джаксон Т. Н. Исландские королевские саги о Восточной Европе (середина XI – середина XIII в.): Тексты, перевод, комментарий. М., 2000.
6. Длугош Ян. Грюнвальдская битва. М.-Л., 1962.
7. Историописание и историческая мысль западноевропейского Средневековья: Практикум-хрестоматия: В 3 кн. / авт.-сост.: М. С. Бобкова [и др.]. СПб., 2011. Кн. 1.
8. Историописание и историческая мысль западноевропейского Средневековья: Практикум-хрестоматия: В 3 кн. / авт.-сост. М. С. Бобкова [и др.]. СПб., 2011. Кн. 2.
9. Історія середніх віків. Практикум. Частина I: навч. посібник / В. В. Гордієнко, Г. М. Гордієнко, І. І. Кривошея, О. О. Салата. К., 2017.
10. Лиутпранд Кремонский. Антаподосис; Книга об Оттоне; Отчет о посольстве в Константинополь / Пер. с лат. и ком. И. В. Дьяконова. М., 2006.

11. Матузова В. И. Английские средневековые источники IX–XIII вв.: Тексты, перевод, комментарий. М., 1979.
12. Робер де Клари. Завоевание Константинополя. М., 1986.
13. Титмар Мерзебургский. Хроника: В 8 кн. / Пер. с лат. И. В. Дьяконова. М., 2005.

Посібники, підручники, словники:

14. Голиш Г. М. Історія історичної науки від найдавніших часів до кінця XIX століття: підручник для студентів ВНЗ зі спеціальності «Історія». Черкаси, 2015.
15. Головка О. Б. Історики-медієвісти сучасної України: довідник / [відп. ред. С. А. Копилов]. 2-е вид., перероб і доп. Кам'янець-Подільський, 2019.
16. Гутнова Е. В. Историография истории средних веков. М., 1985.
17. Драч О. О. Зарубіжна історіографія всесвітньої історії. Навчальний посібник. Черкаси, 2015.
18. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів, 1999.
19. Історіографічний словник. Навчальний посібник для студентів історичних факультетів університетів / За ред. С. І. Посохова. Харків, 2004.
20. Історіографія всесвітньої історії: навч. посібник / Гордієнко В. В. Умань, 2012.
21. Историография истории южных и западных славян. М., 1987.
22. Копилов С. А. Історіографія всесвітньої історії: методичні рекомендації до семінарських занять для студентів денної та заочної форм навчання. Кам'янець-Подільський, 2009.
23. Косминский Е. А. Историография средних веков. М., 1963.
24. Люблинская А. Д. Источниковедение истории средних веков. М., 1955.
25. Святець Ю. А., Топка Р. В. Історіографія всесвітньої історії. Курс лекцій. Дніпропетровськ, 2007.
26. Теория и методология исторической науки. Терминологический словарь / Отв. ред. А. О. Чубарьян. М., 2014.
27. Шапиро А. Л. Историография с древнейших времен по XVIII век: Курс лекций. Л., 1982.
28. Яковенко Н. Вступ до історії. К., 2007.

Монографії та статті:

29. Блок М. Апология истории или ремесло историка (Феодальное общество. Условия жизни и духовная атмосфера). М., 1986.
30. Вайнштейн О. Л. Западноевропейская средневековая историография. М., 1964.
31. Гене Б. История и историческая культура средневекового Запада / Пер. с фр. Е. Баевской. М., 2002.
32. Гимон Т. В. Историописание раннесредневековой Англии и Древней Руси. Сравнительное исследование. М., 2011.
33. Гринин Л. Е. Теория, методология и философия истории: очерки развития исторической мысли от древности до середины XIX века. Лекция 3. Средневековая теология, теория истории и историография. Западная Европа. Лекция 4. Философско-историческая мысль в Средние века. Византия, Русь, арабский мир, Китай // Философия и общество. 2010. Выпуск № 2 (58).
34. Гофф Жак Ле. Интеллектуалы в средние века / Пер. с фр. А. Руткевич. СПб., 2003.
35. Данилов Д. В. Gens Anglorum Беды Достопочтенного: в поисках английской идентичности // Образы прошлого и коллективная идентичность в Европе до начала нового времени. М., 2003.
36. Дмитриев В. А. «Персидский» экскурс Аммиана Марцелина: опыт источниковедческого анализа. Псков, 2010.
37. Заборов М. А. Введение в историографию крестовых походов (Латинская хронография XI–XIII веков). М., 1955.
38. История Византии: В 3 т. М., 1967. Т. 3.
39. Каждан А. П. Византийская культура (X–XII вв.). М., 1968.
40. Лебедев П. Н. Рим и христианство: переосмысление истории в апологетике // Вестник древней истории. 2018. № 78/4.
41. Мереминский С. Г. Средневековая анналистика: особая форма историописания или историографический конструкт? // Люди и тексты: Исторический альманах. 2018. Вып. 11.
42. Неретина С. С. Образ мира в «Исторической библии» Гистара де Мулэна // Из истории культуры средних веков и Возрождения. М., 1976.
43. Прокопьев С. М. Возникновение христианской исторической мысли: Ориген Александрийский. М., 2010.

44. Савукова В. Григорий Турский и его сочинение // Григорий Турский. История франков / Пер. с лат. В. Д. Савукова. М., 1987.
45. Санчук Г. Э. Видукинд Корвейский и его «Деяния саксов». М., 1975.
46. Санчук Г. Э. Видукинд Корвейский и его «Деяния саксов» // Вопросы историографии и источниковедения славяно-германских отношений. М., 1973.
47. Санчук Г. Э. Политические взгляды Видукинда Корвейского // Исследования по славяно-германским отношениям. М., 1971.
48. Сидоров А. И. В поисках исчезающего времени (к вопросу о феномене средневековой анналистике) // Средние века. 2018. Вып. 79 (3).
49. Сидоров А. И. Историческая книга во времена Каролингов в контексте книжной культуры франков (VIII – X вв.). СПб., 2015.
50. Трильмих В. Епископ из Мерзебурга Титмар и его «Хроника» // Титмар Мерзебургский. Хроника: В 8 кн. / Пер. с лат. И. В. Дьяконова. М., 2005.
51. Уколова В. И. Античное наследие и культура раннего средневековья. М., 1989.

Методичні рекомендації

Відповідь на перше питання доцільно розпочати з визначення місця історичних творів у культурі середньовіччя, що були чисельними і різноманітними за своєю тематикою і жанрам: аннали, хроніки, біографічні й автобіографічні твори, історії окремих світських і церковних співтовариств, генеалогії правлячих і аристократичних династій, агіографічні твори тощо. Слід зауважити, що середньовічні автори, наслідуючи античних, сприймали минуле як скарбницю прикладів, що демонстрували зразки гідної або іншої поведінки і виявляли типові ситуації трагічного чи щасливого ходу подій; минуле переосмислювалося в категоріях моралі й етики, слугувало джерелом повчання. Зазвичай історичне оповідання мало ніби хронологічний каркас, у межах якого доволіно групувалися факти минулого. Слід пам'ятати, що основи християнської богословської історії були закладені головним теологом латинської церкви Аврелієм Августиним, єпископом Гіппон-

ським (354-430). Тут також слід зупинитися на творчості першого англійського історика Беди Досточтимого (672/673–бл. 735), який ввів в історіографію відлік часу від Різдва Христового, що почав широко застосовуватися в XI ст.

Друге питання семінарського заняття присвячено характеристиці хроніки «Діяння саксів» німецького історика Відукінда Корвейского (бл. 925-980). Намагаючись прославити подвиги саксів та їх королів, він на основі саг, пісень, переказів, античних і середньовічних джерел, власної поінформованості описав історію саксів і королів Саксонської династії (Генріха I і Оттона I). Події в «Діяннях» автор довів до 967 р., подав цікаві свідчення з історії саксо-слов'янських відносин. При характеристиці праці Відукінда доцільно наводити цитати із її тексту.

Розгляд третього питання доцільно розпочати з характеристики життя і діяльності Тітмара Мерзебургського (975-1018) – німецького хроніста і церковного діяча: в 1009-1018 рр. – єпископа Мерзебургського (Саксонія). Слід наголосити на тому, що Тітмар є автором «Хроніки» у восьми книгах, над якою він працював у 1012-1018 рр. У цьому творі викладено події, що відбулися в Німеччині і в сусідніх країнах у проміжку з 908 р. до 1018 р. Хроніка насичена багатим фактичним матеріалом, який стосується, в тому числі, німецько-слов'янських взаємин, але відрізняється тенденційністю, особливо у викладі німецько-польських відносин. Тітмар також оповідає про Київську Русь (доцільно процитувати), яку, втім, не вважав слов'янською країною. Свідчення «Хроніки» дозволяють зв'язати в загальний контекст дані «Початкового руського літопису» з політичною історією середньовічної Європи.

У заключному (четвертому) питанні доцільно проаналізувати історичні погляди італійського ченця Іоахіма Флорського (1132-1202), який у своїх творах «Вічне Євангеліє», «Вступ до апокаліпсису» та ін. стверджував, що після послідовної зміни ряду царств, чи «станів», настане тисячолітнє царство Христа на землі. Проголошуючи поступовість, стадійність розкриття божественного у земному, історіософія І. Флорського актуалізувала необхідність оновлення не лише душ, а й світу. Вона була своєрідним каталізатором оновлення підходів у тлумаченні історичного процесу. Також необхідно зупинитися на історичних пог-

лядах Гвіберта Ножанського (1053-1124) – відомого середньовічного хроніста, який належав до французької знаті. Він був автором ряду творів, серед яких: «Діяння Бога через франків», «Про реліквії святих», автобіографічної праці «Про моє життя» та ін., що є блискучим зразком критичного налаштування середньовічних хроністів.

Джерела до вивчення теми:

Уривок з праці Беди Досточтимого «Церковна історія народу англів» (720-730-ті рр.): Книга I, Розділ 23:

«У 582 р. по Р. Х. Маверкій, 54-й після Августа імператор, зійшов на трон і займав його протягом 21 року. На десятому році його правління Григорій, людина, яка перевершувала інших вченістю і вчинками, був висунутий на місце понтифіка римського і апостольського престолу, і володів ним 13 років, 6 місяців і 10 днів. Він під впливом божественного натхнення, на чотирнадцятому році правління того ж імператора і приблизно через 150 років після прибуття англів у Британію, направив раба Божого Августина і декількох богобоязливих ченців разом з ним проповідувати слово Боже серед племені англів. Коли, підкоряючись наказам первосвященника, вони приступили до зазначеної ним роботи і пройшли деяку частину призначеного їм шляху, малодушний страх здолав їх, і місіонери вирішили, що краще повернутися назад, ніж продовжувати свій шлях до варварського, жорстокого, загрузлого в невір'ї народу, мови якого вони не знали...» (Цит за: Гордієнко В. В. Історія середніх віків. Практикум. Частина I: навч. посібник. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. С. 139).

Уривок з праці Відукінда Корвейського «Діяння саксів» (950-970-ті рр.):

«1. Після перших наших праць, в яких я розповів про перемоги воїнів нашого правителя, нехай ніхто не дивується з того, що я хочу письмово розповісти про успіхи нашої знаті, так як в тих працях я, як міг, згідно зі своїм покликанням, виконав те, що мав [зробити]. Тепер же я не хочу втрачати нагоду попрацювати, як можу, з усією відповідальністю заради мого народу.

2. І перш за все я, звичайно, розповім децю про походження і становище народу, слідуючи в цій частині лише чутками, так як [через] великий проміжок часу [подій] майже зникає вся [їх] достовірність. До того ж, про це існують різні думки: згідно з одними, сакси беруть свій початок від датчан і норманів, а згідно думки інших, як я чув в юності від однієї людини, яка говорила про це, що від греків; або ж сакси є нащадками Македонського війська, яке, слідуючи за Олександром Великим, внаслідок раптової смерті останнього, розсіялося по всьому світу. Втім, без сумніву, що [сакси] були древнім і шляхетним народом...» (Видукинд Корвейский. Деяния саксов. М.: Наука, Памятники средневековой истории народов Центральной и Восточной Европы, 1975. С. 126).

Питання для самоконтролю:

1. Розкрийте зміст поняття «провіденціалізм».
2. Що таке агіографічна література?
3. Яка різниця між хронікою та літописом?
4. З'ясуйте основні положення релігійного вчення Аврелія Августина.
5. Кому присвячено твір Відукінда?
6. У чому цінність «Хроніки» Тітмара Мерзебурзького для історії України?
7. Який хрестовий похід описав Гвіберт Ножанський? У якому творі?

ТЕМА 3. ВІЗАНТІЙСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ

План

1. Ранневизантийська історична література (пізноантична історична проза IV – V ст., церковні історики, Прокопій Кесарійській).
2. Розвиток візантійської історичної думки класичного періоду VII – XII ст. (Феофан і його послідовники, Михаїл Псел, історична проза епохи Комнінів, Никита Хоніат).
3. Історична проза пізньої Візантії (XIII – перша половина XIV ст.).

Список пропонованих джерел та літератури

Джерела:

1. Анна Комнина. Алексиада / Вст. ст., пер., комент. Я. Н. Любарского. М., 1965.
2. Бибииков М. В. Byzantinorossica: Свод византийских свидетельств о Руси. М., 2004.
3. Две византийские хроники X века (Псамафийская хроника. Иоанн Камениата. Взятие Фессалоники). М., 1959.
4. Константин Багрянородный. Об управлении империей: Текст, перевод, комментарий / Под ред. Г. Г. Литаврина и А. П. Новосельцева. М., 1989.
5. Лев Диякон. История / Пер. М. М. Копыленко, ст. М. Я. Сюзюмова, комент. М. Я. Сюзюмова, С. А. Иванова. М., 1988.
6. Михаил Псел. Хронография / Пер., ст. и примеч. Я. Н. Любарского. М., 1978.
7. Памятники византийской литературы IX – XIV веков. М., 1969.
8. Памятники византийской литературы IV – IX веков. М., 1968.
9. Прокопий Кесарийский. Война с готами / Пер. с греч. С. П. Кондратьева. Вступ. ст. З. В. Удальцовой. М., 1950.
10. Прокопий Кесарийский. Война с персами. Война с вандалами. Тайная история / Пер. А. А. Чекакловой. М., 1993.
11. Свод древнейших письменных известий о славянах. Т.1-2. М., 1991-1995.
12. Симоката Ф. История / Пер. С. П. Кондратьева. М., 1957.
13. Чичуров И. С. Византийские исторические сочинения: «Хронография» Феофата, «Бревиарий» Никифора. Тексты, перевод, комментарии. М., 1980.

Посібники, підручники, словники:

14. Голиш Г. М. Історія історичної науки від найдавніших часів до кінця XIX століття: підручник для студентів ВНЗ зі спеціальності «Історія». Черкаси, 2015.
15. Головка О. Б. Історики-медієвісти сучасної України: довідник / [відп. ред. С. А. Копилов]. 2-е вид., перероб і доп. Кам'янець-Подільський, 2019.
16. Гутнова Е. В. Историография истории средних веков. М., 1985.
17. Драч О. О. Зарубіжна історіографія всесвітньої історії. Навчальний посібник. Черкаси, 2015.
18. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів, 1999.
19. Історіографічний словник. Навчальний посібник для студентів історичних факультетів університетів / За ред. С. І. Посохова. Харків, 2004.
20. Історіографія всесвітньої історії: навч. посібник / Гордієнко В. В. Умань, 2012.
21. Историография истории южных и западных славян. М., 1987.
22. Копилов С. А. Історіографія всесвітньої історії: методичні рекомендації до семінарських занять для студентів денної та заочної форм навчання. Кам'янець-Подільський, 2009.
23. Косминский Е. А. Историография средних веков. М., 1963.
24. Люблинская А. Д. Источниковедение истории средних веков. М., 1955.
25. Святець Ю. А., Топка Р. В. Історіографія всесвітньої історії. Курс лекцій. Дніпропетровськ, 2007.
26. Теория и методология исторической науки. Терминологический словарь / Отв. ред. А. О. Чубарьян. М., 2014.
27. Черепнин Л. В. Русская историография до XIX в. М., 1957.
28. Шапиро А. Л. Историография с древнейших времен по XVIII век: Курс лекций. Л., 1982.
29. Яковенко Н. Вступ до історії. К., 2007.

Монографії та статті:

30. Бибииков М. В. Историческая литература Византии. СПб., 1998.
31. Бибииков М. В. Развитие исторической мысли // Культура Византии (вторая половина VII – XII в.). М., 1989.

32. Гринин А. Е. Теория, методология и философия истории: очерки развития исторической мысли от древности до середины XIX века. Лекция 1. Древний Восток. Лекция 2. Античность // Философия и общество. 2010. Выпуск № 1 (57).
33. Гринин А. Е. Теория, методология и философия истории: очерки развития исторической мысли от древности до середины XIX века. Лекция 3. Средневековая теология, теория истории и историография. Западная Европа. Лекция 4. Философско-историческая мысль в Средние века. Византия, Русь, арабский мир, Китай // Философия и общество. 2010. Выпуск № 2 (58).
34. Каждан А. П. Книга и читатель в Византии. М., 1974.
35. Кобзева А. В. «Хронография» Иоанна Малаалы: антиварная традиция и медиэваллизация исторического знания в ранней Византии. Белгород, 2017.
36. Козлов А. С. «Византийская история» Приска Панийского как памятник классического исторического нарратива // Документ. Архив. История. Современность. 2015.
37. Культура Византии. XIII–XV вв. М., 1991.
38. Липшиц Е. Очерки истории византийского общества и культуры (VIII – первая половина IX века). М.-Л., 1961.
39. Любарский Я. Н. Византийские историки и писатели. СПб., 2012.
40. Любарский Я. Н. Михаил Псел. Личность и творчество (К истории византийского предгуманизма). М., 1978.
41. Мереминский С. Г. Средневековая анналистика: особая форма историописания или историографический конструкт? // Люди и тексты: Исторический альманах. 2018. Вып. 11.
42. Мишулин А. В. Древние славяне в отрывках греко-римских и византийских писателей по VII в. н. э. // Вестник древней истории. 1941. № 1.
43. Удальцова З. В. Византийская культура. М., 1988.
44. Удальцова З. В. Развитие исторической мысли и культуры Византии IV – первой половины VII в. М., 1989.
45. Удальцова З. В. Развитие исторической мысли // Культура Византии (IV – первая половина VII вв.). М., 1984.

Методичні рекомендації

Відповідь на перше питання слід розпочати із з'ясування особливостей культурного розвитку Візантії, в тому числі й у сфері історіописання, зумовлених низкою

чинників: конфесійне розмаїття, поступове перетворення християнства в пануючу світогляду та ідеологічну систему, продовження античних традицій тощо. На основі аналізу творів авторів початкового періоду візантійської історіографії (пізноантична історична проза IV – V ст., церковні історики, Прокопій Кесарійський) потрібно довести, що для них було характерним збереження традицій античних оповідань про історію, а домінуючими рисами були виняткова увага до світських і політичних подій, спадщини Римської імперії, моральна риторика і дидактичний пафос творів, турбота про літературну виразність і драматизм оповідань.

Друге питання передбачає характеристику розвитку візантійської історичної думки класичного періоду VII – XII ст. У цей період практично припинилося створення історичних творів світського характеру, написаних освіченими мирянами і відмічених авторською позицією. Головним жанром стає всесвітньо-історична хроніка, зорієнтована на біблійну модель історії людства, починаючи від створення світу. Історична свідомість візантійських авторів підпорядковувалася системі загальних світоглядних та історичних уявлень, сформованих християнством. Автори цього періоду по суті ігнорують завдання встановлення взаємозв'язку подій та оцінки ступені їх значимості. Вони широко використовують легенди і казкові оповідання, не відокремлюючи їх від достовірних відомостей. У X ст. відбувається підйом тимчасово придушеної традиції античної освіченості та інтелектуальної культури, а в XI – XII ст. спостерігається підйом візантійської історіографії, що знайшов прояв у появі низки видатних авторів і створенні яскравих творів, що виходили за межі канону всесвітньо-історичної хроніки, а також творів історико-мемуарного характеру. При характеристиці праць візантійських авторів доцільно наводити цитати із текстів їх творів.

Третє питання присвячено розгляду історіографії завершального періоду візантійської історії (до 1453 р.), що характеризувався розвитком попередніх тенденцій і не був відзначений новими оригінальними явищами. Історіографічна продукція цього періоду відображала співіснування двох достатньо відособлених традицій: світської і церковної. Представники світської традиції належали до кола ерудитів і прихильників класичної освіти, поєднували у своїй творчості заняття різними видами літературної

та інтелектуальної діяльності. У їх творах знайшли відображення досить напружені відносини з ортодоксальним духовенством і окремими гуртками візантійських інтелектуалів. Упродовж XIV – XV ст. формуються і набувають достатньо стійкого характеру зв'язки візантійських ерудитів з діячами італійського Відродження, котрі черпали у візантійській вченості втрачені або забуті Заходом знання про античну, насамперед, грецьку культуру.

Джерела до вивчення теми:

Уривок з праці Михайла Псела «Хронографія» (1043-1078 рр.):

«Події розгортаються не з нашої волі, оскільки вище над нами існує певний могутній початок, який спрямовує наше життя, куди забажає... Я не писав про багатозначні події, не розподілив матеріал своєї історії по олімпіадах, але повідомив про найважливіше і про те, що з'явилося у моїй пам'яті, коли я писав...» (Михаил Псел. Хронография. М.: Наука, 1978. С. 90).

Уривок з праці Никифора Григори «Ромейська історія» (1330-1359 рр.):

«Ти ж знаєш, – говорив я йому, – що я пишу книги по історії і з цього приводу маю переживання про те, щоб скласти про усі предмети точне уявлення, яке час завжди надає нам, якщо ми ретельніше досліджуємо їх, і яке отримуємо від тих, хто час від часу з різних міст приходять до нас для спілкування, розповідаючи про те, що кожен сприйнявши чи то на слух або своїми очима побачивши, зобразив в уяві своєї душі...» (Никифор Григора История ромеев / Пер. с греч. Р. В. Яшунского. СПб.: Издательский проект «Квадривиум», 2016. С. 6-7).

Питання для самоконтролю:

1. Визначте характерні риси пізньоантичної історичної прози.
2. Назіть головні праці Прокопія Кесарійського.
3. Що таке бустрофедон?
4. Кого вважають майстром психологічного портрету у візантійській історіографії? Назвіть його твори.
5. Наведіть факти, що свідчать про вплив візантійської історіографії на історичну думку Київської Русі.
6. Кого варто віднести до істориків епохи Комнінів?
7. Чому в працях візантійських істориків XIII – першої половини XV ст. часто трапляється образ богині Тіхе (Тіхи)?

ТЕМА 4. ІСТОРИОГРАФІЯ РАННЬОГО НОВОГО ЧАСУ

План

1. Гуманістична історіографія: раціоналізація погляду на минуле, культурна програма відродження минулого.
2. Риторична школа та історичні праці її представників.
3. Ерудитська критична школа: відкриття першоджерел, збір і обробка матеріалу, раціональна критика і введення наукового апарату.
4. Політична школа: предмет історії – боротьба політичних партій за владу.
5. Історіографія Реформації і Контрреформації в Німеччині та у Франції.

Список пропонованих джерел та літератури

Джерела:

1. Бэкон Ф. История правления короля Генриха VII. М., 1990.
2. Бэкон Ф. Сочинения: В 2 т. М., 1977-1978.
3. Боден Ж. Метод легкого познания истории / М. С. Бобкова, В. И. Уколова, Н. А. Хачатурян (отв. ред.). М., 2000.
4. Валла Лоренцо. Об истинном и ложном благе. О свободе воли. М., 1989.
5. Вико Дж. Основания новой науки об общей природе нации. М.; К., 1994.
6. Гвиччардини Франческо. Сочинения. М., 1934.
7. Гоббс Т. Левиафон или материя, форма и власть государства церковного. М., 1936.
8. Гуманистическая мысль итальянского Возрождения / [Сост., авт. вступ. ст., отв. ред. Л. М. Брагина]. М., 2004.
9. Итальянские гуманисты о церкви и религии. / Под ред. М. А. Гуковского. М., 1963.
10. Макиавелли Никколо. Избранные сочинения. М., 1982.
11. Макиавелли Н. История Флоренции. Л., 1987.
12. Макиавелли Никколо. Сочинения. М., 1934. Т. 1.
13. Мак'явеллі Нікколо. Флорентійські хроніки; Державець / Пер. з іт. А. Перепадя. К., 1998.
14. Сочинения итальянских гуманистов эпохи Возрождения (XV век) / Под ред. Л. М. Брагиной. М.; Л., 1985.

Посібники, підручники, словники:

15. Голиш Г. М. Історія історичної науки від найдавніших часів до кінця XIX століття: підручник для студентів ВНЗ зі спеціальності «Історія». Черкаси, 2015.
16. Драч О. О. Зарубіжна історіографія всесвітньої історії. Навчальний посібник. Черкаси, 2015.
17. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів, 1999.
18. Історіографічний словник. Навчальний посібник для студентів історичних факультетів університетів / За ред. С. І. Посохова. Харків, 2004.
19. Історіографія всесвітньої історії: навч. посібник / Гордієнко В. В. Умань, 2012.
20. Копилов С. А. Історіографія всесвітньої історії: методичні рекомендації до семінарських занять для студентів денної та заочної форм навчання. Кам'янець-Подільський, 2009.
21. Косминский Е. А. Историография средних веков. М., 1963.
22. Кукурудзяк М. Г. Історіографія історії нового і новітнього часу країн Європи і Америки. Конспект лекцій. Кам'янець-Подільський, 2002.
23. Пономарев М. В., Никонов О. А., Рафалюк С. Ю. Источниковедение новой и новейшей истории. М., 2012.
24. Святець Ю. А., Топка Р. В. Історіографія всесвітньої історії. Курс лекцій. Дніпропетровськ, 2007.
25. Соколов А. Б. История исторической науки. Историография новой и новейшей истории: учебник для академического бакалаврата. М., 2018.
26. Теория и методология исторической науки. Терминологический словарь / Отв. ред. А. О. Чубарьян. М., 2014.
27. Шапиро А. Л. Историография с древнейших времен по XVIII век: Курс лекций. Л., 1982.
28. Яковенко Н. Вступ до історії. К., 2007.

Монографії та статті:

29. Андреев М. Л., Хлодовский Р. И. Итальянская литература зрелого и позднего Возрождения. М., 1988.
30. Барг М. А. Историзм Фрэнсиса Бекона // Вопросы истории. 1986. № 11.

31. Барг М. А. Историзм Фрэнсиса Бекона // Бэкон Ф. История правления короля Генриха VII. М., 1990.
32. Баткин Л. М. Итальянское Возрождение. Проблемы и люди. М., 1995.
33. Брагина Л. М. Итальянский гуманизм. М., 1977.
34. Брагина Л. М. Итальянский гуманизм эпохи Возрождения: Идеалы и практика культуры. М., 2002.
35. Брагина Л. М. Итальянский гуманизм эпохи Возрождения: идейные поиски // Гуманистическая мысль итальянского Возрождения / [Сост., авт. вступ. ст., отв. ред. Л. М. Брагина]. М., 2004.
36. Брагина Л. М. Социально-этические взгляды итальянских гуманистов. М., 1983.
37. Бурлацкий Ф. М. Загадка и урок Никколо Макиавелли. М., 1977.
38. Вайнштейн О. Л. Западноевропейская средневековая историография. М., 1964.
39. Виноградов К. Б. Очерки английской историографии нового и новейшего времени. Л., 1975.
40. Гринин Л. Е. Теория, методология и философия истории: очерки развития исторической мысли от древности до середины XIX века. Лекция 5. Период раннего Возрождения (конец XIV – начало XVI в.). Лекция 6. XVI – начало XVII в. Лекция 7. Теория и методология истории в XVII в. // Философия и общество. 2010. Выпуск № 3 (59).
41. Данилова И. Е. Альберти и Флоренция. М., 1997.
42. История и память: историческая культура Европы до начала Нового времени / [под. ред. Л. П. Репиной]. М., 2006.
43. История культуры стран Западной Европы в эпоху Возрождения / Под ред. Л. М. Брагиной. М., 2001.
44. Киссель М. А. Джамбаттиста Вико. М., 1980.
45. Книга в культуре Возрождения. М., 2002.
46. Кузнецов Г. Идеи и образы Возрождения. М., 1979.
47. Культура и общество Италии накануне нового времени. М., 1993.
48. Культура Возрождения XVI века. М., 1997.
49. Культура эпохи Возрождения: Сб. ст. Л., 1986.
50. Левин В. Г. Исторические взгляды Себастьяна Франка // Средние века. 1955. № 6.
51. Лифшиц М. А. Джамбаттиста Вико // Вико Дж. Основания новой науки об общей природе нации. М.; К., 1994.

52. Медведєв И. П. Византийский гуманизм XIV – XV вв. Л., 1976.
53. Петров М. Т. Итальянская интеллигенция в эпоху Ренессанса. Л., 1982.
54. Ракитская И. Ф. Политическая мысль итальянского Возрождения: гуманизм конца XIV – XV вв. Л., 1984.
55. Рутенбург В. И. Италия и Европа накануне нового времени: Очерки. Л., 1974.
56. Рутенбург В. И. Титаны Возрождения. Л., 1976.
57. Хоментовская А. И. Лоренцо Валла – великий итальянский гуманист. М.; Л., 1964.
58. Человек в культуре Возрождения. М., 2001.
59. Юсим М. А. Франческо Гвиччардини – от «Истории Флоренции» к «Истории Италии» // Новая и новейшая история. 2018. № 4.

Методичні рекомендації

Відповідь на перше питання передбачає характеристику епохи Ренесансу, що ознаменувалася суттєвими змінами в сфері культури і соціального життя, але вони не мали характеру радикального розриву з попередньою традицією. Історичні твори цього періоду вирізняються низкою нових рис у системі уявлень про історію, методи роботи історика і тематику. Літературну течію в рамках ренесансної культури, включаючи твори на історичні теми, називають гуманізмом. Важливо відзначити, що європейська історіографія епохи Ренесансу не була однорідною. Такі важливі для італійської гуманістичної історіографії ознаки, як наслідування античним авторам, відмова від релігійного пояснення історичних подій, конфесіональна індиферентність, секуляризація і раціоналізація витлумачення розвитку суспільства, не отримали повноцінного втілення в історичних творах, створених за межами Італії. А в межах іншого важливого соціально-ідеологічного і світоглядного руху епохи, яким була німецька Реформація, релігійне і теологічне тлумачення історії не лише зберегло домінуюче значення, але й отримало подальший імпульс для розвитку в полеміці з теоретиками римо-католицького табору.

Друге питання передбачає характеристику праць представників риторичної школи, фундатором якої був флорентійський історик Леонардо Бруні Аретіно (1370/74-1444). З

написаної ним «Історії Флоренції» в 12 книгах (1439 р.) слід відраховувати початок нового періоду європейської історіографії. У цій праці відобразилася типова для історичної продукції нової епохи пильна увага до історії окремих народів і держав, що мало своєю мотивацією не лише умовний інтерес до минулого, але вирішення актуальних політичних завдань. Бруні демонструє дивовижну залежність від риторичних схем і логічних моделей античної історіографії, наслідуючи Тіта Лівія. Описуючи історію політичної боротьби, він не стільки прагнув дотримуватися достовірності та глибини цих подій, скільки літературної витонченості, цікавості й повчальності. Також потрібно розглянути творчість інших представників цієї школи: Поджо Браччоліні, Антоніо Коччо, кардинала Рембо та ін.

Відповідаючи на третє запитання, слід вказати, що «прагматичній історіографії» Бруні протистояв напрям, що обґрунтував підстави наукової критики джерел і який називають «ерудитською критичною школою». Його представники були менш прив'язані до політичних пристрастей, з повагою ставились до джерел і фактів, намагаючись зберегти їх автентичність і претендували на об'єктивність опису подій. Критика джерел, усунення середньовічних нашарувань і фальсифікацій, відновлення «правди» складала головний зміст їхніх праць. Такий підхід не передбачав широких узагальнень нагромадженого фактичного матеріалу, а лише докладний і послідовний опис перевірених фактів. Засновником напряму був Флавіо Бьондо (1392-1463), який підготував декілька обширних праць, у яких подав описи політики, права, освіти, армії, культури Стародавнього Риму. До заслуг цього історика слід віднести запровадження трьохчленного поділу історії на три періоди: давню (античну), середньовічну і нову. Метод Бьондо продовжив його учень – Помпоній Лето (1428-1498), який теж критично ставився до джерел, викривав середньовічні спотворення у хроніках і церковній літературі. Принцип наукової критики, насамперед філологічної, високо підніс Лоренцо Валла (1407-1457), який одним із перших звернув увагу на історичний характер усіх знань. Його «Трактат про підробленість Константинова дару» став одним із найбільш відомих прикладів аргументованої критики достовірності історичного джерела.

Даючи відповідь на четверте питання, слід вказати, що в ранній новий час політична діяльність у Європі стала більш різноманітною і строкатою – утвердження національних держав, зміцнення абсолютистських порядків, боротьба династій за гегемонію тощо. У таких умовах історія та історична література набули поважного значення в обґрунтуванні насамперед політичних претензій – династичних, церковно-релігійних, станово-групових та інших. Не випадковим було й переміщення інтересу гуманістів від мовно-етичних проблем в історико-політичну сферу. Нова «політична» школа ще більшою мірою звернула погляди в минуле з метою «витягнути» практично корисний досвід політичної діяльності. Найповніше відбили вказані ідейні засади італійські вчені – Нікколо Макіавеллі (1469-1527) та Франческо Гвіччардіні (1483-1540), найголовніші праці яких слід проаналізувати.

П'яте питання передбачає розгляд історіографії доби Реформації і Контрреформації в Німеччині та Франції. Потрібно проаналізувати погляди німецького гуманіста, євангелічного реформатора і сподвижника Лютера Ф. Меланхтона (1497-1560) – автора низки політично-богословських творів і трактатів та Себастьяна Франка (1499-1542/1543), у поглядах якого відбився гуманістичний раціоналізм. Тут також потрібно проаналізувати погляди представника ренесансного історизму, французького правника Жана Бодена (1530-1596), вплив якого на європейську історіографію був суттєвим. Випереджаючи епоху, Боден вважав історію окремою наукою з властивим їй методом. Мінливість людського суспільства (держави) навела його на думку про еволюцію людства від стану дикунства до цивілізації. Зміст історії вчений бачив у зародженні, розвитку і загибелі держави.

Джерела до вивчення теми:

Уривок з праці Лоренцо Валли «Про істине та хибне благо. Про свободу волі» (1430-ті рр.):

«Якщо ретельно випитати [минулі] часи, то про більш значні та великі справи говорили оратори на площі міста, перш ніж починали «базікати» в закутках філософи; так і в наш час, хоча філософи називають себе «провідниками для інших», але оратори відіграють головну роль і вони можуть називатися володарями цього мисте-

цтва. І саме тому я схвалюю твоїй намір говорити по-ораторськи, а не по-філософськи, і спонукую тебе говорити лише по-ораторськи...» (Валла Л. Об истинном и ложном благе. О свободе воли. М.: «Наука», 1989. С. 85).

Уривок з праці Нікколо Макіавеллі «Державець» (1513 р.): Розділ IV:

«Розважаючи над тим, як важко утримати завойовану державу, можна було б дивуватися тому, що сталося по смерті Олександра Великого, котрий за кілька років зробився повелителем Азії і сконав одразу ж по її завоюванні; здавалося природним, що все це панство повстане; проте Олександрові спадкоємці утрималися там, і при цьому якщо і мали якісь клопоти, то ці клопоти були породжені власними їхніми чварами.

Я відповім, що всі монархії, відомі в людській історії, керуються двома способами: або одним Державцем, і тоді всі інші тільки раби, які допомагають йому правити державою в якості слуг, з його ласки й призову, або Державцем і баронами, які дістають баронську гідність не з ласки короля, а за свою «блакитну кров». Такі барони мають свої власні володіння і підданих, які визнають їх панами і переймаються до них природною прихильністю. У тих державах, де править Державець зі своїми слугами, влада Державця більша, бо люди в цій країні нікого, крім нього, над собою не визнають і якщо слухаються ще когось, то тільки як слугу Державця...» (Мак'явеллі Н. Флорентійські хроніки; Державець / Пер. з іт. А. Перепадя; Худож.-оформлювачі Б. П. Бублик, В. А. Мурликін. Харків: Фоліо, 2007. С. 427).

Питання для самоконтролю:

1. Ренесанс – це...?
2. Назвіть прикметні риси гуманістичної історіографії.
3. Кого з античних авторів наслідували італійські історики?
4. Кого з італійських істориків останніми роками часто цитують наші політики? Чим це зумовлено?
5. Чому саме у Флоренції в XIV – першій половині XVI ст. так стрімко розвивалася історична наука?
6. Хто з учених XVI ст. стверджував, що історія є окремою наукою? Чому?

ТЕМА 5. ПРОСВІТНИЦЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ

План

1. Західноєвропейська історіографія наприкінці XVII – на початку XVIII ст.
2. Історичні погляди французьких просвітителів.
3. Англійська просвітницька історіографія
4. Просвітницька історіографія в Німеччині.
5. Соціально-історичні погляди північноамериканських просвітителів.

Список пропонованих джерел та літератури

Джерела:

1. Американские просветители. Избр. произв.: В 2 т. М, 1968-1969. Т.1-2.
2. Вико Дж. Основания новой науки об общей природе наций. М., 1994.
3. Болингброк Г. Письма об изучении и пользе истории. М., 1978.
4. Вольтер Ф. История Карла XII, короля шведского. СПб., 1909.
5. Вольтер Ф. Статьи и материалы. М.-Л., 1948.
6. Гердер И. Г. Идеи к философии истории человечества. М., 1977.
7. Монтескье Ш. О духе законов. М., 1999.
8. Пейн Т. Избранные сочинения. М., 1959.
9. Руссо Ж. Ж. Трактаты. М., 1969.
10. Тюрго А. Р. Избранные философские произведения. М., 1937.
11. Франклин Б. Избранные произведения. М., 1956.
12. Хрестоматия по истории Нового времени стран Европы и Америки: В 2 кн. / сост. Д. В. Кузнецов. Благовещенск, 2010. Кн. 1.
13. Хрестоматия по истории Нового времени стран Европы и Америки: В 2 кн. / сост. Д. В. Кузнецов. Благовещенск, 2010. Кн. 2.
14. Юм Д. Англия под властью Стюартов: В 2 т. СПб., 2001-2002.

Посібники, підручники, словники:

15. Драч О. О. Зарубіжна історіографія всесвітньої історії. Навчальний посібник. Черкаси, 2015.
16. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів, 1999.
17. Историография истории нового времени стран Европы и Америки. М., 1990.
18. Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и Америки / Под ред. И. П. Деметьева и А. И. Патрушева. М., 2000.
19. Історіографічний словник. Навчальний посібник для студентів історичних факультетів університетів / За ред. С. І. Посохова. Харків, 2004.
20. Історіографія всесвітньої історії: навч. посібник / Гордієнко В. В. Умань, 2012.
21. Копилов С. А. Історіографія всесвітньої історії: методичні рекомендації до семінарських занять для студентів денної та заочної форм навчання. Кам'янець-Подільський, 2009.
22. Кукурудзяк М. Г. Історіографія історії Західної Європи і Америки нового часу: Конспект лекцій на допомогу студентам. Кам'янець-Подільський, 1993.
23. Святець Ю. А., Топка Р. В. Історіографія всесвітньої історії. Курс лекцій. Дніпропетровськ, 2007.
24. Соколов А. Б. История исторической науки. Историография новой и новейшей истории: учебник для академического бакалаврата. М., 2018.
25. Теория и методология исторической науки. Терминологический словарь / Отв. ред. А. О. Чубарьян. М., 2014.
26. Цветков И. А. Американские историки. Учебное пособие. СПб., 2008.
27. Шапиро А. Л. Историография с древнейших времен по XVIII век: Курс лекций. Л., 1982.
28. Яковенко Н. Вступ до історії. К., 2007.

Монографії та статті:

29. Алексеев-Попов В. С. О социальных и политических идеях Жан-Жака Руссо // Руссо Ж. Ж. Трактаты. М., 1969.

30. Альбина Л. Л. Вольтер-историк в своей библиотеке // Новая и новейшая история. 1979. № 2.
31. Барг М. А. Эпохи и идеи: становление историзма. М., 1987.
32. Барг М. А. Историческая мысль английского просвещения. Болинброк // Болинброк Г. Письма об изучении и пользе истории. М., 1978.
33. Виноградов К. Б. Очерки английской историографии нового и новейшего времени. М., 1975.
34. Волгин В. П. Развитие общественной мысли во Франции в XVIII в. М., 1977.
35. Гольберг Н. М. История США в произведениях Т. Пейна и Б. Франклина // Основные проблемы истории США в американской историографии. М., 1971.
36. Гринин Л. Е. Теория, методология и философия истории: очерки развития исторической мысли от древности до середины XIX века. Лекции 8, 9. // Философия и общество. 2010. Выпуск № 4 (60).
37. История в энциклопедии Дидро и Д'Аламбера. Л., 1978.
38. История и историки в пространстве национальной и мировой культуры XVIII–XXI веков: сборник статей / под ред. Н. Н. Алеврас, Н. В. Гришиной, Ю. В. Красновой. Челябинск, 2011.
39. Косминский Е. А. Вольтер как историк // Вольтер. Статьи и материалы. М.-Л., 1948.
40. Люблинская А. Д. Историческая мысль в Энциклопедии // История в энциклопедии Дидро и Д'Аламбера, Л., 1978.
41. Момджян Х. Н. Французское Просвещение XVIII века. М., 1983.
42. Моряков В. И. Из истории эволюции общественно-политических взглядов просветителей конца XVIII века. М., 1981.
43. Мошковская Ю. Я. Георг Форстер – немецкий просветитель и революционер XVIII века (1754-1794). М., 1961.
44. Попов Б. Эдуард Гибон – историк, писатель и мыслитель эпохи Просвещения (1737-1794) // Новая и новейшая история. 1993. № 3.
45. Просветительские движения в Англии / Под ред. Н. Мещеряковой М., 1990.

46. Прохорова Л. Д. История исторической науки. Омск, 2010.
47. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народа. М., 1962.
48. Согрин В. В. Идеиные течения в Американской революции XVIII века. М., 1980.

Методичні рекомендації

Розкриваючи перше питання, слід зауважити, що новий імпульс історіографія отримала в останній третині XVII – XVIII ст., час, який дослідники називають віком Просвітництва, розуміючи під терміном широкий інтелектуальний рух у країнах Європи і Північної Америки зі своєрідним духовним центром у Франції. Ідеї Просвітництва знайшли відображення насамперед у філософії, а також в суспільній і політичній думці, літературі, мистецтві, історіографії. Необхідно охарактеризувати інтелектуальну ситуацію в Європі наприкінці XVII ст., відзначивши наслідки наукової революції цього століття: розробку нових методів пізнання і принципів наукового дослідження, появу теорій природного права і суспільного договору, започаткування внутрішньої критики джерел у середньовічних текстах (Л. А. Мураторі (1672-1750) «Італійські історики» в 21 т.). Доцільно проаналізувати інтелектуальну ситуацію початку XVIII ст., насамперед звернути увагу на історичні погляди Дж. Віко (1668-1744), Г. Болінброка (1678-1751) та ін. Слід відзначити, що погляди діячів Просвітництва характеризувало критичне відношення до влади і традицій. У запропонованій новій системі цінностей вищим критерієм постали розум і здоровий глузд, які протиставлялися забобонам, становій нерівності, верховенству церкви. Віра в силу розуму давала надії на швидкий культурний прогрес людства.

Друге питання передбачає аналіз найвідомішої колективної праці французьких просвітителів під редакцією Ж. Д'Аламбера (1717-1783), Д. Дідро (1713-1784) «Енциклопедії чи Тлумачного словника наук, мистецтв і ремесел» (1751-1772) і праць істориків-філософів Ш. Луї де Монтеск'є (1689-1755), Ф. Вольтера (1694-1778) та ін. Доцільно звернути увагу на теорію прогресу, детально представлену в творач двох авторів: незавершеному нарисі економіста

і державного діяча Ж. Тюрго (1727-1781) та праці Ж. Кондорсе (1743-1794) «Нарис картини прогресу людського розуму»; полеміку між «германістами» і «романістами» щодо походження суспільства і держави у Франції. Слід відзначити, що в історичному пізнанні почали утверджуватися ідеї індивідуальності, універсальності, прогресу. Історики зосередилися на виявленні в минулому загальних закономірностей шляхом порівняння історій різних народів і епох.

Прискорення плину подій напередодні та під час Французької революції кінця XVIII ст. й поширення в суспільстві усвідомлення того, що історія твориться людьми, зруйнували статичність часу і безпосередню залежність майбутнього та сьогодення. Сучасні події і непередбачуване майбутнє віднині опинилися поза увагою зацікавлень істориків. Тим самим було започатковано модерну історичну науку в сучасному її розумінні.

Розгляд третього питання доцільно розпочати з характеристики діяльності істориків ерудитів у Британії: заснування Лондонського королівського наукового товариства (1660), нового британського Товариства антикварів (1686), вивчення археологічних знахідок, надписів, монет, генеалогічних і хронологічних таблиць, створення на основі приватних колекцій Британського музею в Лондоні (1753), Національного музею старожитностей в Единбурзі (1780) тощо. Доцільно відзначити зростання інтересу антикварів до нещодавнього минулого країни – періодів Англійської революції XVII ст. і Реставрації, видання у 40-70-х рр. парламентських актів, документів і памфлетів попереднього століття.

Четверте питання присвячене розгляду просвітницької історіографії в Німеччині, де просвітницька ідеологія була розвинута слабше внаслідок політичної роздробленості, економічної відсталості та ін. Слід зауважити, що німецькі ерудити цікавились питаннями політичного устрою, вивчали головним чином правові документи та їх значення в житті країни. Історія часто розглядалася як звід казусів, прикладів для демонстрації тих чи інших висновків. За таких умов важко було створити наукове товариство, що займалося б публікацією текстів з єдиної німецької історії (лише Г. Лейбніц (1646-1716) видав трьохтомник «Брауншвейзькі історики»). Далі потрібно

проаналізувати внесок у німецьку філософію історії І. Канта (1724-1804), Й. Ф. Шиллера (1759-1805), Й. К. Гаттєрера (1727-1799), А. Л. Шльоцера (1735-1809). Насамкінець, украй важливо проаналізувати працю відомого німецького філософа І. Г. Гердера (1744-1803) «Ідеї до філософії історії людства», який сформулював власне розуміння культури як способу життя суспільства.

Розпочинати п'яте питання доцільно із характеристики північноамериканського просвітництва, зокрема відзначити його особливості – революційну та антиколоніальну спрямованість. Далі студенти повинні проаналізувати соціально-історичні погляди північноамериканських просвітителів Б. Франкліна (1706-1790), Т. Пейна (1737-1809), Т. Джеферсона (1743-1826), Дж. Адамса (1735-1826). Доцільно наводити цитати із текстів їх праць.

Джерела до вивчення теми:

Уривок з праці Ш. Луї де Монтеск'є «Про дух законів» (1748 р.): Глава II:

«Якщо в республіці верховна влада належить всьому народу, то це – демократія. Якщо верховна влада знаходиться в руках частини народу, то таке управління називається «аристократією». При демократії народ у певній мірі є «правителем», а в деяких відносинах є «залежним». «Правителем» він є тільки під час голосування, коли він виявляє свою волю...

Тому закони, які визначають право голосувати, є основними для такої системи управління... Істотним є визначити кількість громадян, з яких складаються Народні збори, бо без цього буде невідомо наступне: чи весь народ виявив волевиявлення, чи його частина...» (Монтеск'є Ш. О духе законів. М., 1999. С. 10).

Уривок з праці Ж.-Ж. Руссо «Про суспільний договір. Трактати» (1762 р.): Книга II, Глава 1:

«...Першим і найважливішим є те, що тільки одна загальна воля може управляти Державою відповідно до мети її встановлення. І це є загальним благом. Бо, якщо різноманітність приватних інтересів призвела до необхідності встановлення суспільств, то саме консенсус цих інтересів призвів до становлення Держави. Суспільні відно-

сини створюють інтереси і не може бути так, щоб воєдино поєднувалися інтереси усіх соціальних груп, оскільки будь-яке суспільство не може існувати за таким принципом. Отже, щоб керувати суспільством потрібно опиратись на загальні інтереси.

Я стверджую, що суверенітет, який є тільки виявленням загальної волі, не може відкидатися, а суверен є не що інше, як «колективна істота», яка може представляти лише себе» (Руссо Ж. Ж. Об общественном договоре. Трактаты / Пер. с фр. М.: «КАНОН-пресс», «Кучково поле», 1998. С. 216).

Питання для самоконтролю:

1. Просвітництво – це...
2. Розкрийте суть полеміки між «германістами» та «романістами» у французькій історіографії кінця XVII – XVIII ст.
3. Хто є автором поняття «філософія історії»?
4. Назвіть представників Едінбурзької наукової школи. Що їх об'єднувало?
5. Які особливості мала просвітницька історіографія в Німеччині? Чим вони обумовлені?
6. Чи заслужено Б. Франкліна, Т. Пейна, Т. Джеферсона та Дж. Адамса називають «батьками американської демократії»? Хто з них представлений на грошових знаках США?

ТЕМА 6. ІСТОРИОГРАФІЯ РОМАНТИЗМУ

План

1. Ідейно-теоретичні засади романтичної історіографії.
2. Романтизм в історичній думці Німеччини.
3. Романтичні ідеї в історіографії Англії.
4. Французька романтична історіографія.
5. Вплив ідей романтизму на історичну думку США.
6. Ідеї романтизму в історичній думці південних і західних слов'ян.

Список пропонованих джерел та літератури

Джерела:

1. Берк Э. Размышления о революции во Франции. М., 1993.
2. Гердер И. Г. Идеи к философии истории человечества. М., 1977.
3. Гегель Г.-В.-Ф. Лекции по философии истории. СПб., 1993.
4. Гизо Ф. История цивилизации в Европе. М., 1996.
5. Гизо Франсуа. История цивилизации в Европе / Пер. с франц. М., 2007.
6. Гизо Ф. История цивилизации во Франции: В 4 т. СПб., 1877-1881.
7. Дройзен И. Г. История эллинизма: В 2 т. М.; СПб., 2003.
8. Карлейль Т. Теперь и прежде. М., 1994.
9. Карлейль Т. Французская революция: История. М., 1991.
10. Маколей Т. Англия и Европа. Избр. эссе. СПб., 2001.
11. Минье Ф. История Марии Стюарт. СПб., 1866.
12. Минье. История Французской революции / Пер. с фр. СПб., 1897.
13. Ранке Л. Об эпохе новой истории. М., 1898.
14. Тьерри О. История завоевания Англии норманнами. СПб., 1868.
15. Тьерри О. Опыт истории происхождения и успехов третьего сословия. М., 1937.
16. Шатобриан Ф. Р. Замогильные записки / Пер. с фр. О. Гринберг, В. Мильчиной. М., 1995.

Посібники, підручники, словники:

17. Голиш Г. М. Історія історичної науки від найдавніших часів до кінця XIX століття: підручник для студентів ВНЗ зі спеціальності «Історія». Черкаси, 2015.

18. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів, 1999.
19. Историография истории южных и западных славян. М., 1987.
20. Историография нового времени стран Европы и Америки. М., 1967-1968. Т. 1-2.
21. Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и Америки / Под ред. И. П. Дементьева и А. И. Патрушева. М., 2000.
22. Історіографічний словник. Навчальний посібник для студентів історичних факультетів університетів / За ред. С. І. Посохова. Харків, 2004.
23. Історіографія всесвітньої історії: навч. посібник / Гордієнко В. В. Умань, 2012.
24. Копилов С. А. Історіографія всесвітньої історії: методичні рекомендації до семінарських занять для студентів денної та заочної форм навчання. Кам'янець-Подільський, 2009.
25. Кукурудзяк М. Г. Історіографія історії Західної Європи і Америки нового часу: Конспект лекцій на допомогу студентам. Кам'янець-Подільський, 1993.
26. Святець Ю. А., Топка Р. В. Історіографія всесвітньої історії. Курс лекцій. Дніпропетровськ, 2007.
27. Теория и методология исторической науки. Терминологический словарь / Отв. ред. А. О. Чубарьян. М., 2014.
28. Цветков И. А. Американские историки. Учебное пособие. СПб., 2008.
29. Яковенко Н. Вступ до історії. К., 2007.

Монографії та статті:

30. Алпатов М. А. Политические идеи французской буржуазной историографии XIX века. М., 1949.
31. Бендрикова Л. А. Французская историография революции 1848-1849 годов во Франции. М., 1969.
32. Болховитинов Н. Н. Становление исторической науки в США // История США: В 4 т. М., 1983. Т. 1.
33. Вжосек В. Історія – Культура – Мегафора. Постановня не-класичної історіографії. Про історичне мислення. К., 2012.

34. Виноградов К. Б. Очерки английской историографии нового и новейшего времени. Л., 1975.
35. Гринин Л. Е. Теория, методология и философия истории: очерки развития исторической мысли от древности до середины XIX века. Лекции 8, 9. // Философия и общество. 2010. Выпуск № 4 (60).
36. Далин В. М. Французские историки эпохи Реставрации // Далин В. М. Историки Франции XIX – XX веков. М., 1981.
37. Дементьев И. П. Теория американской исключительности в исторической мысли США // Вопросы истории. 1986. № 2.
38. Ерофеев Н. А. Английская историческая наука 30-40 годов XIX в. // Маркс-историк. М., 1968.
39. История и историки в пространстве национальной и мировой культуры XVIII–XXI веков: сборник статей / под ред. Н. Н. Алеврас, Н. В. Гришиной, Ю. В. Красновой. Челябинск, 2011.
40. Кареев Н. И. Томас Карлейль. Его жизнь, его личность, его произведения, его идеи. СПб., 1903.
41. Каримский А. М. Философия истории Гегеля. М., 1988.
42. Обломиевский Д. Французский романтизм. М., 1947.
43. Реизов Б. Г. Французская романтическая историография (1815-1830). Л., 1956.
44. Саймоне Дж. Карлейль / Пред. С. Бэлзы. М., 1981.
45. Свет Я. М. Уильям Хиклинг Прескотт и его открытие Америки // Новая и новейшая история. 1977. № 1.
46. Уайт Х. Метаистория: историческое воображение в Европе XIX в. Екатеринбург, 2002.
47. Уткин А. И. Американская историография колониального периода // Основные проблемы истории США в американской историографии. М., 1971.
48. Федосова Е. И. Франсуа Гизо: историк и государственный деятель // Новая и новейшая история. 1997. № 2.

Методичні рекомендації

Відповідь на перше питання слід розпочати з характеристики суспільно-політичних стосунків та інтелектуальної ситуації в Європі на межі XVIII – XIX ст. Реакції на Французьку революцію і наступну епоху наполеонівських війн у Європі викликали розчарування в раціоналізмі, підважило оптимістичну візію Людини і Прогресу. Тож філософське осмислення минулого і сьогодення породило

на початку XIX ст. такий своєрідний інтелектуально-культурний феномен, як романтизм, що охопив сфери мислення і творчості. Світоглядні засади романтизму були підготовлені розвитком філософської думки кінця XVIII – початку XIX ст., котра осмислювала ідеї Просвітництва з дещо різних позицій. Перші контури нового світобачення минуло були окреслені у фундаментальній праці німецького філософа Й.-Г. Гердера (1744-1803), що була спробою написати загальну історію розвитку світу, яка б органічно поєднувала природу і людину. Також світоглядною підставою романтизму послужила німецька класична філософія (Й. Г. Фіхте, Ф. В. Шеллінга, Г. В. Ф. Гегеля), що найбільше підходила для «підправлення» зайвого оптимізму Просвітництва і пояснення краху сподівань на пришествя «царства Розуму».

Даючи відповідь на друге питання, слід відзначити, що в першій половині XIX ст. найбільших успіхів історична наука досягла в Німеччині, де ідеалістична філософія історії спрямовувала історичні дослідження на пізнання індивідуального і неповторного в минулому й висунула теоретико-пізнавальні орієнтири в обґрунтуванні конкретних проявів ідей «народного духу» і «національної держави». Німецька «історична школа» (Б. Нібур, Л. Ранке, Й. Дройзен та ін.), відмовившись загалом від апріорних універсальних історіософських побудов, зосередилася на дослідженні одиничних історичних об'єктів, насамперед античності й середньовіччя, де намагалася відшукати коріння німецької нації. Дослідження ж локальних історичних об'єктів вимагало критичного опрацювання джерел. Так зародився «критичний, філолого-історичний метод», фундаторами якого стали Б. Нібур (1776-1831) і А. Геерен (1760-1842). Вони заклали підвалини критичного методу опрацювання джерел як необхідної умови наукової історіографії, емпіричного дослідження локальних історичних об'єктів.

Фундатором суворого об'єктивного емпіричного історичного дослідження, що ґрунтувалося виключно на критиці джерел та їх максимальному використанні в конкретній практиці, вважають Л. Ранке (1795-1886). Йому віддають першість у зверненні до архівних джерел, їх публікації тощо. Він запровадив нову форму занять у німецьких університетах – семінари, на яких студенти вивчали джерела й готували за ними реферати з наступним їх об-

говоренням. Водночас акцент на державотворчі аспекти під впливом тогочасних політичних завдань німецької нації зумовив політичну спрямованість історіографії й визначив її майбутній національно-консервативний характер. Це позначилося на творчості учнів і послідовників Л. фон Ранке, котрі сформували дві генерації німецьких істориків і відповідні напрями історичної науки – т. зв. Пруську школу (Г. Трейчке (1834-1896), Г. фон Зібель (1817-1895) та ін.) з історично обґрунтованим міфом про національну місію Пруссії та «неоранкянців» (М. Ленц (1859-1932), Е. Маркс та ін.) із концепцією єдності політико-релігійного і духовного розвитку Німеччини. Домінування цих напрямів у німецькій історичній науці призвело до того, що альтернативний напрям розгляду минулого – «культурна історія» – перетворився на опозиційну науку, представники якої займалися переважно суміжними гуманітарними дисциплінами й залишалися поза університетами.

Третє питання передбачає характеристику романтичної історіографії в Англії, де виразником нових настроїв став політичний діяч і публіцист Е. Бьорк (1729-1797), який у 1790 р. опублікував працю «Роздуми про революцію у Франції і ставлення деяких лондонських товариств до цієї події». Подальша англійська історіографія зосередилась на висвітленні й обґрунтуванні «правильності і природності» англійського шляху розвитку, який ототожнювався з компромісом 1688 р. – зразком культурного розв'язання суспільних суперечностей. Низкою творів апологетичного змісту збагатив історичну думку Т. Маколей (1800-1859), а Т. Карлейль (1795-1881) засудив жахи Французької революції. Характеристика їх творчості передбачає наведення уривків з їх праць.

Четверте питання завбачує розгляд романтичної історіографії у Франції. Тут на межі XVIII – XIX ст. були опубліковані праці Ж. де Местра (1753-1821) та Ф. Р. Шатобріана (1768-1848), у яких консервативний романтичний погляд на революцію обґрунтовувався релігійним, провіденціальним баченням історії. Водночас, романтична течія в історіографії була представлена і в працях прихильників ліберальних перетворень суспільства: О. Тьєррі (1795-1856), Ф. Гізо (1787-1874), Ф. Міньє (1796-1884), Ж. Мішле (1798-1874). Вони приділяли велику увагу політичній історії середньовіччя і нового часу, поєднували плідні ідеї просвітників (критика

дворянської аристократичної системи управління, твердження про можливість раціонального пізнання та прогресивний розвиток людських суспільств) і романтиків. Ці погляди були доповнені міркуваннями про нові принципи демократії – свободу слова, совісті, друку, участь народу в управлінні через систему виборів. При аналізі їх творчості доцільно навести цитати з робіт французьких істориків.

При розгляді п'ятого питання необхідно вказати, що романтичні впливи проявилися також і в історіографії США. Політичні проблеми молодого держави, віра в особливу місію Нового світу стосовно «старої» Європи були сприятливим ґрунтом для американського романтизму. Провідним істориком «ранньої школи» був Дж. Бенкрофт (1800-1891), який здобув освіту в Геттингенському університеті, звідки виніс головні ідеї ліберального романтизму. Підсумком його історичних студій стала 10-томна «Історія Сполучених Штатів». Історію він розглядав через втілення ідеї моральності, яку пов'язував з християнством, а також конкретного народу, обраного Богом для її втілення. Таким «вибраним» народом учений вважав американський, який розвивається у напрямку до досконалості, причиною чого стало не тільки провидіння, але й сприятливі природні умови Америки та еміграція туди кращої частини європейців-пуритан, які привнесли у свідомість нової нації «дух свободи».

При розгляді завершального питання слід показати, що романтичні ідеї знайшли сприятливий ґрунт серед народів Центральної і Південно-Східної Європи, де могутньою хвилею розгорталася слов'янське національне відродження й зростали визвольні рухи поневолених слов'янських народів. Ці ідеї відповідали прагненням віднайти дійсну історію власного народу, затуманену і спотворену історіографією панівних націй. Слід звернути увагу на оригінальні історичні праці, в тому числі методологічного плану, польського історика Й. Лелевеля (1786-1861), чеського історика Ф. Палацького (1798-1876) та інших авторів.

Джерела до вивчення теми:

Уривок з праці Е. Берка «Роздуми про революцію у Франції» (1790 р.):

«Руйнування будь-якої влади, падіння творчого потенціалу людського розуму до рівня дикості – це майже рівноцінно в мо-

ральному відношенні фізичному знищенню всього живого в матеріальному світі. Це рівноцінно спробі (якби це було можливо) відняти силу в парі, електричного струму чи магнетизму.

Ці види енергії завжди існували в природі і їх завжди можна було розрізнити. Деякі з них здавалися марними, деякі шкідливими, деякі були не кращі за дитячі забавки, однак спостереження та практична діяльність людини приборкали їх дикі природу і спрямували у корисне русло...» (Берк Э. Размышления о революции во Франции / Пер. с англ., сост., вступ. ст. и комментарии Л. Поляковой. М.: «Рудомино», 1993. С. 114).

Уривок з праці Й.-Г. Гердера «Ідеї до філософії історії людства» (1784-1791 рр.):

«Як правило, народи які населяють Землю, поділяються на мисливців, рибалок, пастухів, землеробів. Відповідно до такої класифікації визначають і досягнення їх культури...

Було б чудово, якби різноманітні форми життя отримали свою чітку характеристику, але ж вони змінюються з кожною новою країною, з кожним новим краєм і змішуються так, що досить важко застосовувати чисту класифікацію на практиці. Гренландець, який вбиває китів і тюленів, полює на оленя – він мисливець і рибалка, але зовсім інший рибалка – негр, а ще інший мисливець араук, який шукає здобич у пустельних Андах.

Пастухи – бедуїн і монгол, лапландець і перуанець, але як вони не схожі між собою: один пасе верблюдів, другий – коней, третій – оленів, четвертий – лам. Хлібороб із Квідаху (державна на території сучасного Беніну) і хлібороб з Японії не схожі один на одного. Так само відрізняються англійський купець і китайський крамар...» (Гердер И. Г. Идеи к философии истории человечества. М., 1977. С. 206).

Питання для самоконтролю:

1. Чому історики-романтики приділяли велику увагу фольклору?
2. Назвіть прикметні риси романтичної історіографії.
3. Хто був засновниками «критичного/філолого-історичного методу»?
4. Назвіть головні праці Л. фон Ранке.
5. Кого з англійських/французьких істориків-консерваторів першої половини ХІХ ст. Ви знаєте? Охарактеризуйте творчий доробок одного із них.
6. Чому Дж. Бенкрофт вважав американців «обраним» народом?

ТЕМА 7. ОСНОВНІ НАПРЯМИ І ШКОЛИ ПОЗИТИВІСТСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

План

1. Позитивізм в інтелектуальному житті країн Європи і Америки. Сен-Сімон, О. Конт.
2. Позитивізм в історичній думці Франції.
3. Позитивістська історіографія в Англії: основні напрями досліджень.
4. Німецька історіографія другої половині XIX ст. «Мало-німецька школа».
5. Позитивізм в історіографії Італії.
6. Утвердження позитивізму в історіографії США.

Список пропонованих джерел та літератури

Джерела:

1. Дебидур А. Дипломатическая история Европы: В т. М., 1947.
2. Дройзен И. Г. Историка / Пер. с нем. Г. И. Федоровой, под ред. Д. В. Складнева. СПб., 2004.
3. История XIX века: В 8 т. / Под ред. Лависса и Рамбо; пер. с фр., 2-е доп. и испр. изд. под ред. Е. В. Тарле. М., 1938-1939.
4. Конт О. Общий обзор позитивизма (извлечение) // Западноевропейская социология XIX века. Тексты. М., 1996.
5. Лампрехт К. История германского народа: В 3 т. М., 1894-1896.
6. Ланглау Ш., Сеньобос Ш. Введение в изучение истории. СПб., 1899.
7. Олар А. Политическая история французской революции. М., 1938.
8. Тэн И. История Французской революции. Харьков, 1913.
9. Эшли У. Экономическая история Англии в связи с экономической теорией. М., 1897.

Посібники, підручники, словники:

10. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів, 1999.
11. Історіографія нового часу країн Європи і Америки / Под ред. И. П. Дементьева. М., 1990.

12. Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и Америки / Под ред. И. П. Дементьева и А. И. Патрушева. М., 2000.
13. Историческая наука в XX веке: Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и Америки. М., 2002.
14. Історіографічний словник. Навчальний посібник для студентів історичних факультетів університетів / За ред. С. І. Посохова. Харків, 2004.
15. Історіографія всесвітньої історії: навч. посібник / Гордієнко В. В. Умань, 2012.
16. Копилов С. А. Історіографія всесвітньої історії: методичні рекомендації до семінарських занять для студентів денної та заочної форм навчання. Кам'янець-Подільський, 2009.
17. Кукурудзяк М. Г. Історіографія історії нового і новітнього часу країн Європи і Америки. Конспект лекцій. Кам'янець-Подільський, 2002.
18. Репина Л. П., Зверева В. В., Парамонова М. Ю. История исторического знания: Учеб. пособие. М., 2004.
19. Святець Ю. А., Топка Р. В. Історіографія всесвітньої історії. Курс лекцій. Дніпропетровськ, 2007.
20. Соколов А. Б. История исторической науки. Историография новой и новейшей истории: учебник для академического бакалаврата. М., 2018.
21. Теория и методология исторической науки. Терминологический словарь / Отв. ред. А. О. Чубарьян. М., 2014.
22. Цветков И. А. Американские историки: Учебное пособие. СПб., 2008.
23. Яковенко Н. Вступ до історії. К., 2007.

Монографії та статті:

24. Вайнштейн О. Л. Очерки развития буржуазной философии и методологии истории в XIX – XX веках / Под ред. В. И. Рутенбурга. Л., 1979.
25. Виноградов К. Б. Очерки английской историографии нового и новейшего времени. Л., 1975.
26. Далин В. М. Токвиль и Вторая империя (К истории написания «Старого порядка») // Далин В. М. Историки Франции XIX – XX веков. М., 1981.
27. Данилов А. И. Проблемы аграрной истории раннего средневековья в немецкой историографии конца XIX – начала XX века. М., 1958.

28. Дементьев И. П. Американская историография гражданской войны в США (1861-1965). М., 1963.
29. Дементьев И. П. Идеиная борьба в США по вопросам экспансии (на рубеже XIX – XX вв.). М., 1973.
30. Зайцева Т. И. Зарубежная историография: XX – начало XXI века. М., 2011.
31. Зверева Г. И. Организация исторической науки в Великобритании в новой и новейшее время. М., 1986.
32. История и историки в пространстве национальной и мировой культуры XVIII–XXI веков: сборник статей / под ред. Н. Н. Алеврас, Н. В. Гришиной, Ю. В. Красновой. Челябинск, 2011.
33. Кареев Н. Историки французской революции: В 3 т. Л., 1924.
34. Кунина А. Е. США: методологические проблемы историографии (практика исследований). М., 1988.
35. Ларин Е. А. История Латинской Америки в мировой исторической и общественной мысли XVI–XIX вв. М., 2010.
36. Лукин Н. М. Альфонс Олар (1849-1928) // Лукин Н.М. Избранные труды. М., 1960. Т. 1.
37. Основные проблемы истории США в американской историографии. От колониального периода до гражданской войны 1861-1865 гг. М., 1971.
38. Основные проблемы истории США в американской историографии: 1861-1918 гг. М., 1974.
39. Патрушев В. И. Взлет и низвержение Карла Лампрехта (1856-1915) // Новая и новейшая история. 1995. № 4.
40. Позитивізм: рефлексії щодо класичної моделі історіописання: матеріали круглого столу / Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. Х., 2016.
41. Прохорова Л. Д. История исторической науки. Омск, 2010.
42. Савельева И. М. Обретение метода // Дройзен И. Г. Историка / Пер. с нем. Г. И. Федоровой, под ред. Д. В. Складнева СПб., 2004.
43. Сидорова Т. А. Фредерик Уильям Мейтленд и английская историография критического направления. Конец XIX – первая половина XX вв. СПб., 2014.
44. Согрин В. В. Осмысливая путь в профессии // Новая и новейшая история. 2015. № 2.
45. Согрин В. В. Профессиональная, пропагандистская и обывательская историография // Новая и новейшая история. 2018. № 1.

46. Согрин В. В. Современная историографическая революция // Новая и новейшая история. 2009. № 3.
47. Смоленський Н. И. Политические категории немецкой буржуазной историографии (1848-1871 гг.). Томск, 1982.
48. Стельмах С. П. Исторична наука України епохи класичного історизму. XIX – початок XX ст.: Монографія. К., 2005.
49. Стельмах С. П. Позитивізм в історичній науці // Енциклопедія історії України: У 10 т. К.: Наукова думка, 2011. Т. 8.
50. Таран Л. Историческая мысль Франции и России: 70-е годы XIX – 40-е годы XX века. К., 1994.
51. Таран Л. В. Французька історіографія (70-ті роки XIX – 80-ті роки XX ст.). К., 1991.

Методичні рекомендації

Відповідь на перше питання слід розпочати з характеристики теоретичних засад позитивістської філософії, що поряд із природними явищами включила в обрій своїх зацікавлень людину і суспільство. Слід окреслити джерела позитивізму в історіографії, зокрема охарактеризувати філософсько-історичну систему К. А. де Сен-Сімона (1760-1825), стрижнем якої стало положення про закономірність і прогресивність розвитку людського суспільства, а також концепцію соціологічної історії засновника філософії позитивізму О. Конта (1798-1857). Важливо також проаналізувати вплив позитивізму на інтелектуальне життя Європи й Америки, зокрема посилення уваги професійних дослідників минулого до вдосконалення «техніки» опрацювання документів і підготовки історичних праць.

Друге питання передбачає аналіз позитивістської історіографії у Франції. Доцільно проаналізувати творчість відомого літературознавця та історика І. Тена (1828-1893), який намагався внести сциєнтичні (наукові) методи у всі галузі знання, а історію перетворити в «експериментальну» науку. Слід розглянути науковий доробок Е. Лавіса (1842-1922), який наголошував на завданні істориків залишатися на ґрунті докладних позитивних фактів та їх наукової інтерпретації, усуваючи в бік будь-які політичні й філософські теорії. Також необхідно зупинитися на науковій творчості професорів Сорбони Ш. Ланглюа (1863-1929) і Ш. Сеньбоса (1854-1942), які опублікували підручник історичного методу «Вступ до вивчення історії», що

став класичним зразком позитивістської методології. У ньому майже вся увага була зосереджена на методах збору й опрацювання історичних документів, водночас автори застерігали від широких узагальнень, виведення «історичних законів», залишаючи цю справу соціологам. Слід також звернути увагу на творчість А. Олара (1849-1928) і дослідників історії міжнародних відносин А. Сореля (1842-1906), А. Дебідюра (1847-1917) та ін.

Даючи відповідь на третє питання, слід відзначити, що соціологічне бачення історії знайшло гідних наступників у Англії, де позитивістка філософія була доповнена цілісною доктриною соціальної еволюції Г. Спенсера (1820-1903). Значної популярності в європейській історіографії набула праця Г. Т. Бокля (1821-1862) «Історія цивілізації в Англії», що була класичним прикладом застосування позитивістської методології. Крім того, доцільно зупинитися на характеристиці наукового доробку Р. Гріна (1837-1883), С. Гардінера (1821-1902), Дж. Тревельяна (1838-1928), а також істориків-економістів Т. Роджерса (1825-1890), У. Кенінгема (1849-1919), А. Тойнбі (1852-1883), Дж. Гобса (1858-1940). Останній, зокрема, плідно працював над проблемою імперіалізму, якій присвятив свої праці «Еволюція сучасного капіталізму» та «Імперіалізм».

У четвертому питанні доцільно охарактеризувати вплив процесу об'єднання німецьких земель навколо Пруссії на інтелектуальне життя країни (зростання ролі університетів, диференціація історії за спеціалізацією, започаткування нової історичної періодики та документальних видань тощо). Необхідно вказати, що провідні позиції в німецькій історіографії мали представники «малонімецької школи» (пруські дослідники), що були близькими до офіційних правлячих кіл. У конкретно-історичних дослідженнях вони намагалися простежити історію німців і обґрунтувати потребу їхнього державного об'єднання під зверхністю Пруссії. Слід зупинитися на характеристиці праць головних істориків «малонімецької школи» – Й. Дройзена (1818-1884) і Фр. Мейнеке (1862-1954) та інших її представників. Також варто звернути увагу і детально схарактеризувати праці вчених школи «економічної історії» Г. Шмоллера (1838-1917), К. Блюхера (1847-1930); прихильника культурно-історичного методу К. Лампрехта

(1856-1915), дослідника історії військового мистецтва Г. Дельбрюка (1848-1929) та ін.

Відповідь на п'яте питання передбачає характеристику позитивістської течії в історіографії Італії. Створення єдиної італійської держави призвело до значного прогресу в розвитку історичної науки (реформа університетської освіти, створення загальнонаціональної системи державних архівів, заснування історичних товариств, започаткування видання історичних часописів та ін). Провідну роль в італійській академічній історіографії останньої третини XIX ст. відігравала філологічна школа (П. Віларі, Дж. Де Блазіс, Дж. Де Лева, К. Тівароні та ін.), діяльність якої мала позитивні результати в удосконаленні техніки історичного дослідження, покращенні якості публікації документів тощо. Учені цієї школи працювали переважно в галузі медієвістики. Зусиллями офіційної історіографії утверджується концепція Рісорджименто як «об'єднання зверху», як «королівського завоювання» (Ф. Рікотті, Дж. Сіотто Пінтор, Н. Бьянкі); зароджується історіографія південного питання (Л. Франкетті, С. Сонніно, Дж. Фортуна-то), а зусиллями А. Оріані (1852-1909) набули поширення експансіоністські ідеї.

Останнє, шосте питання, передбачає розгляд позитивістської історіографії в США. Слід звернути увагу на 6-томну «Історію США» Дж. Скулера (1839-1920), що була однією з перших узагальнювальних праць з історії США від війни за незалежність і до громадянської війни. Також доцільно охарактеризувати науковий доробок Г. Адамса (1838-1918), Дж. Фіске (1842-1901), Ч. Бірда (1874-1948), а також одного із фундаторів економічного напрямку в американській історіографії Ф. Тернера (1861-1932). Останній, зокрема, в монографії «Про значення межі в американській історії» наголошував, що американська історія – це продукт умов Нового Світу, а послідовне просування «межі» на Захід визначило основні риси характеру американців і їх суспільно-політичні інститути.

Джерела до вивчення теми:

Уривок з праці К. Лампрехта «Історія германського народу» (1870-1880-ті рр.):

«Ідилія патріархальної ладу, яку змальовує Старий Заповіт в епічних образах народного життя, з часом знала суттєвих змін. Хто загляне у стародавню епоху людства, той не зможе там віднайти звичних понять нашої культури про права та звичаї, мораль та віру. І тоді він зрозуміє слова Шекспіра, що на Землі ніщо не буває добрим чи поганим, бо лише роздуми роблять його таким...» (Лампрехт К. История германского народа: В 3 т. / Пер. с немец. П. Николаева. М.: [б. и.], 1894. Т. 1. С. 86).

Уривок з праці А. Олар «Політична історія французької революції. Походження та розвиток демократії та республіки (1789-1804 рр.)» (1901 р.):

«...10 серпня 1792 року, встановивши загальне виборче право, Законодавчі збори повернули Францію до демократичного устрою (управління), а 22 вересня цього ж року Національний конгрес утвердив Республіку, надав демократії таку форму правління, яка на перший погляд відповідала їй. Але чи означало це, що двома перерахованими вище актами була встановлена дана система?

Більшість думала, що демократія і республіка у Франції вийшли в доконаному (довершеному) вигляді з філософії у XVIII столітті, із енциклопедії та вчень передвісників революції...» (Олар А. Политическая история французской революции. Происхождение и развитие демократии и республики (1789-1804 гг.) / Пер. с фр. Н. Кончевской. М.: [б. и.], 1902. С. 1).

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть головні праці К. А. де Сен-Сімона.
2. Визначте прикметні риси позитивістської історіографії.
3. Хто з французьких істориків другої половини XIX – початку XX ст. займався вивченням міжнародних відносин? Назвіть їхні праці.
4. Кого вважають фундатором доктрини соціальної еволюції?
5. Найвідомішими представниками «малонімецької школи» були...
6. Хто з італійських істориків другої половини XIX – початку XX ст. займався вивченням південного питання?
7. Які проблеми були найбільш актуальними в історіографії США другої половини XIX – початку XX ст.

ТЕМА 8. ПРЕДСТАВНИКИ ІСТОРІОГРАФІЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

План

1. Соціологічна історія М. Вебера.
2. Історія цивілізацій А. Д. Тойнбі.
3. Ідея історії Р. Д. Коллінгвуда.

Список пропонованих джерел та літератури

Джерела:

1. Вебер М. Избранное: Образ общества / Пер. с нем. М., 1994.
2. Вебер М. Избранные произведения / Пер. с нем. М., 1990.
3. Вебер М. Политические работы 1895-1919 гг. М., 2003.
4. Вебер М. Протестанская этика и дух капитализма / Пер. с нем. Ивано-Франковск, 2002.
5. Коллингвуд Р. Дж. Идея истории. Автобиография / Пер. с англ. М., 1980.
6. Коллінгвуд Р. Д. Ідея історії. К., 1996.
7. Тойнбі Арнольд Дж. Дослідження історії: В 2 т. / Пер. з англ. К., 1995.
8. Тойнби А. Д. Постыжение истории / Пер. с англ. М., 1990.
9. Тойнби А. Д. Цивилизация перед судом истории. СПб., 1995.
10. Тойнби, А. Дж. Цивилизация перед судом истории. Мир и запад: [пер. с англ.]. М., 2013.
11. Тревьельян Дж. М. Социальная история Англии. М., 1959.
12. Шпенглер О. Закат Европы: Очерки морфологии истории: В 2 т. / Пер. с нем. М., 1998.

Посібники, підручники, словники:

13. Бойченко І. В. Філософія історії. Підручник. К., 2000.
14. Зашкільняк А. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів, 1999.

15. Зашкільняк Л. Сучасна світова історіографія: Посібник для студентів історичних спеціальностей. Львів, 2007.
16. Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и Америки / Под ред. И. П. Дементьева и А. И. Патрушева. М., 2000.
17. Историография нового времени стран Европы и Америки / Под ред. И. П. Дементьева. М., 1990.
18. Историческая наука в XX веке: Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и Америки. М., 2002.
19. Історіографічний словник. Навчальний посібник для студентів історичних факультетів університетів / За ред. С. І. Посохова. Харків, 2004.
20. Історіографія всесвітньої історії: навч. посібник / Гордієнко В. В. Умань, 2012.
21. Копилов С. А. Історіографія всесвітньої історії: методичні рекомендації до семінарських занять для студентів денної та заочної форм навчання. Кам'янець-Подільський, 2009.
22. Кукурудзяк М. Г. Історіографія історії Західної Європи і Америки нового часу: Конспект лекцій на допомогу студентам. Кам'янець-Подільський, 1993.
23. Кукурудзяк М. Г. Історіографія історії нового і новітнього часу країн Європи і Америки. Конспект лекцій. Кам'янець-Подільський, 2002.
24. Могильницкий Б. Г. История исторической мысли XX века. Курс лекций. Вып. 1: Кризис историзма. Томск, 2001.
25. Репина Л. П., Зверева В. В., Румянцева М. Ф. Теория истории: Уч. пособие. М., 2002.
26. Святець Ю. А., Топка Р. В. Історіографія всесвітньої історії. Курс лекцій. Дніпропетровськ, 2007
27. Смоленский Н. И. Теория и методология истории. Учебное пособие. М., 2007.
28. Соколов А. Б. История исторической науки. Историография новой и новейшей истории: учебник для академического бакалаврата. М., 2018.
29. Теория и методология исторической науки. Терминологический словарь / Отв. ред. А. О. Чубарьян. М., 2014.

30. Цветков И. А. Американские историки: Учебное пособие. СПб., 2008.
31. Яковенко Н. Вступ до історії. К., 2007.

Монографії та статті:

32. Вжосек В. Історія – Культура – Метафора. Постановня неklasичної історіографії. Про історичне мислення. К., 2012.
33. Виноградов В. Н. Макс Вебер и «либеральный империализм» // Новая и новейшая история. 1988. № 2.
34. Гайденок П. П., Давыдов Ю. Н. История и рациональность: социология М. Вебера и веберовский ренессанс. М., 1991.
35. Зайцева Т. И. Зарубежная историография: XX – начало XXI века. М., 2011.
36. Зверева Г. И. Организация исторической науки в Великобритании в новое и новейшее время. М., 1986.
37. Историческая наука сегодня: теории, методы, перспективы / [под. ред. Л. П. Репиной]. М., 2012.
38. История и историки в пространстве национальной и мировой культуры XVIII–XXI веков: сборник статей / под ред. Н. Н. Алеврас, Н. В. Гришиной, Ю. В. Красновой. Челябинск, 2011.
39. Кроче Б. Теория и история историографии. М., 1998.
40. Кубе Ю. Макс Вебер на рубеже двух эпох. М., 2016.
41. Момзен В. Макс Вебер и историческая наука // Новая и новейшая история. 1990. № 4.
42. Орлова М. И. Германская революция 1918-1919 гг. в историографии ФРГ. М., 1986.
43. Патрушев А. Ренессанс Макса Вебера: истоки, дискуссии, теории // Новая и новейшая история. 1993. № 1.
44. Репина Л. П. Историческая наука на рубеже XX – XXI вв.: социальные теории и историографическая практика. М., 2011.
45. Севастьянов Г. Н. Историческая наука в США от Первой до окончания Второй мировой войны // История США. Т. 3. М., 1985.
46. Семенов Ю. Н. Социальная философия А. Тойнби. Критический очерк. М., 1980.

47. Смоленський Н. И. К критике концепции Макса Вебера о природе исторического познания // Новая и новейшая история. 1985. № 3.
48. Согрин В. В. Критические направления немарксистской историографии США XX века. М., 1987.
49. Согрин В. В. Осмысливая путь в профессии // Новая и новейшая история. 2015. № 2.
50. Согрин В. В. Профессиональная, пропагандистская и обывательская историография // Новая и новейшая история. 2018. № 1.
51. Согрин В. В., Зверева Г. И., Репина А. П. Современная историография Великобритании. М., 1991.
52. Тишков В. А. История и историки в США. М., 1985.
53. Хачатурян В. М. Проблема цивилизации в «исследовании истории» А. Тойнби в оценке западной историографии // Новая и новейшая история. 1991. № 1.
54. Шарифжанов И. И. Английская историография в XX в. Казань, 2004.
55. Шпакова Р. Макс Вебер в 1918 г. // Новая и новейшая история. 1997. № 1.

Методичні рекомендації

Відповідь на перше питання слід розпочати з характеристики епохи зламу XIX – XX ст., коли на розвиткові історичної науки позначилися фундаментальні наукові відкриття (теорія відносності, квантова теорія, генетика тощо), успіхи інших наук про Людину і Суспільство – соціології, психології, етнології, антропології тощо. Важливий вплив на розвиток історіографії мали бурхливі суспільно-політичні події – війни, революції, соціальні, національні та антиколоніальні рухи. Усе це спричинило рух за перегляд попередніх методологічних підвалин науки загалом та історичної зокрема, появу плюралізму у виборі дослідницьких моделей. Інтелектуальна криза початку XX ст. розтягнулася аж до закінчення Другої світової війни й позначилася на історичній думці. З одного боку, вона породила нові філософсько-історичні конструкції Б. Кроче, О. Шпенглера, А. Дж. Тойнбі, П. Т. де Шардена, які намагалися сконструювати нові концепції закономірної світової історії, однак їхній вплив на історіографічну практику виявився не таким відчутним. З іншого боку, фахових істори-

ків, які здебільшого надавали перевагу нейтрально-ідеологічному позитивізму, не залишали байдужими нові методологічні підходи, що мали практичне застосування.

Слід відзначити, що особливе місце серед «руйнівників» класичного канону позитивістської історіографії належить німецькому історику, соціологу і філософу М. Веберу (1864-1920), якому вдалося подолати крайній релятивізм і запропонувати своє трактування процесу пізнання минулого, яке спиралося на «ідеальні типи» – моделі співвіднесення об'єктів реальності з їх вербальним представленням; такий підхід усував перешкоди на шляху пізнання реального минулого, залишаючи лише частку релятивізму.

Даючи відповідь на друге питання, слід вказати, що сумніви в єдності історичного розвитку людства, що знайшли відображення у багатьох філософських концепціях на межі XIX – XX ст., викликали спроби ряду мислителів (М. Данилевського, О. Шпенглера, П. Сорокіна) віднайти стрижень філософської історії у побудові історичної теорії локальних цивілізацій. Утім, найвищого розвитку вони досягли у творчості англійського історика А. Д. Тойнбі (1889-1975). У його фундаментальній 12-томній праці «Дослідження історії» (1934-1961) предметом історичного дослідження стало життя людських суспільств. Учений поділив історію людства на ряд локальних цивілізацій (які в свою чергу поділялися на первинні, вторинні і третинні), що мали однакову внутрішню схему чи функціональний закон розвитку. Поява, становлення і занепад цивілізацій, яких учений нарахував 21-ну, характеризувалися такими чинниками, як зовнішній Божественний поштовх і енергія, виклик і відповідь і, нарешті, відхід і повернення. Історичний час на зразок античної історіографії розуміли у відомій мірі як циклічний. Великого значення набували порівняння й аналогії, що дозволяли встановлювати цикли, оцінювати розвиток у часі. При цьому кожна із п'яти основних цивілізацій (західна, східно-християнська, ісламська, індуська, далекосхідна), які вирізнялися дослідником, успадковували риси попередніх цивілізацій. А із західною цивілізацією Тойнбі пов'язував надії на порятунок та інтеграцію усіх діючих нині семи цивілізацій.

У третьому питанні потрібно зупинитися на творчості англійського історика, професора Оксфордського університету Р. Д. Коллінгвуда (1889-1943), який у 1939 р. роз-

почав до написання великої роботи, у якій передбачав утвердити ідею історії як самостійної науки. Підготовлені ним матеріали і роздуми побачили світ 1946 р. у праці «Ідея історії», опублікованій посмертно. Більшу частину книги вчений присвятив аналізу основних етапів розвитку «ідеї історії», простежуючи її від античності до початку ХХ ст. Наголошуючи на свідомісному характері історичного сприйняття, він, однак, не зводив історичну думку до мистецтва. Історична уява, підкреслював учений, прагне бути істиною і, як така, піддається логічним операціям. Коллінгвуд не займався вивченням історичного процесу як такого, а дивився на нього через мислення людини, історика. Зосередившись на історичному пізнанні, англійський учений запровадив поділ минулих подій на зовнішні (рухи фізичних об'єктів – людей і предметів) і внутрішні – пов'язані зі свідомістю, думкою, психологією. Причина історичних подій, таким чином, лежить у сфері думки і завдання історика вичерпується віднайденням і «програванням» думок, які викликали ту чи іншу подію. За такого підходу «вся історія є історією думки».

Джерела до вивчення теми:

Уривок з праці М. Вебера «Протестантська етика та дух капіталізму» (1905 р.):

«Одним з конституційних компонентів сучасного капіталістичного духу, і не тільки його, а й сучасної культури є раціональна ідея професійного покликання, що виникла з духу християнської аскези. Достатньо пригадати наведений на початку нашого дослідження трактат Франкліна, щоб виявити наскільки істотні елементи його способу мислення, який ми визначили, як «дух капіталізму», в основі якого лежить зміст пуританської професійної аскези...»

Думка, що сучасна професійна діяльність містить відбиток аскетизму не є «новою». Обмеження людської діяльності рамками професії і відмова від фаустівської багатовекторності в сучасному світі є обов'язковою передумовою плідної праці...» (Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма / Пер. с нем. М.: Прогресс, 1990. С. 96).

Уривок з праці Р. Д. Коллінгвуда «Ідея історії» (1939-1946 рр.):

«Людина бажає пізнавати все, а ще вона бажає пізнати себе. І людина є не лише одним із об'єктів (що для неї може бути найбільш цікавим), який вона хоче пізнати. Усвідомлення «себе» дозволяє людині пізнавати все, що її оточує у світі, однак пізнання чого-небудь, але не усвідомлення того, що це «пізнання» є знанням лише частково, а усвідомлення, що я «пізнаю» означає пізнавати себе.

Самопізнання дуже важливе для людини не тільки заради неї самої, але як умова, без якої неможливо критично оцінити і надійно обґрунтувати ніяке інше знання. Самопізнання в даному контексті означає не знання про матеріальну природу людини і навіть не пізнання таких сторін її свідомості, як відчуття, почуття, емоції. Це пізнання її світогляду, здібностей, мислення, розуміння або розуму. Як досягається таке пізнання? Отримати його, на перший погляд, дуже легко, але це фікція. Коли ж ми серйозно замислюємося над цим, то виявляється, що це майже неможливо...» (Коллінгвуд Р. Дж. Ідея історії. Автобіографія / Пер. с англ. М., 1980. С. 195-196).

Питання для самоконтролю:

1. Що вплинуло на розвиток історичної науки на межі ХІХ – ХХ ст.?
2. Поясніть суть учення М. Вебера про «ідеальні типи».
3. Хто з учених, крім А. Д. Тойнбі, був прихильником цивілізаційного підходу у вивченні історії?
4. Які людські цивілізації А. Д. Тойнбі відніс до первинних?
5. На які дві групи ділив усі події минулого Р. Д. Коллінгвуд?

ТЕМА 9. ШКОЛА «АННАЛІВ» – ФЕНОМЕН ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

План

1. Організаційні і методологічні засади формування школи «Анналів» (Е. Дюркгейм, А. Берр, Ф. Сіміан, В. де ла Блаш).
2. Концептуальне бачення історії М. Блока і Л. Февра.
3. Діяльність «другого покоління Анналів» (Ф. Бродель, Е. Лабрусс).
4. Особливості й здобутки історіографічного виробництва «третьох Анналів».
5. Переосмислення історіографічних практик і нові експерименти в історії творчості представників «четвертих Анналів».

Список пропонованих джерел та літератури

Джерела:

1. «Анналы» на рубеже веков: антология. М., 2002.
2. Блок М. Апология истории или ремесло историка (Феодальное общество. Условия жизни и духовная атмосфера) / Пер. с фр., 2-е изд. М., 1986.
3. Блок М. Характерные черты французской аграрной истории. М.; Л., 1957.
4. Бродель Ф. Ідентичність Франції. Люди і речі. Книга 2. К., 2014.
5. Бродель Ф. Ідентичність Франції. Люди і речі. Книга 3. К., 2017.
6. Бродель Ф. Ідентичність Франції. Простір та історія. Книга 1. К., 2013.
7. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація. Економіка і капіталізм XV – XVIII вв.: В 3 т. М., 1986-1990.
8. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація. К., 1995-1998. Т. 1-3.
9. Бродель Ф. Свідectвo історика // Французский ежегодник. М., 1984.
10. Бродель Ф. Средиземное море и средиземноморский мир в эпоху Филиппа II: В 3 т. М., 2002-2004.
11. Гофф Жак Ле. Інтелектуали в середні віки / Пер. с фр. А. Руткевич. СПб., 2003.
12. Нора П. Всемирное торжество памяти // Неприкосновенный запас. 2005. № 23 (40-41).

13. Февр Люсьен. Бои за историю / Пер. с фр. М., 1991.

Посібники, підручники, словники:

14. Бойченко І. В. Філософія історії. Підручник. К., 2000.
15. Дюпон-Мельниченко Ж. Б., В. Адауров. Французька історіографія ХХ століття: Навчальний посібник. Львів, 2001.
16. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів, 1999.
17. Зашкільняк Л. Сучасна світова історіографія: Посібник для студентів історичних спеціальностей. Львів, 2007.
18. Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и Америки / Под ред. И. П. Дементьева и А. И. Патрушева. М., 2000.
19. Історіографічний словник. Навчальний посібник для студентів історичних факультетів університетів / За ред. С. І. Посохова. Харків, 2004.
20. Історіографія всесвітньої історії: навч. посібник / Гордієнко В. В. Умань, 2012.
21. Копилов С. А. Історіографія всесвітньої історії: методичні рекомендації до семінарських занять для студентів денної та заочної форм навчання. Кам'янець-Подільський, 2009.
22. Копилов С. А., Верстюк В. В. Світова історіографія новітньої доби: навчально-методичний посібник для студентів історичного факульту. Кам'янець-Подільський, 2012.
23. Кукурудзяк М. Г. Історіографія історії нового і новітнього часу країн Європи і Америки. Конспект лекцій. Кам'янець-Подільський, 2002.
24. Репина Л. П., Зверева В. В., Румянцева М. Ф. Теория истории: Уч. пособие. М., 2002.
25. Святець Ю. А., Топка Р. В. Історіографія всесвітньої історії. Курс лекцій. Дніпропетровськ, 2007.
26. Смоленский Н. И. Теория и методология истории. Учебное пособие. М., 2007.
27. Соколов А. Б. История исторической науки. Историография новой и новейшей истории: учебник для академического бакалаврата. М., 2018.
28. Теория и методология исторической науки. Терминологический словарь / Отв. ред. А. О. Чубарьян. М., 2014.
29. Яковенко Н. Вступ до історії. К., 2007.

Монографії та статті:

30. Адо А. В. Великая французская революция и ее современные критики // Буржуазные революции XVIII – XIX вв. в современной зарубежной историографии. М., 1986.
31. Адо А. В. Современные споры о Великой французской революции // Вопросы методологии и истории исторической науки. Л., 1977.
32. Адо А. В., Смирнов В. П. Послевоенная французская историография новой и новейшей истории Франции // Новая и новейшая история. 1977. № 6.
33. Афанасьев Ю. Н. Ведущее направление французской историографии // Современная зарубежная немарксистская историография: Критический анализ. М., 1989.
34. Афанасьев Ю. Н. Историзм против эклектики. Французская историческая школа «Анналов» в современной буржуазной историографии. М., 1980.
35. Афанасьев Ю. Н. Фернан Бродель и его видение истории. Предисловие // Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм, XV –XVIII вв. М., 1996. Т. 1: Структуры повседневности: возможное и невозможное.
36. Бессмертный Ю. Как же писать историю? Методологические веяния во французской историографии 1994–1997 гг. // Новая и новейшая история. 1998. № 4.
37. Бибиков М. В., Тишков В. А., Волков В. К. Международный конгресс исторических наук // Новая и новейшая история. 2006. № 1.
38. Блуменау С. Ф. Современная французская историография Вандей и Шуанрин // Новая и новейшая история. 1992. № 1.
39. Годшо Ж. О книге Ф. Фюре // Французский ежегодник. 1979. М., 1981.
40. Грабски А. Ф. Фернан Бродель: Вопросы методологии истории // Новая и новейшая история. 1990. № 5.
41. Грибко А. «Неподвижная история» Ле Руа Ладюри // Философско- методологические основы гуманитарного знания: Сборник аспирантских работ. М., 2001.
42. Гуревич А. Я. Исторический синтез и школа «Анналов». М., 1993.

43. Гуревич А. Я. Исторический синтез и Школа Анналов. Монография. М.; СПб., 2014.
44. Гуревич А. Я. Марк Блок и «Апология истории» // Блок М. Апология истории или ремесло историка. М., 1986.
45. Гуревич А. Я. Уроки Люсьена Февра // Февр Люсьен. Бои за историю. М., 1991.
46. Далин В. М. Французская история XX века (Судьбы школы «Анналов») // Далин В. М. Историки Франции XIX – XX веков. М., 1981.
47. Дилигенский Г. Обзор журнала «Annales Economies. Societes civilizations» // Вопросы истории. 1962. № 7.
48. Добролюбский А. О. Школа «Анналов» – «новая историческая наука». М., 2000.
49. Дюби Ж. Развитие исторических исследований во Франции после 1950 года // Одиссей. Человек в истории. М., 1991.
50. Зайцева Т. И. Зарубежная историография: XX – начало XXI века. М., 2011.
51. Иггерс Г., Ван Э. Глобальная история современной историографии. М., 2012.
52. История ментальностей. Историческая антропология: Зарубежные исследования в обзорах и рефератах. М., 1996.
53. Историческая наука сегодня: теории, методы, перспективы / [под. ред. Л. П. Репиной]. М., 2012.
54. Эмар М. История и компаративизм // Новая и новейшая история. 1999. № 5.
55. Капица С. П. Об ускорении исторического времени // Новая и новейшая история. 2004. № 6.
56. Ковальченко И. Д. Теоретико-методологические проблемы истории науки: заметки и размышления о новых подходах // Новая и новейшая история. 1995. № 1.
57. Коротков С. Н. Современная западная историография о французской буржуазии эпохи Великой французской революции // Критика концепций современной буржуазной историографии: отечественная и зарубежная история. Л., 1987.
58. Ле Гофф Ж. Существовала ли французская историческая школа «Анналов» // Французский ежегодник. 1968. М., 1970.
59. Манфред А. З., Собуль А. // Французский ежегодник. 1976. М., 1978.

60. Могильницкий Б. Г. История исторической мысли XX века. Курс лекций. Вып. 3: Историографическая революция. Томск, 2008.
61. Пивовар Е. И. Теоретические проблемы изучения и преподавания истории на XX Международном конгрессе исторических наук // Новая и новейшая история. 2006. № 3.
62. Портреты историков: Время и судьбы. Т. 2: Всеобщая история. М.; Иерусалим, 2000.
63. Ревель Ж. История и социальные науки во Франции: на примере эволюции школы «Анналов» // Новая и новейшая история. 1998. № 5, 6.
64. Репина Л. П. «Новая историческая наука» и социальная история. М., 1998.
65. Репина Л. П. Парадигмы социальной истории в исторической науке XX столетия (Обзор) // XX век: Методологические проблемы исторического познания: Сб. обзоров и рефератов: В 2 ч. М., 2001. Ч. 1.
66. Согрин В. В. Осмысливая путь в профессии // Новая и новейшая история. 2015. № 2.
67. Согрин В. В. Профессиональная, пропагандистская и обывательская историография // Новая и новейшая история. 2018. № 1.
68. Согрин В. В. Современная историографическая революция // Новая и новейшая история. 2009. № 3.
69. Таран Л. Французька історіографія (70-ті роки XIX – 80-ті роки XX ст.). К., 1991.
70. Трубникова Н. В. Историческое движение «Анналов». Институциональные основы: традиции и новации: Автореферат. дис. доктора ист. наук. Томск, 2007.
71. Юсим М. А. «Средиземноморье» Ф. Броделя: человек в ландшафте большой истории // Новая и новейшая история. 2005. № 6.
72. Феллер В. Введение в историческую антропологию. Опыт решения логической проблемы философии истории. М., 2005.
73. Хальбвакс М. Коллективная и историческая память // Неприкосновенный запас. 2005. № 23 (40-41).
74. Шартье Р. История сегодня: сомнения, вызовы, предложения // Одиссей. Человек в истории. М., 1995.

75. Шутова О. М. Историография и постмодерн: вопрос об идентичности во второй половине XX – начале XXI века. Минск, 2007.

Методичні рекомендації

Відповідь на перше питання слід розпочати з характеристики суспільно-політичних умов діяльності наприкінці XIX ст. покоління істориків «методичної школи», чи істориків-позитивістів, а також традицій і механізмів спадковості, що зв'язали рух «Анналів» з їх безпосередніми попередниками і вчителями. Слід звернути увагу, що історичний метод – основний арсенал практик верифікації та аргументації, прийнятих в історичному дослідженні, – був створений наприкінці XIX ст. і маже не зазнав змін у подальшому. Саме тоді в історичній науці сформувалася нова концепція об'єктивності наукового знання, в якому «істинним» визнається дослідження, верифіковане експериментально; створюється уявлення про професійне наукове товариство і колективний характер наукової діяльності. Відтак історичний рух «Анналів», створений у подальшому, уявляється закономірним етапом розвитку, свідченням «зрілості» наукової парадигми, що дала французькій історіографії статус інтелектуальної традиції світового значення. Слід звернути увагу на дискусію між істориком Ш. Сеньобосом, який аналізував епистемологічні труднощі свого ремесла з точки зору практики історичного методу, і соціолога-теоретика Ф. Сіміана, який викривав теоретичну слабкість свого опонента. В останнього «перші Анналі» запозичили основні аргументи для формування цілей і завдань «проблематизуючої», соціально-орієнтованої історії. Необхідно також проаналізувати вплив Е. Дюркгейма, А. Берра, В. де ла Блаша на фундаторів школи «Анналів», зокрема відзначити, що М. Блок більш окреслено тяжів до застосування в історії соціологічних схем, до дослідження колективної психології в дусі Е. Дюркгейма і заперечував методи французької гуманітарної географії, тоді як його старшого колегу Л. Февра, навпаки, вабили праці Відаля де ла Блаша, і ще у більшій мірі – психологія індивіда в історії. Також доцільно відзначити роль у становленні історичної науки формування професійної періодики.

У другому питанні насамперед доцільно схарактеризувати соціально-політичний контекст розвитку історичної науки у Франції початку ХХ ст. Не дивлячись на перемогу у світовій війні, що стала вододілом між науковими поколіннями вчених-істориків, загальним мотивом епохи стає ідейне банкрутство науки і соціальна некорисність історії, що виявилась неспроможною передбачити соціальну катастрофу. Криза виявила себе у великій кількості рівнів, розбивши, як здавалося, всі сильні сторони професії початку століття. До того ж її наукова легітимність стала предметом дискусій з боку молодих соціальних наук. Загальна наукова криза мала і свою інституційну глибину: дисципліна вступила в смугу стагнації, а потім – відносної регресії, а літній вік виходу на пенсію провокував ідейний консерватизм і старіння корпорації істориків. На підставі аналізу наукових публікацій Л. Февра і М. Блока доцільно проаналізувати складові «класичної концепції» засновників журналу «Аннали економічної і соціальної історії»: заміна «подійної», оповідальної історії історією проблематизуючою; пріоритет соціальної та економічної проблематики; міждисциплінарний синтез.

Третє питання передбачає характеристику діяльності представників «другого покоління Анналів», що заклали інституціональні основи майбутнього руху. Його успіх не можна пояснити наявністю особливої «доктрини Анналів», що формувала дослідження відповідного зразка, хоча самі «другі Аннали» задля своєї легітимізації постійно підкреслювали відносини прямої спадковості з починаннями Л. Февра і М. Блока, намагаючись зміцнити засвоєння їх інтелектуального спадку через утворення власних інститутів. Вкрай важливо проаналізувати головні праці найвідомішого представника цього покоління «школи Анналів» Ф. Броделя: «Середземне море, середземноморський світ в епоху Філіпа II» і «Матеріальна цивілізація. Економіка і капіталізм XV – XVIII ст.», а також розглянути його концепцію історичного часу різних швидкостей, зокрема, одне з її ключових понять – «велика тривалість» (*longue duree*). Причетним до розробки цього поняття виявився також Е. Лабрусс, який у 1946 р. очолив у Сорбоні кафедру економічної історії і за чверть століття своєї педагогічної практики суттєво змінив рельєф історіографічного простору в Франції, привівши до успіху ціле покоління фран-

цузьких істориків (20 чоловік), які згодом склали основу «третіх Анналів». Слід зауважити, що Е. Лабрусс зміг адаптувати для завдань історичного дослідження Французької революції кінця XVIII ст. метод Сіміана з вивчення економічних структур «великої» і «середньої тривалості», що відчували кон'юнктурний вплив «короткого часу». Іншим джерелом формування «матриці Лабрусса» стала історична демографія, що виявила нові можливості статистичної обробки історичних джерел, у першу чергу – церковних приходських книг. Створена ним модель виявилась дієвою для більш ніж двох поколінь молодих істориків. З ним також пов'язаний розквіт «регіональних дисертацій», завдяки яким його учні (П. Губер, П. Вілар, Е. Ле Руа Ладюрі, М. Агюлон, Ж. Дюбі, П. Шоню, М. Вовель, А. Корбен та ін.) розпочали свої блискучі кар'єри.

Четверте питання присвячено розгляду діяльності «третього покоління», в якому «рух Анналів» отримав світову аудиторію шанувальників, котрі відкрили для себе чисельні твори нащадків легендарної традиції. Це велике історіографічне виробництво отримало назву (і самоназву) «Нової історії», що підкреслювала революційний за розмахом оновлений характер досліджень і спадковість з polemічними маніфестами «перших Анналів». Очевидною інновацією по відношенню до них стала схильність до «концептуальних форм історії», до конструювання логічних гіпотез, що передували роботі із джерелами. Одночасно «Нова історія» привітала у своїх маніфестах усі революційні починання в дослідженнях, намагаючись здійснити справжній «епістемологічний розрив» із попередніми її формами знання. Появі нової історичної проблематики чимало сприяли: втрата Францією своїх володінь у Африці, військова поразка Франції в Алжирі, зміна ринкової кон'юнктури на початку 1970-х рр., що супроводжувалася економічним спадом, інфляцією і безробіттям, соціальні протести 1968 р. Нові дослідження намагалися виявити історичну глибину трансформацій у галузі повсякденного життя, моральних підвалів, сімейних відносин, соціальної ролі жінок тощо. Також відродився інтерес до Середніх віків і сільської, патріархальної Франції. Сучасні французькі дослідники Г. Бурде і Е. Мартену вирізняють чотири структуралістські течії в історії, що охоплює історіографічне виробництво «третіх Анналів»: 1) «броделівський» на-

прям досліджував глобальні структури з повільними еволюціями, усе повторюване і банальне в історії; 2) «мутаційний підхід», асоційований із дослідженнями Фуко, вивчав стабільні стани соціальних структур, але з акцентом на переході від одного стану до іншого («серійна історія» за виразом П. Шоню); 3) напрям структуралістської антропології, що аналізував в історії замкнені цілісності – ритуал, текст, документ та ін.; 4) дослідницькі практики ментальності.

Останнє питання присвячено характеристиці сучасного періоду діяльності істориків «Анналів». Зростаюча критика з різних горизонтів гуманітарного знання дискредитувала всі наукові моделі, що асоціювалися з «Анналами». Вникати в нюанси «епістемологічного повороту» довелося «четвертому поколінню Анналів», що змушене було відповідати на негативні відгуки, адресовані усім їх попередникам. У зв'язку із 50-річчям видання відомого журналу (1929 р.) редакція сама дала поштовх до ревізії усталених позицій. Але якщо для неї «Анналі» стали об'єктом спокійного історіографічного переосмислення «золотої легенди», то зовнішній світ намагався усіляко критикувати, закликаючи відмовитися від тієї моделі науковості, яка некритично копіювала «природньо-наукову парадигму». Потрібно зауважити, що у 1988-1989 рр. «четверті Анналі» оголосили «критичний поворот», закликаючи до переосмислення історіографічних практик і до нових експериментів в історії. У якості основних векторів інновації рубежу 1980 – першої половини 1990-х рр. можна виділити напрями сучасної французької історіографії. Перший: нова культурна історія соціального (Р. Картьє) постулює критичне переосмислення спадщини історії ментальностей через ключове поняття «репрезентацій». Другий: рефлексивна історія «у другому ступені» як культурна в широкому сенсі (М. Гоше, П. Нора). У цьому проекті переосмислюються самі виражені явища високої культури і знань одночасно – «когнітивні диспозиції, які дозволяють акторам рухатися всередині певної культури». Ж.-Ф. Сірі-неллі виступає за союз культурної історії (вивчення форм репрезентації світу всередині людської групи) і відродженої політичної історії. Третій: міждисциплінарний альянс з економікою, географією, правом і соціологією, на базі якого, за задумом Б. Лепті, повинна відбутися кристалі-

зація «прагматичної парадигми», що продовжує «критичний поворот». Четвертий: «ігри масштабів», що передбачає зміни масштабів історичного дослідження залежно від визначеного завдання і пошук нових способів опису (поєднання мікро- і макропідходів). П'ятий: ряд істориків-анналістів крізь призму оновленої історичної антропології підтримують інтерес до простору й еволюції незахідних цивілізацій, беруть участь у методологічних дискусіях і розвивають проєкт «перехресної історії». Крім того, сьогодні спостерігається новий підйом політичної історії, представлений різними напрямками, кожний із яких має свою інституціональну і концептуальну основу (Р. Ремон, М. Агюлон, Ж. Дюбі, Ж. Ле Гофф, П. Нора).

Джерела до вивчення теми:

Уривок з праці Е. Ле Руа Ладюрі «Селяни Лангедока» (1966 р.):

«...Таким чином, всупереч існуючим стереотипам, не економіка визначає розвиток культури. У даному випадку вона мала б сприяти занепадові народної освіти. Навпаки, це культура, яка при повному застої у виробництві, попереджує майбутній розвиток економіки й сприяє майбутньому відновленню матеріального зростання, тому, яке розпочнеться, починаючи з 1720 р.

Культура попереджує, і ми можемо навіть додати, що вона визначає; поруч з іншими факторами вона сприяла з 1700 р., з хронологічного початку століття Просвітництва, закладенню основ, підготовці умов майбутнього економічного піднесення. Дуже повільне поширення початкової освіти внаслідок згаданих заходів досягає найвіддаленіших сіл, впливає на стан економічних чинників: внаслідок цього процесу клас великих фермерів, ще неписьменний наприкінці XVI ст., у своїй більшості стає письменним наприкінці XVII ст. Це ясно показує співставлення проставлених наприкінці документів знаків і підписів...» (Цит. за: Дюпон-Мельниченко Ж. Б., Ададуров В. Французька історіографія ХХ століття: Навчальний посібник. Львів, 2001. С. 112).

Уривок про «Кінець бісмарківської Європи» з праці П. Ренувена «Історія міжнародних відносин» (1955 р.):

«Падіння Бісмарка 18 березня 1890 р. прискорило кризу. Після відставки канцлера німецький уряд розірвав таємний союз з Росією, таким чином відмовившись від визначальної ролі бісмарківської політики. З цього моменту готується подія, якій Бісмарк намагався запобігти і якої йому можливо вдалося би ще певний час уникати: ізольована внаслідок цього розриву Росія переорієнтовується на союз з Францією. В міжнародних відносинах у Європі це – лінія глибокої зміни. Як її пояснити і як окреслити значення?»

Відставка канцлера є наслідком конфлікту з молодим імператором Вільгельмом II. У цьому конфлікті значне місце посідають мотиви особистого порядку: не є несподіванкою, що згода між 70-річним міністром та 25-річним монархом буде важкою; вона стає ще важчою, коли віч-на-віч стикаються амбітний суверен, захоплений ідеєю «великого царювання», та призвичаєний домінувати канцлер (...) Внутрішня політика також створює ситуації для серйозних непорозумінь: канцлер, який з 1879 р. веде запеклу боротьбу проти соціалізму та синдикалізму, не хоче від неї відмовлятися, навіть попри те, що домогся тут менш ніж посередніх результатів; він зробив цю проблему передвиборчою платформою, щоб не допустити соціалістів до рейхстагу; а імператор боявся опору і не бажав розпочинати своє царювання наступом проти робітничих мас, що міг doprowadити до кривавих заворушень.

Але суперечності виникли також у сфері зовнішньої політики. Вільгельм II охоче прислухався до критичних голосів з боку військового командування на адресу російської політики Бісмарка, особливо до думки генерала фон Вальдерзее, а також голосів з кабінетів міністерства закордонних справ, де кілька співробітників канцлера розпочинають подвійну гру, щоб відмежуватися від свого начальника, зірку якого оповиває морок (...) В керівництві Генерального штабу певні особи вважають, що було б на часі розв'язати війну проти Росії «ще до того, як вона зміцнить свої сили» (...)

Як тільки Вільгельм II вручив Бісмарку його відставку, люди «нового курсу» розпочали змінювати орієнтацію німецької політики щодо Росії. Наступник Бісмарка Капріві є хорошим генералом, непоганим адміністратором,

проте не має жодного досвіду в питаннях зовнішньої політики; тож його спрямовували співробітники, особливо барон Фріц фон Гольштейн, який на простій посаді радника-референта в міністерстві закордонних справ починає відігравати вирішальну роль у сфері зовнішньої політики (...) В цьому «повороті» німецької зовнішньої політики вплив Гольштейна є величезним (...)

Це німецьке рішення спричинилося – після довгих вагань – до переорієнтації зовнішньої політики царя. Значення цієї дипломатичної еволюції є настільки вагомим, що тут слід розглянути її детальніше, поетапно: всі ці пошуки навромацьки російської зовнішньої політики відкривають захоплюючі перспективи для історичної інтерпретації...» (Цит. за: Дюпон-Мельниченко Ж. Б., Ададуров В. Французька історіографія ХХ століття: Навчальний посібник. Львів, 2001. С. 119-121).

Питання для самоконтролю:

1. Розкрийте основні положення теорії «історичного синтезу». Хто її автор?
2. Засновниками школи «Анналів» були...
3. Хто з французьких істориків ввів у обіг поняття «ментальність»?
4. Назвіть представників другого та третього покоління школи «Анналів».
5. З'ясуйте зміст поняття «кліометрія».
6. Визначіть тематику історичних досліджень другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

ТЕМА 10. АНГЛІЙСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ НОВІТНЬОГО ЧАСУ

План

1. Організаційні основи й методологічні засади англійської історіографії в першій половині ХХ ст.
2. Напрями і школи англійської історіографії в 1918-1945 рр.
3. Організаційні основи британської історіографії другої половини ХХ ст.
4. Основна проблематика досліджень у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

Список пропонованих джерел та літератури

Джерела:

1. Гобсбаум Е. Вік екстремізму. Коротка історія ХХ віку. 1914-1991. К., 2001.
2. Коллінгвуд Р. Дж. Идея истории. Автобиография / Пер. с англ. М., 1980.
3. Коллінгвуд Р. Д. Идея истории. К., 1996.
4. Тойнбі Арнольд Дж. Дослідження історії: В 2 т. / Пер. з англ. К., 1995.
5. Тойнбі А. Д. Постижение истории / Пер. с англ. М., 1990.
6. Тойнби А. Д. Цивилизация перед судом истории. СПб., 1995.
7. Тойнби, А. Дж. Цивилизация перед судом истории. Мир и запад: [пер. с англ.]. М., 2013.
8. Тревельян Дж. М. Социальная история Англии. М., 1959.
9. Plumb J. H. The Death of Past. Macmilan, 1969.

Посібники, підручники, словники:

10. Бойченко І. В. Філософія історії. Підручник. К., 2000.
11. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів, 1999.
12. Зашкільняк Л. Сучасна світова історіографія: Посібник для студентів історичних спеціальностей. Львів, 2007.
13. Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и Америки/Под ред. И. П. Дементьева и А. И. Патрушева. М., 2000.
14. Историческая наука в ХХ веке. Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и

- Америци: Учебное пособие для студентов / Под ред. И. П. Дементьева, А. И. Патрушева. М., 2002.
15. Історіографічний словник. Навчальний посібник для студентів історичних факультетів університетів / За ред. С. І. Посохова. Харків, 2004.
 16. Копилов С. А., Верстюк В. В. Світова історіографія новітньої доби: навчально-методичний посібник для студентів історичного факульту. Кам'янець-Подільський, 2012.
 17. Кукурудзяк М. Г. Історіографія історії нового і новітнього часу країн Європи і Америци. Конспект лекцій. Кам'янець-Подільський, 2002.
 18. Репина Л. П., Зверева В. В., Парамонова М. Ю. Історія історического знання. Пособие для вузов. М., 2004.
 19. Репина Л. П., Зверева В. В., Румянцева М. Ф. Теорія історії: Уч. пособие. М., 2002.
 20. Святець Ю. А., Топка Р. В. Історіографія всесвітньої історії. Курс лекцій. Дніпропетровськ, 2007.
 21. Смоленский Н. И. Теорія и методологія історії. Учебное пособие. М., 2007.
 22. Соколов А. Б. Історія історической науки. Історіографія нової и новоїшей історії: учебник для академического бакалаврата. М., 2018.
 23. Теорія и методологія історической науки. Термінологіческий словарь / Отв. ред. А. О. Чубарьян. М., 2014.
 24. Яковенко Н. Вступ до історії. К., 2007.

Монографії та статті:

25. Бибииков М. В., Тишков В. А., Волков В. К. Международнй конгресс історических наук // Новая и новейшая історія. 2006. № 1.
26. Зайцева Т. И. Зарубежная історіографія: XX – начало XXI века. М., 2011.
27. Заярюк А. Про те, як соціальна історія ставала культурною // Україна модерна. Київ; Львів, 2005. Ч. 9.
28. Зверева Г. И. Организация історической науки в Великобритани в нової и новоїшее время. М., 1986.
29. Иггерс Г., Ван Э. Глобальная історія современной історіографії. М., 2012.
30. Історическая наука сегодня: теории, методы, перспективы / [под. ред. Л. П. Репиной]. М., 2012.
31. Капица С. П. Об ускорении історического времени // Новая и новейшая історія. 2004. № 6.

32. Ковальченко И. Д. Теоретико-методологические проблемы истории науки: заметки и размышления о новых подходах // Новая и новейшая история. 1995. № 1.
33. Могильницкий Б. Г. История исторической мысли XX века. Курс лекций. Вып. 1: Кризис историзма. Томск, 2001.
34. Могильницкий Б. Г. История исторической мысли XX века. Курс лекций. Вып. 3: Историографическая революция. Томск, 2008.
35. Мучник В. М. Формирование и эволюция идейно-теоретических воззрений А. Дж. Тойнби. Томск, 1987.
36. Национальные исторические организации в странах Западной Европы и США / Отв. ред. В. В. Согрин. М., 1988.
37. Пивовар Е. И. Теоретические проблемы изучения и преподавания истории на XX Международном конгрессе исторических наук // Новая и новейшая история. 2006. № 3.
38. Репина Л. П. «Новая историческая наука» и социальная история. М., 1998.
39. Репина Л. П. Парадигмы социальной истории в исторической науке XX столетия (Обзор) // XX век: Методологические проблемы исторического познания: Сб. обзоров и рефератов: В 2 ч. М., 2001. Ч. 1.
40. Семенов Ю. Н. Социальная философия А. Тойнби. Критический очерк. М., 1980.
41. Согрин В. В. Осмысливая путь в профессии // Новая и новейшая история. 2015. № 2.
42. Согрин В. В. Профессиональная, пропагандистская и обывательская историография // Новая и новейшая история. 2018. №1.
43. Согрин В. В. Современная историографическая революция // Новая и новейшая история. 2009. № 3.
44. Согрин В. В., Зверева Г. И., Репина Л. П. Современная историография Великобритании. М., 1991.
45. Хачатурян В. М. Проблема цивилизации в «исследовании истории» А. Тойнби в оценке западной историографии // Новая и новейшая история. 1991. № 1.
46. Шарифжанов И. И. Современная английская буржуазная историография: проблемы, теории и методы. М., 1984.
47. Шарифжанов И. И. Английская историография в XX в. Казань, 2004.
48. Шутова О. М. Историография и постмодерн: вопрос об идентичности во второй половине XX – начале XXI века. Минск, 2007.

Методичні рекомендації

Відповідь на перше питання слід розпочати з характеристики організаційних центрів англійської історичної думки. Ними на початку ХХ ст. були Оксфордський, Кембрідзький, Лондонський, Манчестерський та інші університети, при яких були створені спеціальні науководослідні інститути, центри та школи. У міжвоєнний період також значно посилювалися позиції національних історичних товариств; було засновано низку фахових періодичних видань – «Історія», «Кембрідзький історичний журнал», «Історія сьогодні»; «Щорічний бюлетень історичної літератури».

Для теоретико-методологічних основ англійської історичної науки в першій половині ХХ ст. був характерний плюралізм думок. Теоретичні проблеми розробляли Дж. Бер, А. Дж. Тойнбі, Р. Дж. Коллінгвуд та Дж. Тревельян, науковий доробок яких необхідно проаналізувати.

Даючи відповідь на друге питання, слід зауважити, що найбільш значними напрямками в англійській історіографії зазначеного періоду були: консервативний (Л. Немір, Дж. Клемпен, Дж. Гуч, К. Омен, Л. Вудвард), ліберальний (Дж. Тревельян, Дж. М. Кеймс, Дж. Е. Уільям), лейбористський (Дж. Коул, Р. Тоуні) і марксистський (А. Мортон, М. Джеймс, А. Хатт, Дж. Кемпбелл). Історики цих напрямів займалися розробкою різних наукових проблем. Однак головна увага приділялась Англійській революції ХVII ст., промислового перевороту та його наслідкам, соціально-економічній і політичній історії країни нового часу, міжнародним відносинам і колоніальній політиці.

При розгляді третього питання слід вказати, що після Другої світової війни основними центрами освіти істориків залишаються Оксфорд і Кембрідж. У їх складі з'явилися нові коледжі та наукові центри, що готують спеціалістів і проводять дослідження не лише з історії Англії, а й Східної Європи, Латинської Америки, Азії та Африки, гендеру, антропології тощо. У 1966 р. історики Оксбріджа створили фахове об'єднання і почали видавати часопис «Історична робітня», а в 1990 р. – журнал «Британська історія ХХ ст.». У 60-70-х рр. у Великій Британії виникли нові університети внаслідок перетворення окремих коледжів (Бат, Бредфорд, Брансл, Серрей, Селфорд) і застосування т. зв. «міських» (комунальних) університетів

(Манчестер, Ноттінгем, Шеффід, Белфаст). У багатьох з них було відкрито гуманітарні та історичні відділення, створено дослідницькі інститути і центри. Вагому роль у розвитку та поширенні історичних знань продовжують відігравати численні історичні товариства (близько 100).

Четверте питання передбачає аналіз розвитку англійської історіографії другої половини ХХ – початку ХХІ ст. При його розгляді слід звернути увагу на те, що британські історики, за традицією і через особливості історичного розвитку країни, надають перевагу питанням внутрішньої (П. Сміт, Т. Баркер, Дж. Пламб, А. Флетчер) і зовнішньої політики (А. Немір, Дж. Уілер-Бенетт, А. Кларк). Чільне місце в англійській історіографії також займає проблема колоніальної політики (Д. Боул, М. Кеннеді, К. Карінгтон, П. Датт, Д. Уоддіс, П. Робінсон, А. Денні, Р. Хаєм).

У 60-70-х рр. англійська історіографія перебувала під впливом французької школи «Анналів», а її представники захоплювалися студіями соціальних структур (Е. Гобсбаум, А. Бріггс, А. Макферлейн). Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. посилюються позиції культурно-антропологічної історії, прихильники якої (П. Берк, Дж. Елліс, Е. Вілсон, П. Томпсон та ін.) віддають перевагу дослідженню повсякденного життя та менталітету.

Джерела до вивчення теми:

Уривок з праці А. Д. Тойнбі «Дослідження історії» про поле історичного дослідження (1936-1946 рр.):

«Історія жодної європейської нації чи національної держави не може бути пояснена сама по собі. Якби, скажімо, така держава все-таки знайшлася, то в першу чергу на цю роль претендувала б Великобританія (...)

То зрозуміємо ми чи не зрозуміємо англійську історію, якщо розглянемо її окремо, абстрагувавшись від усіх зовнішніх зв'язків? Припустимо, нам це вдасться, але чи зможемо ми знехтувати ці зв'язки як щось другорядне? Чи дійдемо ми висновку, вивчаючи їх, що чужоземні впливи на Англію неістотні порівняно з англійськими впливами на інші частини світу? (...) Найкращий спосіб ближче ознайомитися з цією проблемою – спрямувати погляд назад у англійську історію і пригадати її головні розділи. Ось вони, перераховані у зворотньому порядку:

- а) утвердження індустріальної економічної системи (починаючи від останньої чверті XVIII сторіччя);
- б) запровадження парламентської системи врядування (починаючи від останньої чверті XVII сторіччя);
- в) заморська експансія (яка почалася в третій чверті XVI сторіччя з піратства і поступово розвинулася в світову торгівлю, захоплення тропічних колоній та утворення англомо-вних спільнот у заморських країнах з помірним кліматом);
- г) Реформація (з другої чверті XVI сторіччя);
- д) Ренесанс, включаючи його політичний, економічний, творчий та інтелектуальний аспекти (з останньої чверті XV сторіччя);
- е) утворення феодальної системи (з XI сторіччя);
- є) перехід англійців від релігії так званої Героїчної Доби в західне християнство (в кінці VI сторіччя).

Навіть такий побіжний погляд від сьогодні вглиб англійської історії підтверджує, що чим далі ми заглядаємо назад, тим менше знаходимо аргументів на користь обмеження історичних студій кордонами однієї країни. Навернення до християнства, яке започаткувало всі найважливіші події в англійській історії, є прямою антитезою такого методу; то був акт, який згуртував із півдесятка роз'єднаних варварських спільнот, відкривши всім дорогу до загального добробуту в лоні новонародженого західного суспільства (...)
(Тойнбі А. Дж. Дослідження історії: В 2 т. / Пер. з англ. К., 1995. Т. 1. С. 14-16).

Уривок з книги Д. Х. Пламба «Смерть минулого» про мету історичних досліджень (1969 р.):

«Мета історії, на мій погляд, зрозуміти людину як індивідуальність і як учасника соціальних стосунків у часі. Соціальні основи всієї людської активності – економічної, релігійної, політичної, мистецької, правової, військової, наукової, усякої – дійсно впливають на життя людства. І це, безперечно, не є статичне вивчення, а дослідження руху і змін. Не тільки необхідно докладно розкрити, наскільки це дозволяє спотворений образ речей, якими вони є насправді, але також те, чому вони є такими, і чому вони змінилися; жодне людське суспільство не залишилося незмінним. Безперечно, всередині себе і всередині суспільств ми маємо велику кількість залишків минулого, але ми відкидаємо, переростаємо, зневажаємо, губимо їх значно більше. Усі ми сформовані Ча-

сом, починаючи з голого туземця малайського лісу і закінчуючи Нобелівським лауреатом Інституту Рокфеллера. Це є трюїзмом, але, як це трапляється, ставить завдання виключної інтелектуальної складності. Матеріалами для його розв'язання є залишки самого Часу – записи, артефакти, пам'ятки, навіть ландшафт, в якому ми живемо, і мова, якою розмовляємо, – матеріалами, що є нескінченні в їх кількості і багатоманітності, до того ж такі, що потребують впорядкування та інтерпретації. Історичні методи і техніки дослідження цих процесів є порівняно молодими; більшість з них, зокрема археологічні, палеографічні, топографічні, соціологічні, лінгвістичні, демографічні та їм подібні застосовуються істориками трохи менше ста років. Мета історичного дослідження полягає у виробленні відповідей у формі концепцій та узагальнень щодо фундаментальних проблем історичних змін в соціальній активності людей. Такі узагальнення щодо суспільства, зрозуміло, не можуть бути незмінними, вони завжди є експериментальними. Тим не менше, вони повинні бути як точні, так і наукові, бути докладним дослідженням глибокого змісту людської дійсності. Так само мета історика – поглибити розуміння людини і суспільства не тільки задля них самих, а з надією, що глибинне знання і глибинне незнання допоможуть сформувати гуманістичну свідомість і гуманістичну поведінку. Знання і розуміння не повинні закінчуватися розмовами, а діями» (Plumb J. H. The Death of Past. Macmillan, 1969. P. 50-51).

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть головні центри історичної науки Великої Британії після Першої світової війни.
2. Які фахові періодичні видання було засновано в 20-30-х рр. ХХ ст., а також після Другої світової війни?
3. Хто розробив історичну теорію локальних цивілізацій?
4. Проаналізуйте основні напрями в англійській історіографії першої половини ХХ ст.
5. Визначте проблематику головних історичних досліджень другої половини ХХ – початку ХХІ ст.
6. Охарактеризуйте вплив школи «Анналів» на англійську історіографію.

ТЕМА 11. ІСТОРИОГРАФІЯ США НОВІТНЬОГО ЧАСУ

План

1. Організація історичної науки в США у першій половині ХХ ст.
2. Історіографія США у 1918-1945 рр.
3. Організаційні й методологічні засади історичної науки після Другої світової війни.
4. Проблематика досліджень в історіографії США у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

Список пропонованих джерел та літератури

Джерела:

1. Дарнтон Р. Великое кошащее побоище и другие эпизоды из истории французской культуры. М., 2002.
2. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. М., 1992.
3. Киссинджер Г. Дипломатия. / Пер. с англ. В. В. Львова; послесл. Г. А. Арбатова. М., 1997.
4. Hofstadter R. The American Political Tradition and the Men Who Made It. New York: Vintage Books, 1976.
5. Kenney P. Rewolucyjny Karnawal. Europa Srodkowa 1989. Wroclaw, 2005.

Посібники, підручники, словники:

6. Бойченко І. В. Філософія історії. Підручник. К., 2000.
7. Вайнштейн О. Л. Очерки развития буржуазной философии и методологии истории в XIX-XX веках. М., 1979.
8. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів, 1999.
9. Зашкільняк Л. Сучасна світова історіографія: Посібник для студентів історичних спеціальностей. Львів, 2007.
10. Історіографія історії нового і найновішого часу країн Європи і Америки / Під ред. І. П. Дементьєва і А. І. Патрушева. М., 2000.
11. Историческая наука в XX веке. Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и Америки: Учебное пособие для студентов / Под ред. И. П. Дементьева, А. И. Патрушева. М., 2002.

12. Історіографічний словник. Навчальний посібник для студентів історичних факультетів університетів / За ред. С. І. Посохова. Харків, 2004.
13. Історіографія всесвітньої історії: навч. посібник / Гордієнко В. В. Умань, 2012.
14. Копилов С. А., Верстюк В. В. Світова історіографія новітньої доби: навчально-методичний посібник для студентів історичного факульту. Кам'янець-Подільський, 2012.
15. Кукурудзяк М. Г. Історіографія історії нового і новітнього часу країн Європи і Америки. Конспект лекцій. Кам'янець-Подільський, 2002.
16. Репина Л. П., Зверева В. В., Парамонова М. Ю. История исторического знания. Пособие для вузов. М., 2004.
17. Репина Л. П., Зверева В. В., Румянцева М. Ф. Теория истории: Уч. пособие. М., 2002.
18. Святець Ю. А., Топка Р. В. Історіографія всесвітньої історії. Курс лекцій. Дніпропетровськ, 2007.
19. Смоленский Н. И. Теория и методология истории. Учебное пособие. М., 2007.
20. Соколов А. Б. История исторической науки. Историография новой и новейшей истории: учебник для академического бакалаврата. М., 2018.
21. Теория и методология исторической науки. Терминологический словарь / Отв. ред. А. О. Чубарьян. М., 2014.
22. Яковенко Н. Вступ до історії. К., 2007.

Монографії та статті:

23. Баганова М. Всемирная история в сплетнях. М., 2011.
24. Бибииков М. В., Тишков В. А., Волков В. К. Международный конгресс исторических наук // Новая и новейшая история. 2006. № 1.
25. Гломозда К. Сенс і стан історичних досліджень як актуальна проблема наукової та освітянської спільноти США // Сучасна українська історіографія: проблеми методології та термінології: Матеріали Всеукр. наук.-метод семінару (Київ, 17 червня 2004 р.). К., 2005.
26. Евтух В. Б. Историография национальных отношений в США и Канаде (60-70-е годы). К., 1982.
27. Зайцева Т. И. Зарубежная историография: XX – начало XXI века. М., 2011.

28. Иггерс Г., Ван Э. Глобальная история современной историографии. М., 2012.
29. Историческая наука сегодня: теории, методы, перспективы / [под. ред. Л. П. Репиной]. М., 2012.
30. Капица С. П. Об ускорении исторического времени // Новая и новейшая история. 2004. № 6.
31. Ковальченко И. Д. Теоретико-методологические проблемы истории науки: заметки и размышления о новых подходах // Новая и новейшая история. 1995. № 1.
32. Количественные методы в советской и американской историографии / Отв. ред. И. Д. Ковальченко, В. А. Тишков. М., 1983.
33. Кунина А. Е. США: методологические проблемы историографии, практика исследований. М., 1988.
34. Могильницкий Б. Г. История исторической мысли XX века. Курс лекций. Вып. 1: Кризис историзма. Томск, 2001.
35. Могильницкий Б. Г. История исторической мысли XX века. Курс лекций. Вып. 3: Историографическая революция. Томск, 2008.
36. Могильницкий Б. Г., Николаева И. Ю., Гульбин Г. К. Американская буржуазная «психоистория»: крит. очерк. Томск, 1985.
37. Национальные исторические организации в странах Западной Европы и США / Отв. ред. В. В. Согрин. М., 1988.
38. Пивовар Е. И. Теоретические проблемы изучения и преподавания истории на XX Международном конгрессе исторических наук // Новая и новейшая история. 2006. № 3.
39. Репина Л. П. «Новая историческая наука» и социальная история. М., 1998.
40. Репина Л. П. Парадигмы социальной истории в исторической науке XX столетия (Обзор) // XX век: Методологические проблемы исторического познания: Сб. обзоров и рефератов: В 2 ч. М., 2001. Ч. 1.
41. Семенов Ю. Н. Социальная философия А. Тойнби. Критический очерк. М., 1980.
42. Современная зарубежная немарксистская историография. Критический анализ / Отв. ред. В. Л. Мальков. М., 1989.
43. Согрин В. В. Критическое направление немарксистской историографии США XX в. М., 1987.
44. Согрин В. В. Осмысливая путь в профессии // Новая и новейшая история. 2015. № 2.

45. Согрин В. В. Профессиональная, пропагандистская и обывательская историография // Новая и новейшая история. 2018. № 1.
46. Согрин В. В. Современная историографическая революция // Новая и новейшая история. 2009. № 3.
47. Тишков В. А. История и историки в США. М., 1985.
48. Уманский П. Б. Американская революция XVIII века в буржуазной историографии США (конец XVIII – 60-е годы XX века). Казань, 1988.
49. Шутова О. М. Историография и постмодерн: вопрос об идентичности во второй половине XX – начале XXI века. Минск, 2007.

Методичні рекомендації

Відповідь на перше питання передбачає характеристику організаційних центрів історичної думки США в першій половині XX ст. Важливо відзначити, що науково-дослідна робота американських істориків координується Радою з досліджень у галузі суспільних наук (створена в 1923 р.), у рамках якої з 1942 р. діє Комісія з історіографії. Як і в Англії, так і в США провідну роль у розвитку історичних досліджень і підготовці істориків відіграють університети (Гарвардський, Вісконсинський, Чиказький, Каліфорнійський та ін.). Крім того, значно зросла кількість історичних товариств та асоціацій (станом на 1945 р. їх уже було 833). Особлива увага приділялася архівній справі. Після Першої світової війни в країні значно зросла кількість історичних журналів. З 1918 р. почали видавати журнал «Іспано-американський огляд», присвячений історії Латинської Америки, з 1929 р. – «Журнал нової історії», метою якого було стимулювати дослідження нової історії європейських країн; з 1935 р. – «Журнал історії Півдня» та ін. У 1945 р. видавали 86 історичних журналів.

Для теоретико-методологічних основ історичної науки США був характерний плюралізм думок. Щоправда, в 30-х рр. значного поширення як філософська основа в історіографії набула концепція прагматизму. Помітна роль в її розробці належить американським філософам Дж. Дьюї («Логіка: теорія дослідження», 1938 р.) і Дж. Міду («Філософія справжнього», 1935 р.).

Друге питання присвячено розгляду історіографії США у 1918-1945 рр. У зазначений період можна виділити такі основні напрями: консервативний (Ч. Ендрюс, Е. Чаннінг, У. Філіпс,

Д. Перкінс, Т. Деннетт), ліберальний (Ч. Бірд, А. Шлезінгер-старший, Д. Джеймсон), радикально-демократичний (К. Вудсон, У. Дюбуа, Б. Броулі, Ч. Уеслі, Дж. Фрімен) і марксистський (Дж. Рід, Д. Аллен, А. Бімб, У. Фостер). Історики цих напрямів займалися розробкою різних наукових проблем. Однак головна увага приділялась Війні за незалежність проти Англії, промислового перевороту, Громадянській війні 1861-1865 рр., робітничому руху (на цій проблемі спеціалізувалася «Вісконсинська школа», засновником якої був Дж. Коммонс), міжнародним відносинам і колоніальній політиці.

На особливу увагу заслуговує проблема аболіціонізму. Тут варто охарактеризувати основні віхи діяльності Асоціації з вивчення життя та історії негрів, засновником якої був К. Вудсон.

Розкриваючи наступне питання, слід зауважити, що після Другої світової війни серед правлячих кіл США поширилася думка про значущість соціально-гуманітарних досліджень, зокрема історичних, для інтеграції американського суспільства, реагування на соціальні та міжнародні виклики. Тому було вжито заходів для розширення підготовки істориків і фінансування історичних досліджень. При висвітленні третього питання необхідно схарактеризувати діяльність найбільших університетів, Американської історичної асоціації, Організації американських істориків; проаналізувати функціонування архівних установ та історичну періодику другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Слід звернути увагу на те, що в 50-ті рр. для більшості американських істориків методологічною платформою був «об'єктивний релятивізм», який розглядав історію як описову дисципліну; у 60-70-ті рр. – неокантіанство і неопозитивізм, з 80-х рр. – екзистенціалізм.

При підготовці останнього питання необхідно виділити ключові проблеми, які стали предметом дослідження американських учених у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. Традиційно значна увага приділяється вивченню Війни за незалежність, промислового перевороту та міжнародних відносин. Історики США продовжують ретельно досліджувати внутрішню політику своєї країни, особливо тему буржуазного реформізму та державно-монополістичного капіталізму. Тривалий час її наукова розробка була своєрідною вотчиною ліберальних істориків (Р. Хофстедтер, А. Шлезінгер-молодший, С. Брандес, Б. Шварц, М. Лефф). Щодо історії міжнародних відносин, то тут першість належить консервативним істори-

кам, які є апологетами зовнішньої політики США. Досить типовою в цьому відношенні є монографія Г. Кіссінджера «Дипломатія» (1994 р.), хронологічні рамки якої охоплюють період з XVII ст. і до початку 90-х років XX ст.

У період «холодної війни» різко зросла потреба у вивченні історії країн Східної Європи, передусім СРСР. У 70-80-х рр. понад 250 американських університетів пропонували програми вивчення «радянології». Паралельно з нею розвивалися славістичні студії, у яких історична проблематика займала помітне місце. Американська асоціація слов'янських досліджень 1990 р. об'єднувала понад 3 тисячі членів (П. Пайпс, П. Кенні, Ф. Марк, А. Улам та ін.) і видавала авторитетний часопис «Слов'янський огляд».

Джерела до вивчення теми:

Уривок зі «Вступу» до книги Р. Хофстедтера «Американська політична традиція і люди, які її створили» про захоплення славним минулим (1976 р.):

«З того часу, коли американці стали вважати більш зручним бачити, де вони є, ніж думати, куди вони йдуть, їх державне мислення стає більш пасивним і споглядальним. Історичні новели, міфологізовані біографії, колекції картин і карикатур, книжок про американські регіони і річки заповнили вибагливі апетити Америки. Це захоплення американським минулим проходить швидше в дусі сентиментальної поваги, ніж з допомогою критичного аналізу. Усвідомлення історії завжди є частиною будь-якого культурно зумовленого національного життя; але я вірю, що те, що лежить в основі цієї зростаючої ностальгії останніх п'ятнадцяти років, є гостре відчуття ненадійності. Дві світові війни, нестабільні успіхи в комерції й безмежна депресія нашого часу глибоко підважили національну віру в майбутнє. Упродовж економічного буму двадцятих років вважалося зрозумілим, що щасливі дні продовжуватимуться у невизначене майбутнє, але сьогодні залишилися лише одиниці, які не очікують наступних глибоких економічних спадів. Якщо майбутнє уявляється темним, то минуле за контрастом виглядає більш рожевим, ніж раніше; але далеко легше визначити і покерувати сучасним, ніж принести заспокоєння. Американська історія, представлена як дуже компенсуюча вистава і послідовність вдало реалізованих обіцянок, викликає бажання дивитися і захоплю-

ватися, але не аналізувати. Найбільш загальне бачення національного життя з його вражаючим поглядом у минуле є подібним до оглядового майданчика.

Хоча національна ностальгія зростає за останні десятиріччя, вона не є новою. Вона має свою історію, зокрема у політичних традиціях. Пристрасть захоплення минулим є сама по собі головним складником сучасної американської історії, яку жодна історія політичної думки не намагається пояснити (...)» (Hofstadter R. The American Political Tradition and the Men Who Made It. New York: Vintage Books, 1976. P. 33).

Уривок з «Вступу» монографії Р. Дарнтонна «Велика котяча різанина та інші епізоди з історії французької культури» про роботу з історичними джерелами (1984 р.):

«У яких категоріях зручно думати? Двадцять п'ять років тому Клод Леві-Строс задався цим питанням стосовно тотемів і татуювань Амазонії. Чому б не застосовувати такий підхід й до Франції XVIII століття? Тому що французів XVIII ст. не можна розпитати, відповідь скептик і для більшої переконливості додасть: жодні архіви не замінять польової роботи. Правильно, однак, по-перше, архіви так званого «старого режиму» відрізняються незвичайною повнотою, а, по-друге, завжди можна повернути відомий матеріал по-новому (...)»

І все ж після повернення етнографа з наукової експедиції кожному ясно одне: представники інших культур – інші, їх спосіб мислення суттєво відрізняється від нашого, і, якщо ми хочемо розібратися в ньому, треба перш за все поставити перед собою завдання пізнання «іншості». На мові істориків це може здатися банальним попередженням проти анахронізму, однак таке попередження не гріх повторити, оскільки немає нічого простішого від сповзання до зручної тези, що двісті років тому образ думок і почуттів європейців повністю відповідав сучасному – хіба що з не-великою поправкою на перуки і сабо. Щоб позбутися оманливого відчуття, нібито ми добре знайомі з минулим, нам необхідний постійний струс, необхідні терапевтичні дози культурного шоку.

На мій погляд, немає кращого засобу, ніж переривання архівів. Достатньо прочитати один французький лист передреволюційного періоду, щоб зіткнутися з великою кількістю сюрпризів – від повального страху перед зубним болем до збереженого в окремих селах звичаю прикрашати купу гною вензелями з фекалій. Відкрийте будь-яку збірку при-

слів'їв XVIII ст., і ви знайдете щось на зразок «спливий нехай прочистить свій ніс». Якщо нам незрозумілий сенс прислів'я, жарту, віршика чи звичаю, – це певна ознака того, що ми знайшли щось цікаве. Намагаючись розібратися в найзагадковіших місцях документа, ми можемо розплутати цілу систему сенсів. Ця нитка може привести нас навіть до розуміння дивного, зовсім не подібного до нашого світобачення.

У цій книзі я досліджую якраз такі – незвичні для нас – уявлення про світ, а початком для аналізу послуговували неочікуваності, на які я натрапив у доволі різномірних текстах: примітивному варіанті казки про Червону Шапочку, звіті про масову різанину котів, своєрідному описі міста, цікавих досє інспектора поліції і т. п. – документах, котрі не можна назвати типовими для XVIII століття, але які допомагають нам проникнути у нього зсередини (...)

Ймовірно, відхилення в бік від проторених шляхів не можна назвати повноцінною методикою, однак завдяки такому способу вдасться ознайомитися з нетривіальними поглядами, які іноді виявляються найбільш доказовими. Мені не зрозуміло, чому культурна історія повинна уникати ексцентричності й зосереджувати свою увагу на середньому: значення і сенси не зводяться до середніх величин, для символів і знаків не можна знайти спільного знаменника» (Дарнтон Р. Великое кощацьє побоище и другие эпизоды из истории французской культуры. М., 2002. С. 7-9).

Уривок з розділу «Вступ. Вуличний театр, конкретна поезія» книжки П. Кенні «Революційний карнавал. Центральна Європа 1989» (2002 р.):

«Називаю епоху революції карнавалом через кілька приводів, кожний з яких зазначає різниці між розглядуваним періодом і попередніми декадами. По-перше, за справою різномірності існувала шалена багатоманітність суспільних рухів. У той час як перед цим більшість опозиції можна було категорично кваліфікувати як національно-консервативну або марксистсько-соціалістичну, тепер більшість опозиційних рухів не надавалися зарахувати до тієї або другої категорії. На сцену вдерлися натовпи радикальних захисників середовища, гіпні, акторів і пацифістів, часто оригінально перепліталися елементи анархізму, консерватизму і постмодернізму. Більшість ставила собі за мету довести до занепаду комунізм, але так

само часто було важливо виражати новий стиль, щоб тим самим змінити соціальне чи природне середовище. Деякі аспекти цієї різноманітності з'явилися вже раніше: в Польщі під час першого періоду легального існування Солідарності в 1980-1981 рр., або в більш незалежній Югославії. Але здавалося, що в 1986-1989 рр. спільні задуми і обмеження організаторів дії просто зникли,.

По-друге, ця революція була радісною. До цього опозиційна діяльність належала до поважних занять, що відповідало похмурому життю в радянському блоці, який повільно розкладався. І для цього були важливі причини: старші покоління опозиціонерів, пам'ятали жахи війни і визволення Советами, сталінські показові процеси, в'язниці і нелюдську тяжку працю; радянські танки в Східній Німеччині 1953, Угорщині 1956, Чехословаччині 1968 років. Шлях до відважної опозиційної активності був довгий і складний. Назагал до неї приєднувалися з філософських причин або також унаслідок чийогось письменства чи наукової праці, щоб визволити національну душу. Нова опозиція в роки карнавалу характеризувалася мисленням – відповіддю на науку Леніна було читання Ганді. Але ця опозиція ніколи не сприймала ні себе, ні режиму надто серйозно. Ця опозиція мала звукову доріжку (іноді реггі, іноді панк, часом ритми Марді Грас). Музиканти також належали до карнавального натовпу, будучи не тільки об'єктом опису. Учасники демонстрацій не виказували ні гніву, ні розпачу (хоча такий стиль повернеться наприкінці 1989), а швидше бавилися. Поза всім іншим демонстрації мали святковий вимір (...)» (Kenney P. Rewolucyjny Karnaval. Europa Srodkowa 1989. Wroclaw, 2005. S. 13).

Питання для самоконтролю:

1. Яка установа координує діяльність американських істориків?
2. Хто стояв біля витоків концепції прагматизму? У чому її суть?
3. Проаналізуйте основні напрями в історіографії США першої половини ХХ ст.
4. На якій тематиці спеціалізувалася «Вісконсинська школа»? Яка її друга назва?
5. Розкрийте зміст поняття «аболіціонізм».
6. Охарактеризуйте теоретико-методологічні основи історичної науки США в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

ТЕМА 12. НІМЕЦЬКА ІСТОРИОГРАФІЯ НОВІТНЬОГО ЧАСУ

План

1. Організаційні основи й методологічні засади німецької історіографії.
2. Напрями і школи німецької історіографії в 1918-1945 рр.
3. Історичні дослідження науковців Східної Німеччини (1949-1990 рр.).
4. Основна проблематика досліджень західнонімецьких істориків у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

Список пропонованих джерел та літератури

Джерела:

1. Вебер М. Избранное: Образ общества / Пер. с нем. М., 1994.
2. Вебер М. Избранные произведения / Пер. с нем. М., 1990.
3. Вебер М. Политические работы 1895-1919 гг. М., 2003.
4. Вебер М. Протестанская этика и дух капитализма / Пер. с нем. Ивано-Франковск, 2002.
5. Шпенглер О. Закат Европы: Очерки морфологии истории: В 2 т. / Пер. с нем. М., 1998.
6. Ясперс К. Смысл и назначение истории. М., 1991.
7. Bracher K. Turning Point in Modern Times. Essays on German and European History. Cambridge, Mass. and London, 1995.
8. Kocka J. O historii społecznej Niemiec. Poznan, 1997.

Посібники, підручники, словники:

9. Бойченко І. В. Філософія історії. Підручник. К., 2000.
10. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів, 1999.
11. Зашкільняк Л. Сучасна світова історіографія: Посібник для студентів історичних спеціальностей. Львів, 2007.
12. Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и Америки / Под ред. И. П. Дементьева и А. И. Патрушева. М., 2000.
13. Историческая наука в ХХ веке. Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и

- Америци: Учебное пособие для студентов / Под ред. И. П. Дементьева, А. И. Патрушева. М., 2002.
14. Історіографічний словник. Навчальний посібник для студентів історичних факультетів університетів / За ред. С. І. Посохова. Харків, 2004.
 15. Історіографія всесвітньої історії: навч. посібник / Гордієнко В. В. Умань, 2012.
 16. Копилов С. А., Верстюк В. В. Світова історіографія новітньої доби: навчально-методичний посібник для студентів історичного факульту. Кам'янець-Подільський, 2012.
 17. Кукурудзяк М. Г. Історіографія історії нового і новітнього часу країн Європи і Америки. Конспект лекцій. Кам'янець-Подільський, 2002.
 18. Рєпина А. П., Зверєва В. В., Парамонова М. Ю. Історія історического знання. Пособие для вузов. М., 2004.
 19. Рєпина А. П., Зверєва В. В., Румянцева М. Ф. Теорія історії: Уч. пособие. М., 2002.
 20. Святець Ю. А., Топка Р. В. Історіографія всесвітньої історії. Курс лекцій. Дніпропетровськ, 2007.
 21. Смоленский Н. И. Теория и методология истории. Учебное пособие. М., 2007.
 22. Соколов А. Б. История исторической науки. Историография новой и новейшей истории: учебник для академического бакалаврата. М., 2018.
 23. Теория и методология исторической науки. Терминологический словарь / Отв. ред. А. О. Чубарьян. М., 2014.
 24. Яковенко Н. Вступ до історії. К., 2007.

Монографії та статті:

25. Виноградов В. Н. Макс Вебер и «либеральный империализм» // Новая и новейшая история. 1988. № 2.
26. Гайдєнко П. П., Давыдов Ю. Н. История и рациональность: социология М. Вебера и веберовский ренессанс. М., 1991.
27. Драбкин Я. С. Проблемы и легенды в историографии германской революции 1918-1919 гг. М., 1990.
28. Зайцева Т. И. Зарубежная историография: XX – начало XXI века. М., 2011.
29. Заярюк А. Про те, як соціальна історія ставала культурною // Україна модерна. Київ; Львів, 2005. Ч. 9.

30. Историческая наука сегодня: теории, методы, перспективы / [под. ред. Л. П. Репиной]. М., 2012.
31. История и историки в пространстве национальной и мировой культуры XVIII–XXI веков: сборник статей / под ред. Н. Н. Алеврас, Н. В. Гришиной, Ю. В. Красновой. Челябинск, 2011.
32. Козеллек Р. Часові пласти. Дослідження з теорії історії. Зі статтею Ганса-Георга Гадамера. К., 2006.
33. Козеллек Р., Шеррер Ю., Сігов К. Історичні пошуки ідентичності. Українсько-німецький колоквиум. Червень 2000. К., 2004.
34. Кубе Ю. Макс Вебер на рубеже двух эпох. М., 2016.
35. Могильницкий Б. Г. История исторической мысли XX века. Курс лекций. Вып. 1: Кризис историзма. Томск, 2001.
36. Мерцалова Л. А. Германский фашизм в новейшей историографии ФРГ. Воронеж, 1990.
37. Могильницкий Б. Г. История исторической мысли XX века. Курс лекций. Вып. 3: Историографическая революция. Томск, 2008.
38. Момзен В. Макс Вебер и историческая наука // Новая и новейшая история. 1990. № 4.
39. Орлова М. И. Германская революция 1918-1919 гг. в историографии ФРГ. М., 1986.
40. Патрушев А. Ренессанс Макса Вебера: истоки, дискуссии, теории // Новая и новейшая история. 1993. № 1.
41. Репина Л. П. «Новая историческая наука» и социальная история. М., 1998.
42. Смоленский Н. И. К критике концепции Макса Вебера о природе исторического познания // Новая и новейшая история. 1985. № 3.
43. Согрин В. В. Осмысливая путь в профессии // Новая и новейшая история. 2015. № 2.
44. Согрин В. В. Профессиональная, пропагандистская и обывательская историография // Новая и новейшая история. 2018. № 1.
45. Стельмах С. Теорія історії Райнгарта Козеллека: традиції та інновації освоєння світу історії // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. К., 2006. Вип. 2.
46. Шпакова Р. Макс Вебер в 1918 г. // Новая и новейшая история. 1997. № 1.

47. Шутова О. М. Историография и постмодерн: вопрос об идентичности во второй половине XX – начале XXI века. Минск, 2007.

Методичні рекомендації

Відповідь на перше питання слід розпочати з характеристики організаційних центрів німецької історичної думки. Ними були і є університети. Крім того, дослідженнями різних проблем національної і всесвітньої історії займалися різні науково-дослідні установи. Так, у Ваймарській республіці ними були історична комісія при Баварській академії наук, Імперська історична комісія та ін.; у гітлерівській Німеччині – Імперський інститут з історії нової Німеччини та ін.; у ФРН – Інститут сучасної історії в Мюнхені, Комісія з історії парламентаризму і політичних партій, Товариство з вивчення зовнішньої політики та ін.; у НДР – Інститут історії у складі Академії наук, Музей німецької історії та ін. В об'єднаній Німеччині збереглися ті науково-дослідні установи, які функціонували у ФРН.

Методологічна платформа німецької історіографії в першій половині XX ст. була плюралістичною. Теоретичні проблеми розробляли О. Шпенглер (автор теорії циклічного розвитку цивілізацій по замкнених і недотичних колах), М. Вебер (запропонував своє трактування процесу пізнання минулого, яке спиралося на «ідеальні типи»), А. Розенберг і В. Франк (ідеологи нацизму). У кінці 40-х – на початку 50-х рр. у західнонімецькій історіографії розпочався активний процес формування модернізованої концепції і методології історії. Біля його витоків стояли ліберальні історики Г. Ротфельс, В. Конце, Т. Шідер, В. Момзен та ін., які особливу увагу звертали на дослідження соціальних проблем. Із середини 60-х рр. домінуюче становище зайняла соціально-структурна історія, яку розуміють як «синтез історичної науки і соціології». Водночас у НДР марксистсько-ленінська ідеологія була загальнодержавною, тому історики цієї частини Німеччини працювали тільки на її платформі.

Готуючи відповідь на друге питання, слід зазначити, що найбільш значними напрямками в німецькій історіографії зазначеного періоду були: консервативний (Е. Бранденбург, Г. Рітгер, І. Галлер, К. Хампе), ліберальний (Ф. Ва-

лентін, І. Цікурш, Г. Хальгартен, Ф. Шнабель, Г. Майер, Ф. Мейнеке), соціал-демократичний (К. Каутський, П. Кампфмейер, Р. Ліпінський, Г. Кунов) і марксистський (В. Пік, В. Гірш, П. Браун, Г. Дункер). Історики цих напрямів займалися розробкою різних наукових проблем. Однак головна увага приділялась епосі Бісмарка (об'єднання німецьких земель під зверхністю Пруссії), соціально-економічній і політичній історії країни нового часу, міжнародним відносинам, зародженню та розвитку робітничого руху. Специфікою німецької історіографії в міжвоєнний період була пропаганда ідеї реваншизму, винятковості німецької нації в кращих традиціях соціально-дарвінізму та расизму.

Даючи відповідь на третє питання, доречно охарактеризувати науковий доробок істориків-марксистів Г. Моттека, Г. Шільферта, К. Обермана, Г. Бекера, Х. Пемке, Е. Енгельберта, які опублікували низку узагальнювальних праць: «Історія німецької історичної науки з 1789 по 1945 рр.» (2 тт., 1963-1965 рр.), «Історія Німеччини» (3 тт., 1965-1968 рр.), «Велика Жовтнева соціалістична революція і Німеччина» (2 тт., 1967), «Історія німецького робітничого руху» (8 тт., 1966 р.), «Німеччина в першій світовій війні» (3 тт., 1968-1969 рр.), «Неподолане минуле» (1970 р.) та ін. Крім того, історики НДР плідно займалися дослідженнями з аграрної історії Центральної та Східної Європи, історії Газни та скандинавських країн.

При розгляді останнього питання перш за все варто проаналізувати консервативний (Г. Ріттер, Г. Шпейдель, К. Тіппельскірх, Р. Дарендорф, Е. Нольте, А. Хільгрубер, Ф. Мінсен, Г. Шварц, Н. Лобковіц) та ліберальний напрями (Г. Ротфельс, В. Конце, К. Ердманн, Х. Крауснік, Т. Шідер, Т. Ешенбург, Ю. Кокка, К. Брахер), які зберегли провідні позиції у ФРН в другій половині ХХ ст. Неоліберальний напрям представляють дві потужні історичні школи:

- школа Ротфельса, яка займала провідне становище в 60-70-ті рр., спеціалізувалася на вивченні політичної історії Німеччини нового і новітнього періодів; її представники були консультантами канцлерів, контролювали середню і вищу історичну освіту, були головними редакторами більшості фахових видань;

- школа Конце («гейдельберзька школа»), яка виникла на початку 70-х рр. і зосередила свою увагу на робітничому русі.

Соціал-демократичний (ліворадикальний) напрям після Другої світової війни дещо здав свої позиції, хоча його представники (Ф. Фішер, І. Гейс, І. Радкау, Г. Момзен, Л. Нітхамер, Г.Еккерт, В. Матуль, Г. Колбе) зробили вагомий внесок у розвиток німецької історіографії новітнього періоду. З кінця 70-х рр. ХХ ст. під впливом школи «Анналів» і американської історіографії значна частина німецьких істориків звернулася до вивчення умов життя і побуту окремих осіб і спільнот, відмовляючись від студіювання політичних і соціально-економічних структур.

Джерела до вивчення теми:

Уривок з праці Ю. Кокки «Ремісники і держава: з соціальної історії початків німецького робітничого руху» про витоки робітничого руху в Німеччині (1991 р.):

У підсумку можемо ствердити, що, по-перше, ранній робітничий рух більшою мірою сформували ремісники і халупники та їхні традиції, ніж це було визнано самим робітничим рухом і ніж звичайно представляли пізніші історики. Якщо серйозно поставитися до цього питання, то побачимо, що ранній робітничий рух не був простим реформістським чи революційним рухом, що прагне визволення, а що був він також виразом традиційно вкоріненого, захисного протесту проти процесу модернізації. По-друге, [я] старався показати, що до цієї нової інтерпретації не слід прив'язувати надто великої уваги. З багатьох точок зору робітничий рух був відкритий і фундаментально новий – у тому, що заглядав у майбутнє і зумів розкритися як класовий рух, який виходив за рамки галузевого поділу. Починаючи з ХVІІІ ст. інтервенціоністська політика авторитарної держави не була єдиним, хоча і головним фактором, що причинився до цього процесу. Держава набагато більше втручалася у формування соціальних зв'язків у Німеччині, ніж в інших країнах. Уклад сил, пов'язаних ремісничо-становими традиціями, і вплив авторитарної держави сформували істотні риси німецького робітничого руху і визначили особливу ситуа-

цію в Німеччині порівняно з іншими країнами» (J. Kocka O historii społecznej Niemiec. Poznan, 1997. S. 237).

Уривок з праці К. Д. Брахера «Авторитаризм і тоталітаризм» про сутність націонал-соціалізму (1988 р.):

«Після Жовтневої революції в Росії 1917 р. пролунав сигнал зліва, а з Італії пролунав не менш виразний сигнал захоплення влади справа. Зрозуміло, що Муссоліні теж вийшов з революційного соціалізму; фактично його фашизм за своєю структурою і впливом був більш комплексним, ніж лівацьке гасло «контрреволюції». Всередині антидемократичного руху одночасно розвинулися дві складні концепції, позначені спокусою і терором, що залишилися дуже суперечливими в конфліктах століття: фашизм і тоталітаризм. Італійська післявоєнна політика, нерішуча через переплетіння революційності і націоналізму, прокомуністичних і антикомуністичних гасел та устремлень, побачила першу перемогу одного з нових масових рухів. Комбінацією у ньому консервативних і прогресивних, антикомуністичних і державно-соціалістичних цілей, комбінацією, що зверталася до всіх класів, цей рух боровся передусім проти ліберальної демократії. Такі рухи були дійсно новим феноменом міжвоєнного періоду, з якого підносилися нові форми диктатури – тоталітарної диктатури. Але значення таких високо ідеологізованих масових рухів і «абсолютно інтегрованих партій» полягало у факті, що вони робили можливим відновлення крайностей національно-імперіалістичної державної політики в Європі, а потім проводили до її глобального занепаду. Особливий внесок фашизму до модерної історії був фактично неочікуваним відкриттям – неочікуваним насамперед для лівих, – що антимарксизм і антилібералізм як поряд, так і в комбінації можуть стати притягальними для мас. Проте це передбачало логічну формулу націонал-соціалізму. Як альтернатива до марксизму і капіталізму, лібералізму і комунізму (проти «Червоного фронту» і «реакції») націонал-соціалізм запропонував масам здійснення національних і соціальних вимог у національно-революційній обгортці...» (Bracher K. Turning Point in Modern Times. Essays on German and European History. Cambridge, Mass. and London, 1995. P. 123-124).

Уривок з статті Г. Кьонінга «Пам'ять про націонал-соціалізм, Холокост та Другу світову війну в політичній свідомості ФРН» про польсько-українське протистояння в роки Другої світової війни (2005 р.):

«Воєнні дії за визначенням характеризуються тим, що застосування насильства розподіляється симетрично між обома сторонами. Цей принцип продовжує діяти і тоді, коли одна із сторін має явну перевагу в солдатах та озброєнні. Цей принцип може застосовуватися і до солдат армії, що порушують правила ведення війни, ігнорують розподіл на воююче і мирне населення і не дотримуються положень воєнного права. Ця симетрія абсолютно відсутня в актах геноциду, під час якого злочинці могли бути повністю впевнені, що вони ніколи не зазнають нападу з боку тих, хто приречений до знищення. І навпаки, жертви не мали жодних можливостей для власного захисту чи розправи над катями та вбивцями. Такий асиметричний розподіл засобів влади і насильства принципово відрізняє запілля від поля битви і війну від геноциду... У польсько-українському конфлікті не було такої асиметрії, адже жодна із сторін не контролювала ситуацію повністю» (Цит. за: Польсько-українські стосунки в 1942-1947 роках у документах ОУН та УПА: У 2 т. / Відп. ред. та упоряд. В. М. В'ятрович. Т. 1. Війна під час війни 1942-1945. Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2011. С. 30-31).

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть головні науково-дослідні центри в Німеччині, які займалися історичною проблематикою протягом ХХ ст.
2. Хто є автором теорії циклічного розвитку цивілізацій по замкнених і недотичних колах?
3. Хто розробив учення про «ідеальні типи»?
4. На якій тематиці спеціалізуються школа Ротфельса і школа Конце?
5. Проаналізуйте праці представників соціал-демократичного напрямку після Другої світової війни.
6. Охарактеризуйте теоретико-методологічні основи історичної науки ФРН в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.
7. На якій методологічній основі перебували історики НДР?

ТЕМА 13. РОСІЙСЬКА ІСТОРИОГРАФІЯ НОВІТНЬОГО ЧАСУ

План

1. Організаційні засади та основні напрями досліджень проблем всесвітньої історії в 20-30-х рр. ХХ ст.
2. Радянська історіографія проблем всесвітньої історії в 1945-1991 рр.
3. Методологічні пошуки російських істориків наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.
4. Основні школи і проблематика досліджень всесвітньої історії в сучасній російській історіографії.

Список пропонованих джерел та літератури

Джерела:

1. Барг М. А. Эпохи и идеи. Становление историзма. М., 1987.
2. Барг М. А. Категории и методы исторической науки. М., 1984.
3. Гуревич А. Я. О кризисе современной исторической науки // Вопросы истории. 1991. № 2-3.
4. Гуревич А. Я. Средневековый мир: культура безмолствующего большинства. М., 1990.
5. Данилов В. П. Современная российская историография: в чем выход из кризиса? // Новая и новейшая история. 1993. № 6.
6. Ковальченко И. Д. Теоретико-методологические проблемы исторических исследований: Заметки и размышления о новых подходах // Новая и новейшая история. 1995. № 1.
7. Могильницкий Б. Г. Об исторической закономерности как предмете исторической науки // Новая и новейшая история. 1997. № 2.
8. Покровский М. Н. Избранные произведения: В 4 кн. М., 1966-1967.
9. Сахаров А. Н. О новых подходах к истории России // Вопросы истории. 2002. № 8.
10. Смоленский Н. И. Теоретический плюрализм и проблемы исторической науки. «Методологические по-

- иски в современной исторической науке» // Новая и новейшая история. 1996. № 3.
11. Согрин В. В. Идеология и историография в России: нерасторжимый брак // Вопросы философии. 1996. № 8.
 12. Согрин В. В. Профессиональная, пропагандистская и обывательская историография // Новая и новейшая история. 2018. № 1.
 13. Согрин В. В. Современная историографическая революция // Новая и новейшая история. 2009. № 3.
 14. Тихвинский С. А. Об этике исследователя // Новая и новейшая история. 1996. № 4.
 15. Харитонович Д. Э. Поиск новых методов в исторической науке // Новая и новейшая история. 1995. № 4.

Посібники, підручники, словники:

16. Астахов В. И. Курс лекций по русской историографии. Харьков, 1959-1965. Ч. 1-2.
17. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів, 1999.
18. Зашкільняк Л. Сучасна світова історіографія: Посібник для студентів історичних спеціальностей. Львів, 2007.
19. Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и Америки / Под ред. И. П. Дементьева и А. И. Патрушева. М., 2000.
20. Историография истории России: учебное пособие для студ. высш. учеб. завед. / Г. Р. Наумова, А. Е. Шикло. М., 2008.
21. Историография истории СССР (эпоха социализма) / Под ред. И. И. Минца. М., 1982.
22. Историческая наука в XX веке. Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и Америки: Учебное пособие для студентов / Под ред. И. П. Дементьева, А. И. Патрушева. М., 2002.
23. Історіографічний словник. Навчальний посібник для студентів історичних факультетів університетів / За ред. С. І. Посохова. Харків, 2004.
24. Історіографія всесвітньої історії: навч. посібник / Гордієнко В. В. Умань, 2012.
25. Копилов С. А., Верстюк В. В. Світова історіографія новітньої доби: навчально-методичний посібник для студентів історичного факульту. Кам'янець-Подільський, 2012.

26. Кукурудзяк М. Г. Історіографія історії нового і новітнього часу країн Європи і Америки. Конспект лекцій. Кам'янець-Подільський, 2002.
27. Могильницкий Б. Г. История исторической мысли XX века. Курс лекций. Вып. 1: Кризис историзма. Томск, 2001.
28. Репина Л. П., Зверева В. В., Парамонова М. Ю. История исторического знания. Пособие для вузов. М., 2004.
29. Репина Л. П., Зверева В. В., Румянцева М. Ф. Теория истории: Уч. пособие. М., 2002.
30. Рубинштейн Н. А. Русская историография. М., 1941.
31. Святець Ю. А., Топка Р. В. Історіографія всесвітньої історії. Курс лекцій. Дніпропетровськ, 2007.
32. Смоленский Н. И. Теория и методология истории. Учебное пособие. М., 2007.
33. Соколов А. Б. История исторической науки. Историография новой и новейшей истории: учебник для академического бакалаврата. М., 2018.
34. Теория и методология исторической науки. Терминологический словарь / Отв. ред. А. О. Чубарьян. М., 2014.
35. Яковенко Н. Вступ до історії. К., 2007.

Монографії та статті:

36. Балашов В. А., Юрченков В. А. Историография отечественной истории (1917 – начало 90-х гг.). Саранск, 1994.
37. Бердинских В. Ремесло историка в России. М., 2009.
38. Заболотный Е. Б., Камьнин В. Д. Историческая наука в России в преддверии Третьего тысячелетия. Тюмень, 1999.
39. Историки России. Биографии / Отв. ред. А. А. Чернобаев. М., 2001.
40. Историческая наука сегодня: теории, методы, перспективы / [под. ред. Л. П. Репиной]. М., 2012.
41. Исторические исследования в России. Тенденции последних лет. М., 1996.
42. Историческое знание в современной России. Дискуссии и поиски новых подходов / Под ред. И. Эрмани, Г. Зверевой, Н. Чечель. М., 2005.
43. Калимонов И. К. Преподавание теории и методологии истории в Казанском университете // Новая и новейшая история. 2007. № 3.
44. Кінан Е. Російські історичні міти. К., 2003.

45. Количественные методы в советской и американской историографии. М., 1983.
46. Копосов Н. Е. Как думают историки. М., 2001.
47. Могильницкий Б. Г. Методология истории в системе университетского образования // Новая и новейшая история. 2003. № 6.
48. Национальные истории в советских и постсоветских государствах. М., 2003.
49. Чубарьян А. О. Историческая наука в России к началу XXI века // Новая и новейшая история. 2003. № 3.

Методичні рекомендації

Розглядаючи перше питання, перш за все необхідно зазначити, що в цей період історична наука в Росії, як і в інших республіках, що входили до складу СРСР, базувалась на марксистсько-ленінській методології і знаходилась під жорстким контролем комуністичної партії. Для підготовки кадрів радянських істориків у 1921 р. було створено Інститут червоної професури; відкрито Інститут К. Маркса і Ф. Енгельса (1924 р.) та Інститут В. І. Леніна (1923 р.). Ці науково-дослідні центри видавали збірники та журнали «Архів К. Маркса та Ф. Енгельса», «Літописи марксизму», «Записки Інституту Леніна».

Головними напрямками роботи радянських істориків Росії було вивчення соціально-економічної історії та класової боротьби античного і середньовічного суспільства; робітничого і соціалістичного руху; зародження і розвитку марксизму; міжнародних відносин (особливо нового та новітнього часу); історії Першої світової війни; впливу ленінізму і Жовтневої революції на розвиток так званого світового революційного процесу.

Друге питання передбачає характеристику діяльності радянських істориків Росії після Другої світової війни. У зазначений період можна виділити такі основні напрями досліджень проблем всесвітньої історії: Англійську революцію XVII ст. (С. Архангельський, М. Барг, Т. Павлова); Американську революцію XVIII ст. (Р. Іванов, А. Уткін, В. Согрін); Французьку революцію кінця XVIII ст. (Я. Захер, А. Адо, А. Манфред, В. Ревунков); Паризьку комуну 1871 р. (П. Керженцев, А. Малиш, В. Смірнова). Особлива увага приділя-

лась виникненню та розвитку робітничого, соціалістичного та антиколоніального рухів нового і новітнього періодів.

Проблемами історіографії всесвітньої історії займалися М. Алпатов, Е. Космінський, О. Вайнштейн, Е. Гутнова, К. Виноградова, І. Дементьєв, І. Галкін, В. Мальков та інші, науковий доробок яких необхідно проаналізувати.

Відповідь на наступне питання слід розпочати з аналізу суспільно-політичних умов початку 90-х рр. У зазначений період розпочався перегляд радянських історичних концепцій та розробка нових підходів до розгляду дискусійних проблем всесвітньої історії. Провідні вчені Московського, Санкт-Петербурзького, Казанського університетів, Центру «Історична наука Росії» (засновник академік А. Сахаров), Інституту загальної історії РАН та інших науководослідних інститутів активно зайнялися проблемами методології історії. У результаті тривалих дискусій найбільше поширення отримали три соціологічні макротеоретичні підходи – формаційний, цивілізаційний та модернізаційний, які необхідно охарактеризувати.

Слід звернути увагу на поширення так званих «спеціальних методологій»: мікроісторії, гендерної історії, історії повсякденності та ін.; розглянути зацікавленість методологічними підходами французької історичної школи «Анналів».

При розгляді четвертого питання слід вказати, що на початку третього тисячоліття російська історіографія є складним і строкатим явищем; значно розширилась тематика досліджень, присвячених проблемам всесвітньої історії. Низку цінних праць з проблем зарубіжної медієвістики написали В. Баглай, В. Будакова, М. Бойцов; інтенсивно розробляється російськими науковцями історія народів Азії та Африки доби капіталізму (І. Смілянська, М. Капіца, В. М'ясников, В. Овсяников та ін.). Традиційно лівова частка досліджень присвячена країнам Європи та Америки нового і новітнього періодів; міжнародним відносинам та дипломатії.

Історики Російської федерації продовжують активно розробляти питання історіографії всесвітньої історії. Зокрема, журнал «Новая и новейшая история» має постійні рубрики «Історіографія» і «Портрети істориків», у яких публікуються результати найновіших досліджень, що стосуються зарубіжної історичної думки.

Джерела до вивчення теми:

Уривок з «Вступу» монографії А. Я. Гуревича «Середньовічний світ: культура мовчазної більшості» про специфіку роботи історика (1990 р.):

«Яким би не був предмет пошуків історика – економіка, політичний лад, соціальні стосунки, духовне життя, – шлях до їхнього пізнання пролягає через аналіз пам'яток, текстів, створених людьми. Перше, на що історик натрапляє у своїх джерелах, – це відображена в них людська свідомість. Тому історик неминуче повинен бути істориком культури, людської ментальності, знати розумові установки людей тієї епохи, їх понятійний «інструментарій», їх способи світосприйняття. Не беручи до уваги духовної структури людей, що залишили пам'ятки, він не може правильно зрозуміти зміст останніх й адекватно їх розтлумачити.

На історикові лежить колосальна відповідальність: він береться «відродити» ментальний універсум тих, хто давно і безповоротно відійшов у минуле, і його обов'язок, науковий і моральний, полягає в тому, щоб відновити цей універсум в його істинності, за можливістю не приписуючи невластивих йому ознак. Відповідальність історика подвійна: перед людьми минулого і перед своїми сучасниками. Історик виступає в ролі посередника між тими та іншими; від імені своєї культури він намагається зав'язати діалог з культурою іншого часу. Питання, які він задає людям минулого, продиктовані сучасністю, її інтересами й проблемами, бо те, про що історик запитує й тільки здатен запитувати людей минулого, диктується його культурою й баченням світу. Вся проблема полягає в тому, щоб розчутити відповіді людей минулого, а не спішити з нав'язуванням їм своїх власних відповідей. Розчутити відповіді людей іншої культури на свої запитання – і значить зав'язати з ними діалог. Бо пам'ятки, залишені цими людьми, містять в собі відповіді, їх треба лише правильно запитувати, і тоді ці пам'ятки, тексти виявляться невичерпними джерелами пізнання духовного світу людей іншої епохи (...)» (Гуревич А. Я. Средневековый мир: культура безмолвующего большинства. М., 1990. С. 9-10).

Російський історик А. М. Сахаров про ситуацію в російській історичній науці після розпаду СРСР (2002 р.):

«Історичною особливістю першої половини 90-х років ХХ ст. став політичний крах тоталітарної держави, в основі ідеології якої лежав сурогат з марксистських ідей, імперських традицій, самодержавної амбіційності, революційного месіанства, утопічних общинних ілюзій, збогої гордості невігласних і політиків, і мас.

На зміну цій державі прийшов дивний напівкомуністичний, напівкапіталістичний, напівкримінальний гібрид, життя якому дають все ті ж самі люди, хто був народжений, зрощений і вихований у післявоєнний період. Навіть побіжний погляд на стан нашого суспільства показує, що минулий режим владно диктує свої параметри у багатьох галузях, у стосунках між людьми, між владою і суспільством. Новій Росії масштабно передано кадри знизу догори, ментальність попереднього режиму, численні звичаї, психологію, звички, комплекси і багато іншого. Цей режим, зрештою, передав новій Росії глибоко криміналізовану сутність, при якій буквально вся країна від генсека до останнього двірника жила «не по закону». Цей дивний синтез стосується й кадрів істориків, й історичної науки в цілому (...)

Ідеологічний вакуум майже відразу заповнився єдиною могутньою, непогано організованою, володіючою певними традиціями, ідеологічною силою – концепціями «шістдесятників», антисталіністів, прибічників «первісного» марксизму, адептів пізнього В. І. Леніна, непу і різноманітних альтернатив – від А. В. Чаянова до М. І. Бухарина і Л. Д. Троцького, «істинної» соціал-демократії Ю. О. Мартова і Г. В. Плеханова. Здається, що це сходження на ідеологічний офіційний Олімп почалося в період «перебудови» М. С. Горбачова, але реальна енергія цієї сили була вивільнена, безперечно, повною мірою лише з падінням ліберально-комуністичного режиму «нового мислення», оскільки «санкціонована» горбачовська свобода, що не задовільняла радикалів-антикомуністів, заважала значною мірою повністю розкритися і «шістдесятникам». Сьогодні співвідношення сил змінилося: радикали і в політиці, і в публіцистиці, і в науці розчистили завали сталінізму, а «шістдесятники», вірні своїм ліберально-комуністичним, «істинно

марксистсько-ленінським» політичним поглядам, відкинутим у період «застою» історичним концепціям, збагатившись новими архівними пластами, величезним, що став доступним, фактичним матеріалом з історії ХХ століття, владно зійшли на науковий подіум, безапеляційно витісняючи звідти як консерваторів-сталіністів, так і прибічників радикальних антикомуністичних поглядів, котрі вони споріднюють з режимом, з дилетантською, офіційною, цілком антикомуністичною публіцистикою тощо.

Цей запізнілий реванш, що став результатом перемоги супротивних їм політичних сил, цілком історично виправданий і закономірний. Сьогодні це неспростовний факт вітчизняної історіографії, вистражданий антисталіністами, а разом з ними й антикомуністичними силами в цілому, безумовно етапний, але як і завжди в науці, безумовно тимчасовий...» (Сахаров А. Н. О новых подходах к истории России // Вопросы истории. 2002. № 8. С. 3-4).

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть головні науково-дослідні центри в Радянській Росії, які займалися дослідженнями проблем всесвітньої історії.
2. Розкрийте сутність марксистсько-ленінської методології історії.
3. Порівняйте тематику радянських російських істориків до та після Другої світової війни.
4. Хто в радянський період займався проблемами історіографії всесвітньої історії?
5. Проаналізуйте теоретичні та методологічні пошуки російських істориків наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.
6. Назвіть прізвища принаймні п'ятох сучасних російських істориків, які розробляють цивілізаційний та модернізаційний підходи.

ТЕМИ ЕСЕ І МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ЇХ НАПИСАННЯ

Есе – один із важливих видів *самостійної роботи* студентів, який дозволяє на підставі опрацювання відповідних джерел, наукової та методичної літератури поглиблено вивчати окремі проблеми навчального курсу «Історіографія всесвітньої історії». Написання есе сприяє виробленню навичок самостійного аналізу джерел і спеціальної літератури, систематизації матеріалу, його стислому викладу. Студент обирає одну із запропонованих тем з курсу (дивись перелік тем есе).

Роботу над есе потрібно розпочати зі складання бібліографії (не менше 8-10 назв) та її опрацювання. Далі потрібно ознайомитися зі змістом книги і вступом до неї, що дасть загальний орієнтир та сформує уявлення про питання, що в ній висвітлюються. Потім потрібно фронтально ознайомитися з матеріалом і розпочати його глибоке опрацювання. Неодмінним правилом є з'ясування незрозумілих історичних термінів, понять, визначень тощо, для чого слід користуватися словниками, довідниками, енциклопедіями та іншими довідковими виданнями.

Працюючи з історичною літературою, потрібно робити виписки, найкраще на окремих картках із зазначенням найважливіших подій, фактів, імен, висновків, зазначаючи всі складові наукового апарату. Далі необхідно скласти план есе, у якому передбачити вступ, кілька пунктів основної частини і висновки.

У *«Вступі»* варто охарактеризувати актуальність проблеми, стан її висвітлення в літературі, мету та завдання роботи.

В *«Основній частині»* доцільно розкрити зміст кожного питання в логічній послідовності з елементами самостійного аналізу історіографічного матеріалу. Писати слід літературною українською мовою, короткими чіткими фразами, правильно оформлюючи науковий апарат. Цитати слід брати в лапки й зазначати в посиланні, з якого джерела вони взяті, вказуючи сторінку. Після викладу кожного питання слід робити короткі висновки (2-3 речення).

У *«Висновках»* підбивають підсумок з теми есе, роблять узагальнення.

Структурні елементи есе можуть мати довільний характер, наприклад, вступ можна поєднати з першим

пунктом нарисувати. Есе можна писати без поділу на структурні елементи, але це дещо ускладнить виклад матеріалу.

У кінці есе оформляють список використаної літератури і джерел.

Есе повинно мати *обсяг* 8-12 сторінок машинопису (комп'ютерного набору) через 2 інтервали з полями 1,5 см (праворуч), 3 см (ліворуч), 2,5 см (зверху) і не менше 2 см (знизу). На сторінці має бути 30 рядків. На обкладинці есе зазначаються: назва закладу вищої освіти, прізвище, ім'я та по батькові виконавця, кафедра, тема, назва дисципліни, факультет, курс, група, форма навчання. Нариси здають на кафедру *всесвітньої історії* викладачам для перевірки. При підготовці до написання есе, у разі потреби, студент може консультиватися у викладача кафедри *всесвітньої історії*, який викладає цей курс.

Теми есе, які виносяться на самостійне опрацювання:

1. «Історія» Геродота як історичне джерело з історії Північного Причорномор'я.
2. Фулід – засновник прагматичної історіографії.
3. Ідея величі Риму в працях Корнелія Тацита та Гая Светонія Транквілла.
4. Агіографічна література як історичні твори та історичне джерело.
5. Беда Досточимий – відомий англійський історик доби Середньовіччя.
6. «Хроніка» Тітмара Мерзебурзького як джерело з історії германо-слов'янських відносин.
7. Вплив візантійської історіографії на історичну думку Київської Русі.
8. «Таємна історія» Прокопія Кесарійського як історичне і літературне джерело.
9. Михаїл Псел – майстер психологічного портрету.
10. Внесок Лоренцо Валли в розвиток історичного джерелознавства.
11. Нікколо Макіавеллі та Франческо Гвіччардіні – засновники нової «політичної школи».
12. Полеміка між «германістами» та «романістами» щодо походження суспільства і держави у Франції.

13. Обґрунтування кліматичного та географічного факторів у творчості французьких просвітників.
14. Вплив Французької революції кінця XVIII ст. на розвиток європейської історичної думки.
15. Британське Товариство антикварів: витоки та сьогодення.
16. Доведіть, що північноамериканське просвітництво мало революційну та антиколоніальну спрямованість.
17. Внесок Л. фон Ранке в розвиток німецької та європейської історичної науки.
18. Соціальна еволюція Г. Спенсера.
19. Роль і місце Пруської школи в німецькій історіографії XIX ст.
20. Ідея панамеріканізму в історичній думці США XIX – початку XX ст.
21. Г. Дельбрюк – дослідник історії військового мистецтва.
22. Концепція Ф. Тернера щодо витоків американської демократії та менталітету.
23. «Південне питання» в історіографії Італії кінця XIX – початку XX ст.
24. Концепція Рісорджименто в історіографії Італії кінця XIX – початку XX ст.
25. Соціологічна історія М. Вебера.
26. Історія цивілізацій А. Д. Тойнбі.
27. Ідея історії Р. Д. Коллінгвуда.
28. Початки соціальної історії у Великій Британії (Д. Тре-вельян).
29. Культурна антропологія у французькій історіографії (Ф. Арієс, Ж. ле Гофф, Ж. Дюбі, М. Фуко).
30. Економічна історія у Франції в середині XX ст. (Е. Лябрусс).
31. Історична творчість Е. Гобсбаума.
32. А. Невіс – засновник усної історії. Використання аудіодокументів в історичних дослідженнях у країнах Європи і Америки.
33. «Негритянська історіографія» в США після Другої світової війни.
34. Ф. Фукуяма та «кінець історії».

ТЕСТИ З ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІОГРАФІЯ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ»

Завдання мають по чотири варіанти відповідей. У кожному завданні лише один варіант відповідей правильний. Необхідно обрати правильний варіант відповіді та позначити його у бланку відповідей.

Тема 1: Антична історіографія

1) Логограф – це:

- а) історик у Стародавній Греції;
- б) жрець бога Зевса;
- в) віщун в Афінах;
- г) учитель риторики в Стародавній Спарті.

2) Основоположником «прагматичної історіографії» вважають:

- а) Геродот;
- б) Тацит;
- в) Фукидід;
- г) Ксенофонт.

3) Геродота «батьком історії» назвав:

- а) Цицерон;
- б) Фукидід;
- в) Тіт Лівій;
- г) Тацит.

4) Давньогрецькі боги «мешкали»:

- а) на горі Олімп;
- б) у Мікенах;
- в) у Лабіринті;
- г) у Трої.

5) В античній історіографії «античною бджілкою» прийнято називати:

- а) Геродота;
- б) Фукидіда;
- в) Гая Светонія Транквілла;
- г) Ксенофонта.

6) Рушієм історії, на думку Геродота, є:

- а) війна;
- б) заздрість;
- в) кохання;
- г) культура.

7) В античній історіографії «істориком з других рук» називають:

- а) Тацита;
- б) Гая Светонія Транквілла;
- в) Тіта Лівія;
- г) Гая Юлія Цезаря.

8) Автором праці «Життя дванадцяти цезарів» є:

- а) Тацит;
- б) Гай Светоній Транквілл;
- в) Тіт Лівій;
- г) Вергілій.

Тема 2: Західноєвропейська середньовічна історіографія

9) Автором праці «Про град Божий» є:

- а) Тітмар Мерзебурзький;
- б) Гвіберт Ножанський;
- в) Аврелій Августин;
- г) Григорій Турський.

10) Агіографічна література – це:

- а) твори, присвячені життю та діям святих;
- б) середньовічні хроніки;
- в) твори епічного характеру;
- г) розповіді про морські подорожі вікінгів.

11) Хто є автором гасла: «Завжди або промовляю, або навчаю, або пишу»:

- а) Ісідор Сівільський;
- б) Григорій Турський;
- в) Беда Досточтимий;
- г) Гуго Сен-Віктор.

- 12) Провіденціалізм – це:**
- а) майстерня із переписування книжок;
 - б) краєзнавче дослідження;
 - в) догма в ісламі;
 - г) релігійно-філософське вчення, відповідно до якого все наперед визначено Богом.
- 13) Верденський договір було укладено в:**
- а) 810 р.;
 - б) 843 р.;
 - в) 850 р.;
 - г) 875 р.
- 14) Хроніка Відукінда Корвейського «Діяння саксів» присвячена:**
- а) Оттону I;
 - б) Генріху I;
 - в) Карлу Великому;
 - г) Матильді.
- 15) Автором праці «Діяння Бога через франків» та сучасником першого хрестового походу був:**
- а) Ліутпранд Кремонський;
 - б) Гвіберт Ножанський;
 - в) Іоакім Флорський;
 - г) Тітмар Мерзебурзький.
- 16) Автором офіційної філософії католицької церкви є:**
- а) Роджер Бекон;
 - б) Вільям Оккам;
 - в) Франсуа Війон;
 - г) Фома Аквінський.
- 17) Перший університет у Європі було відкрито в:**
- а) X ст.;
 - б) XI ст.;
 - в) XII ст.;
 - г) XIII ст.

Тема 3: Візантійська історіографія

18) Автором праці «Таємна історія» є:

- а) Лев Диякон;
- б) Прокопій Кесарійський;
- в) Іоакім Флорський;
- г) Михаїл Псел.

19) До церковних істориків Візантії належать:

- а) Евсевій Кесарійський, Руфін, Феодор Анагност;
- б) Захарій Ритор, Іоан Зонар, Михаїл Глінка;
- в) Прокопій Кесарійський, Евсевій Кесарійський, Руфін;
- г) Анна Комніна, Феофан, Іоан Кантакузін.

20) Найвідомішу вищу школу Візантії (Магнаврську школу) було відкрито в:

- а) Антіохії;
- б) Едессі;
- в) Константинополі;
- г) Афінах.

21) Політику «іконоборства» започаткували імператори:

- а) Ісаврійської династії;
- б) Македонської династії;
- в) династії Комнінів;
- г) династії Ангелів.

22) Автором праці «Хронографія» є:

- а) Константин VII Багрянородний;
- б) Георгій Амартол;
- в) Феофан Ісповідник;
- г) Логофет.

23) У 907 р. похід на Константинополь організував князь:

- а) Аскольд;
- б) Олег;
- в) Святослав;
- г) Вітовт.

24) Майстром психологічного портрету у візантійській історіографії був:

- а) Лев Диякон;
- б) Прокопій Кесарійський;
- в) Никифор Врєній;
- г) Михаїл Псел.

25) Хрестоносці здобули Константинополь у:

- а) 1180 р.;
- б) 1190 р.;
- в) 1204 р.;
- г) 1261 р.

26) Візантійська імперія припинила існування в:

- а) 1295 р.;
- б) 1356 р.;
- в) 1439 р.;
- г) 1453 р.

27) Після падіння Візантії «третім Римом» себе проголосила:

- а) Московія;
- б) Польща;
- в) Трансільванія;
- г) Сербія.

Тема 4: Розвиток історичної думки в ранній новий час

28) Йоганн Гутенберг започаткував книгодрукування в Європі в:

- а) 1405 р.;
- б) 1445 р.;
- в) 1451 р.;
- г) 1483 р.

29) Основоположниками гуманістичного світогляду слід вважати:

- а) Л. Бруні та Ф. Бьондо;
- б) Ф. Петрарка та Дж. Боккаччо;
- в) Л. Валло та Н. Макіавеллі;
- г) С. Франка та Ж. Бодена.

30) Праця «Трактат про справжність Костянтинового дару» належить перу:

- а) Н. Макіавеллі;
- б) Л. Бруні;
- в) А. Коччо;
- г) Л. Валли.

31) Початок Реформації пов'язують з діяльністю:

- а) М. Лютера;
- б) Ж. Кальвіна;
- в) Д. Нокса;
- г) І. Лойоли.

32) Автором праць «Флорентійські хроніки» та «Державець» є:

- а) Н. Макіавеллі;
- б) Л. Бруні;
- в) Л. Валла;
- г) Ж. Кальвін.

33) Представниками французької гуманістичної історіографії є:

- а) Ж. Боден, П. Вергілій, Т. Мор;
- б) Ж. Боден, Ж.-Огюст де Ту, Ф. де Коммін;
- в) Б. Ренан, Ч. Бароній, Ф. Меланхтон;
- г) П. Браччоліні, А. Коччо, Л. Бруні.

34) Найяскравішими представниками циклічної концепції розвитку світової цивілізації є:

- а) П. Браччоліні, А. Коччо, Л. Бруні;
- б) Ф. Бьондо, Л. Валла, П. Лето;
- в) Ф. Меланхтон, С. Франк, Ж. Боден;
- г) Д. Бруно, Н. Макіавеллі, Т. Кампанелла.

35) Праця Т. Мора «Утопія» була написана в:

- а) XIV ст.;
- б) XV ст.;
- в) XVI ст.;
- г) XVII ст.

36) Методичні вимоги до написання історичних праць вперше сформував ...

- а) Ж. Болланд;
- б) Дж. Віко;
- в) С. Франк;
- г) Ф. Меланхтон.

Тема 5: Просвітницька історіографія

37) Поняття «цивілізація» вперше використав:

- а) В. Р. Мірабо;
- б) Ж. Ж. Руссо;
- в) Д. Дідро;
- г) Ш. Монтеск'є.

38) Хто з наведених нижче мислителів ввів у обіг поняття «філософія історії»:

- а) Д. Юм;
- б) Ф. Вольтер;
- в) Ж. Тюрго;
- г) Г. Маблі.

39) Автором праці «Нарис картини прогресу людського розуму» є:

- а) Ф. Вольтер;
- б) Ж. Тюрго;
- в) Ж. Кондорсе;
- г) Д. Дідро.

40) Секуляризація – це:

- а) відхід від релігійного світогляду;
- б) елемент риторики;
- в) захоплення латиною;
- г) модель постановки проблеми.

41) Французька революція розпочалася:

- а) 28 червня 1787 р.;
- б) 14 липня 1789 р.;
- в) 24 серпня 1791 р.;
- г) 1 грудня 1793 р.

42) Одним з перших в історичному творі поділ влади на три гілки (законодавчу, виконавчу та судову) запропонував:

- а) Ф. Вольтер;
- б) Т. Пейн;
- в) Ж. Тюрго;
- г) Ш. Монтеск'є.

43) До німецьких просвітників можна віднести:

- а) Ш. Монтеск'є, Ф. Вольтера, Г. Маблі, Ж. Тюрго;
- б) І. Канта, А. Шльоцера, Г. Форстера, Й. Гаттерера;
- в) Д. Юма, Е. Гіббона, У. Робертсона, Т. Пейна;
- г) Т. Карлейля, А. Сміта, Дж. Адамса, Б. Франкліна.

44) А. Сміт є:

- а) засновником сучасної економічної теорії;
- б) розробником теорії природного права;
- в) теоретиком расизму;
- г) розробником теорії суспільного договору.

45) Автором памфлету «Здоровий глузд» є:

- а) Б. Франклін;
- б) Т. Джефферсон;
- в) Т. Пейн;
- г) Дж. Вашингтон.

Тема 6: Розробка питань всесвітньої історії в першій половині XIX ст.

46) Автором праці «Ідеї до філософії історії людства» є:

- а) Ф. В. Шеллінг;
- б) Й. Г. Гердер;
- в) Й. Г. Фіхте;
- г) Й. Дройзен.

47) До представників французької романтичної історіографії можна віднести:

- а) Ж. де Местера, Ф. Шатобріана, Л. Блана;
- б) Дж. О'Браєна, Р. Оуєна, Т. Карлейля;
- в) Дж. Бенкрофта, Й. Гердера, В. Ціммермана;
- г) Г. фон Зібеля, Г. Трейчке, Л. фон Ранке.

- 48) Працю «Історія цивілізації в Європі» в 1827 р. опублікував:**
- а) Ф. Гізо;
 - б) Ф. Мінье;
 - в) Ж. де Местр;
 - г) Ф. Р. Шатобріан.
- 49) Фундатором «критичного/філолого-історичного методу» був:**
- а) Г. фон Зібель;
 - б) Г. Трейчке;
 - в) Б. Нібур;
 - г) Л. фон Ранке.
- 50) Нову форму занять в університетах Європи – семінари – запровадив:**
- а) М. Ленц;
 - б) Е. Маркс;
 - в) Т. Карлейль;
 - г) Л. фон Ранке.
- 51) Автором праці «Роздуми про революцію у Франції і ставлення деяких лондонських товариств до цієї події» є:**
- а) Т. Маколей;
 - б) Е. Бьорк;
 - в) Т. Карлейль;
 - г) Ж. де Местр.
- 52) Зачинателями критико-утопічного соціалізму були:**
- а) А. Сен-Сімон, Ш. Фур'є, Р. Оуен;
 - б) Ф. Гізо, Ф. Мінье, Ж. Мішле;
 - в) Е. Бьорк, Т. Карлейль, Ж. де Местр;
 - г) Г. Гервінус, Дж. Бенкрофт, Ф. Паркмен.
- 53) Історіографічна модель – це:**
- а) спеціальна історична дисципліна, яка вивчає психологічний склад окремих історичних епох;
 - б) об'єкт історіографічного дослідження;
 - в) узагальнена, абстрактна конструкція, яка використовується для пізнання;
 - г) процес створення історичних творів у письмовій (прозаїчній) формі.

54) Автором праць «Змова Понтіака» та «Франція і Англія в Північній Америці» є:

- а) Дж. Бенкрофт;
- б) Т. Карлейль;
- в) Е. Бьорк;
- г) Ф. Паркмен.

Тема 7: Розвиток історичної науки у другій половині XIX ст.

55) Засновником позитивістської історіографії був:

- а) О. Конт;
- б) А. Токвіль;
- в) І. Дройзен;
- г) І. Тен.

56) Праці «Нове християнство», «Листи женецького обивателя до сучасників» належать перу:

- а) О. Конту;
- б) К.-А. де Сен-Сімону;
- в) Г. Спенсеру;
- г) І. Тену.

57) Працю «Походження сім'ї, приватної власності і держави» написав:

- а) К. Маркс;
- б) В. Ленін;
- в) Ф. Енгельс;
- г) К. Каутський.

58) Одним із авторів расистської теорії цивілізацій був:

- а) М. Бакунін;
- б) П. Ткачов;
- в) С. Петлюра;
- г) Ж. А. де Гобіно.

59) Дослідниками міжнародних відносин були:

- а) Ш. Лангуа і Ш. Сеньобос;
- б) А. Сорель і А. Дебідур;
- в) Т. Роджерс і У. Кенінгем;
- г) Дж. Фіске і Ч. Бірд.

60) Перший Міжнародний конгрес істориків було проведено:

- а) 1890 р. у Берліні;
- б) 1895 р. в Парижі;
- в) 1900 р. у Лондоні;
- г) 1905 р. у Москві.

61) Працю «Вступ до вивчення історії» написали:

- а) Ш. Ланґуа і Ш. Сеньобос;
- б) Г. Спенсер і О. Конт;
- в) Д. Фрут і Г. Адамс;
- г) К. Лампрехт і Г. Дельбрюк.

62) Для віднайдення прихованої інформації джерела застосовують:

- а) контент-аналіз;
- б) семіотику;
- в) уяву;
- г) мікроісторію.

63) Представниками школи «економічної історії» є такі німецькі історики:

- а) Й. Дройзен і Фр. Мейнеке;
- б) Г. Шмоллер і К. Блюхер;
- в) К. Лампрехт і Г. Дельбрюк;
- г) Г. Трейчке, Л. фон Ранке.

64) Автором праць «Еволюція сучасного капіталізму» та «Імперіалізм» є:

- а) А. Тойнбі;
- б) У. Кенінгем;
- в) Дж. Тревельян;
- г) Дж. Гобс.

65) До філологічної школи в Італії належали:

- а) Ф. Рікоті, Н. Бьянкі;
- б) Л. Франкетті, А. Оріані;
- в) П. Вілларі, К. Тівароні;
- г) Дж. Фортунато, Дж. Фіске.

66) Автором праці «Про значення межі в американській історії» є:

- а) Ф. Тернер;
- б) Дж. Фіске;
- в) Ч. Бірд;
- г) Г. Адамс.

Тема 8: Представники історіографії першої половини ХХ ст.

67) Автором концепції про «ідеальні типи» був:

- а) П. Сорокін;
- б) О. Шпенглер;
- в) М. Вебер;
- г) Б. Кроче.

68) Одним із засновників цивілізаційного підходу до вивчення історії був:

- а) К. Поппер;
- б) А. Дж. Тойнбі;
- в) Д. Коллінгвуд;
- г) Г. Спенсер.

69) Працю «Протестантська етика та дух капіталізму» написав:

- а) К. Тівароні;
- б) Дж. Скулер;
- в) Р. Коллінгвуд;
- г) М. Вебер.

70) В історії розвитку людства А. Дж. Тойнбі виділив:

- а) 10 цивілізацій;
- б) 15 цивілізацій;
- в) 21 цивілізацію;
- г) 25 цивілізацій.

71) Автором тези «Вся історія є історією думки» був:

- а) К. Поппер;
- б) А. Дж. Тойнбі;
- в) Б. Кроче;
- г) Д. Коллінгвуд.

Тема 9: Школа «Анналів» – феномен європейської історіографії

- 72) Поняття «ментальність» у науковий обіг запровадив:**
- а) Ф. Бродель;
 - б) А. Берр;
 - в) Л. Февр;
 - г) Ф. Сіміан.
- 73) Фундатором теорії історичного синтезу та засновником Міжнародного центру синтезу (1924 р.) був:**
- а) Е. Дюркгейм;
 - б) Ф. Сіміан;
 - в) Е. Лавіс;
 - г) А. Берр.
- 74) Автором праці «Апологія історії чи ремесло історика...» був:**
- а) Ф. Бродель;
 - б) М. Блок;
 - в) П. Шоню;
 - г) М. Агюлон.
- 75) Видання журналу «Аннали економічної та соціальної історії» було започатковано:**
- а) 1922 р.;
 - б) 1925 р.;
 - в) 1929 р.;
 - г) 1933 р.
- 76) Думку про те, що «Поза текстом не існує нічого» висловив:**
- а) М. Вебер;
 - б) Ж. Дерріда;
 - в) Ф. Фукуяма;
 - г) Р. Коллінгвуд.
- 77) Працю «Середземномор'я, середземноморський світ в епоху Філіпа II» написав:**
- а) Ф. Бродель;
 - б) Ж. Дюбі;
 - в) П. Шоню;
 - г) М. Агюлон.

78) До третього покоління школи «Анналів» належать:

- а) А. Олар та А. Собуль;
- б) П. Ренувен та Ж. Дюрозель;
- в) М. Ферро та Ле Руа Ладюрі;
- г) Е. Дюркгейм та А. Берр.

Тема 10: Англійська історіографія новітнього часу

79) Який напрям в англійській історіографії новітнього часу був найменш чисельним за кількістю представників:

- а) лейбористський;
- б) консервативний;
- в) ліберальний;
- г) марксистський.

80) Представниками консервативного напрямку в англійській історіографії у міжвоєнний період були:

- а) Л. Немір, Дж. Клемпен;
- б) Дж. Тревельян, Дж. М. Кеймс;
- в) Дж. Коул, Р. Тоуні;
- г) А. Мортон, Дж. Кемпбелл.

81) Автором фундаментальних праць «Релігія і виникнення капіталізму», «Піднесення джентрі» є:

- а) Л. Немір;
- б) Р. Тоуні;
- в) Дж. Коул;
- г) А. Мортон.

82) Представниками консервативного напрямку в англійській історіографії у міжвоєнний період були:

- а) Л. Немір, Дж. Клемпен;
- б) Дж. Тревельян, Дж. М. Кеймс;
- в) Дж. Коул, Р. Тоуні;
- г) А. Мортон, Дж. Кемпбелл.

83) Питання колоніальної політики Великої Британії другої половини ХХ ст. досліджували:

- а) П. Сміт, Т. Баркер;
- б) Дж. Пламб, А. Флетчер;
- в) Д. Боул, Р. Хаєм;
- г) Дж. Коул, Р. Тоуні.

84) Працю «Вік екстремізму. Коротка історія ХХ століття. 1914-1991» написав:

- а) А. Бріггс;
- б) Дж. Елліс;
- в) П. Томпсон;
- г) Е. Гобсбаум.

Тема 11: Історіографія США новітнього часу

85) Фундаторами концепції прагматизму в американській історіографії були:

- а) К. Вудсон, У. Дюбуа;
- б) Дж. Дьюї, Дж. Мід;
- в) Ч. Бірд, Д. Джеймсон;
- г) Д. Перкінс, У. Філіпс.

86) Засновником «Вісконсинської школи» був:

- а) Дж. Коммонс;
- б) Дж. Фрімен;
- в) А. Шлезінгер-молодший;
- г) Ж. Дюбі.

87) До істориків-економістів США новітнього часу можна віднести:

- а) К. Вудсона, У. Дюбуа;
- б) Дж. Дьюї, Дж. Міда;
- в) Ч. Бірда, Д. Джеймсона;
- г) Д. Перкінса, У. Філіпса.

88) Словосполучення «усна історія» в науковий обіг запровадив:

- а) А. Невіс у 1948 р.;
- б) Д. Картер у 1950 р.;
- в) К. Деглер у 1952 р.;
- г) Дж. Леміш у 1954 р.

89) Автором праці «Зіткнення цивілізацій» є:

- а) Ф. Бродель;
- б) О. Шпенглер;
- в) М. Блок;
- г) С. Хантінгтон.

**Тема 12: Німецька історіографія
новітнього часу**

90) Основними центрами історичної науки в Німеччині є:

- а) історичні часописи;
- б) історичні товариства;
- в) кабінети історії при музеях;
- г) університети.

91) Ідеологами нацизму як підґрунтя фашистської історіографії в Німеччині були:

- а) Е. Бранденбург, Г. Ріттер;
- б) Ф. Валентін, Г. Майер;
- в) А. Розенберг, В. Франк;
- г) І. Галлер, Ф. Мейнеке.

92) Синергетика – це ...:

- а) наука про функціонування інформаційних знакових систем;
- б) наука про самоорганізацію;
- в) наука, що вивчає ментальність народів;
- г) наука, що вивчає речові пам'ятки.

93) Автором праць «Німецька опозиція проти А. Гітлера», «Роздуми про сучасну історію», «Бісмарк» є:

- а) Г. Ротфельс;
- б) Т. Шідер;
- в) В. Момзен;
- г) Ф. Шнабель.

94) Школа Конце в німецькій історіографії спеціалізується на дослідженні:

- а) політичної історії Німеччини;
- б) міжнародних відносин;
- в) робітничого руху;
- г) Другої світової війни.

95) Берлінський мур було повалено в:

- а) 1987 р.;
- б) 1989 р.;
- в) 1991 р.;
- г) 1993 р.

96) Засновником «марбурзької школи», головним редактором праці «Історія німецької соціал-демократії: 1863-1975 рр.» (1975 р.) був:

- а) В. Магаль;
- б) Г. Еккерт;
- в) Ф. Фішер;
- г) В. Абендрот.

Тема 13: Російська історіографія новітнього часу

97) Інститут К. Маркса і Ф. Енгельса в СРСР було відкрито у:

- а) 1919 р.;
- б) 1920 р.;
- в) 1921 р.;
- г) 1924 р.

98) Провідними фахівцями СРСР з питань історіографії всесвітньої історії були:

- а) Е. Космінський, І. Дементьев;
- б) Ю. Гагарін, Є. Патон;
- в) О. Косигін, В. Щербицький;
- г) П. Шелест, А. Каганович.

99) Центр «Історична наука Росії» заснував:

- а) М. Алпатов;
- б) А. Сахаров;
- в) В. Мальков;
- г) І. Галкін.

100) XXIII Міжнародний конгрес істориків буде скликано:

- а) у серпні 2020 р. у Познані;
- б) у січні 2021 р. у Пекіні;
- в) у березні 2022 р. у Парижі;
- г) у листопаді 2023 р. у Празі.

ГЛОСАРІЙ ДО ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРИОГРАФІЯ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ»

Випадковість в історії – «взаємна незалежність декількох причин та наслідків, що випадково збіглися». Таке визначення дав французький учений А. Курно в праці «До питання про рух ідей та подій в історії нового часу» (1872).

Візуальна антропологія – галузь культурної антропології, яка вивчає візуальні репрезентації (ритуали, церемонії, малюнки, фотографії, фільми тощо).

Гендерна історія – напрям в історичній науці, що вивчає історію формування та функціонування соціальних відносин через призму уявлень про «чоловіче» та «жіноче» як категорії соціального ієрархічного порядку.

Джерелознавчий аналіз – система дослідницьких дій, спрямованих на встановлення інформаційного потенціалу історичного джерела.

Джерелознавчий синтез – наступний за джерелознавчим аналізом, завершальний етап самостійного джерелознавчого дослідження, метою якого є конструювання історичного джерела як феномена культури.

Дисциплінарний масив публікацій – поняття, прийняте в науковому середовищі для відображення сутності наукової дисципліни та окремих її явищ і процесів через емпіричні відомості, отримані з різноманітних наукових публікацій.

Діалектичний підхід – спосіб наукового пізнання, що базується на використанні принципів діалектики.

Задум – щось нереалізоване (ще або взагалі). Цей феномен, як правило стає об'єктом історіографічного дослідження, зазвичай описового характеру, у двох випадках: а) коли задум так і не був втілений у життя і, отже, залишився самостійним фактом історії, історичної науки, фактом культури, суспільного життя, нарешті, творчої біографії; б) коли різниця між відомим з певних джерел (планів, чернеток, листів та ін.) задумом та його реалізацією може потенційно стати джерелом нетривіальних висновків.

Ідеальний тип – поняття запроваджене німецьким соціологом і філософом М. Вебером (1864-1920). На думку

вченого, це дослідницька «утопія», що не має буквального аналога в конкретній соціальній реальності.

Ідеологія – система ідей та цінностей, що покликана згуртувати однодумців на основі прийнятої для них концепції природного й соціального довкілля.

Ідіографічний метод – 1) спосіб історичного пізнання, характерний для неklasичної історичної науки, завданням якого є опис окремих феноменів і віднесення їх до цінностей (М. Рум'янцева); 2) метод дослідження, метою якого є вивчення та опис історичних явищ як унікальних та неповторних (Л. Репіна).

Інтелектуальна історія – поняття, що використовується для позначення історичної субдисципліни (аналогічної політичній чи економічній історії), яка вивчає історичні аспекти усіх видів творчої діяльності людини. У вузькому розумінні її завдань, вона вивчає історію ідей та ідейних систем, історію науки, громадської, політичної, філософської, історичної думки (історію гуманітарного знання); у широкому розумінні – ще й історію умов і форм інтелектуальної діяльності, тобто соціального, політичного, релігійного, культурного контексту, історію різноманітних духовних явищ з точки зору їх ролі в житті суспільства.

Інтерпретація (лат. interpretatio – тлумачення, пояснення) – когнітивна процедура встановлення змісту понять чи значень елементів формалізму через їх аплікації на ту чи іншу предметну сферу, а також результат зазначеної процедури. Інтерпретацію проводять з метою встановлення того змісту, який вклав у свій твір автор. Систематизоване вчення про історичну інтерпретацію джерел у логічно обґрунтованому вигляді виклав у своїй «Методології історії» О. С. Лаппо-Данілевський.

Історична антропологія – міждисциплінарне дослідницьке поле, у межах якого вивчають людину як родову істоту, її історію та культуру. Період розквіту історичної антропології припав на 1970-1990-ті рр. і збігся в часі з епістемологічною революцією в західній гуманітаристиці.

Історична вірогідність – поняття, що описує кількісну міру появи за певних умов конкретної події.

Історична демографія – наукова дисципліна, об'єктом досліджень якої є історична динаміка народона-

селення як фактора розвитку людства. Вона вивчає чисельність, динаміку, розселення, міграції, зміни в складі населення, щільність, сімейно-шлюбні відносини, віковий та статевий баланс, демографічні кризи, а також сумарний вплив демографічних факторів на розвиток суспільства в історичній ретроспективі. Термін «історична демографія» вперше було використано в 1890-х рр., але широкого вживання набув тільки з 50-х рр. ХХ ст.

Історична думка – історично визнане поняття, що включає в себе сукупність умовиводів, переконань, систему суджень про суспільний розвиток, а також узагальнене відображення історичної дійсності. Історична думка може бути обумовленою світоглядом, ідеологією або політикою.

Історична закономірність – важливе явище суспільного життя, що відображає поступальний розвиток історії. Вона досліджує конкретні, обмежені певними просторово-часовими координатами, закономірності суспільного розвитку, пов'язані з діяльністю людей, а також об'єктивні передумови та наслідки цієї діяльності.

Історична наука – одна з фундаментальних суспільних наук, що вивчає ґенезу людського суспільства в усій її різноманітності та конкретності. Вона відображає потребу людського суспільства у самопізнанні, звідси – історична наука як одна з головних форм самопізнання людства. Історія – розповідь, оповідання про те, що вже давно вивчено, досліджено. Часто історичну науку задля стислості називають словом «історія».

Історична пам'ять – одна з базових категорій історичної науки. Пам'ять є однією з властивостей нервової системи людини, тому, поперед усе, вона досліджується психологією. У загальному вигляді пам'ять можна охарактеризувати як здатність людської свідомості відтворювати минуле. Історична пам'ять виступає однією зі складових суспільної свідомості. В основі історичної пам'яті лежить закріплення індивідом знань про минуле.

Історична психологія – це спеціальна історична дисципліна, яка вивчає психологічний склад окремих історичних епох, а також змін психіки й особливостей людини в культурному макрочасі.

Історична теорія – уявлення про сутність, зміст і сенс історії, принципи і методи її вивчення, які можуть забезпечити систематизацію отриманих результатів.

Історичне дослідження – система теоретичних та емпіричних процедур, спрямованих на отримання нового знання, необхідного для досягнення поставлених цілей.

Історичне знання – одна із складових частин знання як загальнонаукової та філософської категорії. Воно характеризується, по-перше, суб'єктивністю й індивідуальністю отримуваних дослідником результатів; по-друге, своєю «анонімністю» джерел знання та автономністю дослідницького процесу; по-третє, історичністю знання; по-четверте, претензією на об'єктивність, оскільки в процесі пізнавальної діяльності, особливо в період постановки завдань дослідження, історик має справу, як правило з сучасністю.

Історичне поле – це та сукупність свідоцтв, що містяться в необроблених історичних джерелах, яка стає об'єктом історичного дискурсу (в термінології Х. Уайта).

Історичний дискурс – уявна конструкція, що не відповідає реальності, а лише визначає її.

Історичний інтерес – це увага до явищ із погляду на їхнє виникнення та розвиток. Історичний інтерес знаходить свою реалізацію в історичному пізнанні.

Історіографічна модель – це узагальнена абстрактна конструкція, яка використовується для пізнання.

Історіографічна революція – це кардинальні зміни епістемологічних уявлень про предмет історичної науки, стиль історичного мислення, когнітивну стратегію наукового історичного пізнання та ролі у ньому історика-дослідника.

Історіографічна ситуація – певний фрагмент історіографічного процесу в його конкретному просторово-часовому вияві (історіографічна ситуація довкола робіт М. Блока чи історіографічна ситуація за часів М. Блока).

Історіографічне джерело – специфічна група джерел, які містять інформацію про історіографічний процес і водночас постають доробком цього процесу (монографії, статті, рецензії, критичні огляди, доповіді, чернетки, нотатки, плани робіт, мемуари, щоденники, приватне та ділове листування, офіційні, діловодні документи тощо).

Історіографічний процес – це об'єктивний, цілісний процес генези та розвитку історичного пізнання, накопичення та удосконалення історичних знань.

Історіографічний факт – це об'єкт історіографічного дослідження, факт історичної науки, що містить в собі інформацію щодо історичного знання.

Історіографія (від грец. «historia» – «повідь про минулі події» і «grapho» – «пишу») – спеціальна історична дисципліна, яка вивчає історію розвитку історичних знань, історичної науки. Нині мають місце при наймі два значення цього терміна: 1) наукова дисципліна; 2) синонім історичних творів, історичної літератури взагалі. Розрізняють проблемну та теоретичну історіографію (І. Колесник), або загальну (досліджує розвиток історичних знань, історичної науки в цілому), предметну (історіографія історії окремих регіонів, країн, сфер людської діяльності) та проблемну (вивчення історії опрацювання певних наукових проблем) історіографію (М. Варшавчик).

Історіописання – термін, що рідко вживається в сучасній історичній науці, означає процес створення історичних творів у письмовій прозаїчній формі.

Історіософія (філософія історії) – одна з форм теоретичного відношення до історії, пов'язана з розробкою теорії історичного процесу та рефлексією стосовно природи історичного пізнання.

Історія ідей – предметне поле сучасного історичного знання, пов'язане із вивченням генези, становлення, поширення та трансформації різних продуктів розумової праці в інтелектуальній культурі людства. Словосполучення «історія ідей» часто використовують як синонім до терміну «інтелектуальна історія».

Історія повсякденності – напрям в історичній науці; одна з галузей вивчення минулого, що набула значного поширення в останній чверті ХХ ст., і одночасно один із нових методів наукового пошуку. Історія повсякденності ставить за мету з'ясувати мотивацію дій індивідів та наблизитися до їх розуміння через «діалог» з історичним джерелом.

Історія повсякденності – напрямок антропологічно орієнтованої історичної науки, що вивчає певний зріз

взаємодії соціального простору й часу, сферу людської життєдіяльності, в процесі якої здійснюється безпосереднє й опосередковане спілкування людей як суми мільярдів доль людей протягом усього історичного розвитку.

Кількісні методи в історичних дослідженнях – допоміжні методи, орієнтовані на збір, систематизацію, аналіз історичної інформації, що представлена в кількісній формі (контент-аналіз, методи системного аналізу та ін.).

Кліометрія, кліометрика (від грец. Кліо – муза історії, metreo – вимірюю) – спеціальна історична дисципліна, яка розробляє і застосовує економічну теорію, а також кількісні та математичні методи для описування та пояснення історичних явищ і процесів у сфері економічного розвитку.

Контент-аналіз – метод формального аналізу текстів документів, суть якого полягає у вимірі та перетворенні текстової інформації в кількісну форму з її наступною статистичною обробкою.

Концепція – система доказів певного положення, провідний задум, певний спосіб розуміння, трактування будь-якого явища. У історичному дослідженні термін «концепція» використовується також для позначення сукупності історіографічних фактів.

Криза науки – ситуація, коли в науковому співтоваристві настає момент незадоволення результатом усієї попередньої наукової діяльності, трапляються суттєві зміни у структурі наукового знання, ставляться під сумнів наукові методи та теорії.

Критика історичного джерела – поняття класичної моделі історичної науки (XVIII – XIX ст.), коли метою вивчення історичного джерела було з'ясування його достовірності, яку розуміли як відповідність досліджуваної інформації так званій «об'єктивній реальності минулого».

Культурна історія – поняття, що використовується для позначення історичної субдисципліни, яка вивчає історію культури в широкому розумінні цього слова, а також як поняття, що фіксує напрям у розвитку історичної науки, для представників якого характерне дослідження історії людства у «культурному вимірі».

Локальна історія – практика історіописання, яка ставить за мету конструювання місцевої історичної пам'яті; опис

історії певного місця – локусу (в першу чергу місця, де мешкає автор історичної праці), яким може бути як невеликий за розміром простір (село, місто), так і великий (графство, округ, провінція, губернія, область, край). Перші спроби опису історії певної місцевості були зроблені в Англії в XVI – XVII ст.: В. Лембард (Кент, 1570), Дж. Кері (Корнуолл, 1602).

Макроісторія – науковий напрям, який виник у другій половині XIX ст. і аж до останньої третини XX ст. зберігав лідерство в історіописанні. Основу наукового розуміння історії з позицій макропідходу заклали праці Г. Гегеля, К. Маркса, А. Сен-Сімона та О. Конта. Вони стали фундаментом для макроісторичних концепцій, до числа яких можна віднести теорію суспільно-економічних формацій (К. Маркс, Ф. Енгельс), цивілізаційні теорії (А. Тойнбі, О. Шпенглер), еволюційні теорії та ін.

Марксизм – розроблена К. Марксом (1818-1883) наукова система філософських, економічних та соціально-політичних поглядів; наука про пізнання й революційне перетворення світу, про закони розвитку природи, суспільства та людської особистості.

Менталітет – структура, що визначає сутність та ієрархію думок, почуттів і поведінки, що формує систему цінностей та норм індивіда чи соціальної групи.

Метод історичної аналогії (історична аналогія) – метод прогнозування, що базується на порівнянні відомих історичних подій з аналогічними подіями та явищами, що можуть відбутися в майбутньому.

Метод періодизації – метод вивчення історичного процесу, який полягає в його поділі на часові проміжки (періоди – етапи – стадії – цикли), що відображають якісні характеристики досліджуваного явища. Для створення періодизації можуть бути використані різні критерії (політичні, економічні, соціологічні та ін.).

Методи систематизації – процес впорядкування історичної інформації (даних) у певній формі, що забезпечує можливість її подальшого використання та аналізу. Форма впорядкування залежить від засобів кодування інформації (це можуть бути текст, числа, зображення чи, наприклад, база даних).

Методологія історії – наукова дисципліна, що розробляє методологічний апарат історичної науки, вивчає природу, принципи і методи історичного пізнання.

Мікроісторичний підхід – міждисциплінарний методологічний принцип дослідження, що передбачає максимумно деталізоване вивчення конкретної людини, її поведінки для того, щоб зрозуміти, яким чином відбувається поєднання індивідуальних прагнень та дій із соціально заданим макроісторичним контекстом. Мікроісторичний підхід широко використовує методи та прийоми психології, етнографії, антропології, лінгвістики тощо.

Мікроісторія – напрям досліджень, що виник наприкінці 70-х – 80-х рр. ХХ ст. у ряді країн Західної Європи, представники якого намагались усвідомити історичний процес крізь призму мікроаналізу (доля конкретної людини, взаємини в невеличкому соціальному середовищі, подія одного дня тощо), зосередили свою увагу на історії побуту та повсякденності, заглибились у дослідженні локальної спільноти.

Модернізм – у сучасному інтелектуальному просторі вживається у різних дисциплінарних вимірах: 1) історико-філософському – неklasичний стиль філософського мислення, витoki якого можна побачити ще в критиці І. Кантом абсолютності й універсальності розуму та в гегелівсько-марксистських ідеях історичності мислення. На цих засадах формується можливість визначення плюралістичного бачення світу відповідно до обраних пізнавальних стратегій. 2) історико-культурному – певний і разом з тим умовний період в історії культури в її європейсько орієнтованому вимірі (кінець ХІХ – середина ХХ ст.). У сфері історичної науки початок модернізму можна датувати з так званої кризи історичної науки (кінець ХІХ – початок ХХ ст.), а за верхню хронологічну межу прийнято вважати початок поширення в 60–70-х рр. ХХ ст. ідей постструктуралізму.

Напрямок в системі історичної науки – об'єднання істориків за принципом методології, тематики і проблематики досліджень (культурно-історичний та історико-економічний напрям в середині позитивістської течії), іноді за політичною орієнтацією (ліберально-буржуазний чи радикально-демократичний напрям в середині Романтичної течії; буржуазно-дворянський і радикально-демократичний напрям в історіографії Просвітництва) (Є. Гутнова).

Наукова школа в історіографії – вузька група істориків, що вирізняється або єдністю методологічних прийомів, або окремими методологічними нюансами в межах одного методологічного проблемного напрямку, чи походження від спільного вчителя, які дотримуються його принципів (Є. Гутнова).

Наукове співтовариство – поняття для характеристики різних комунікативних одиниць, які формуються з наукових співробітників для проведення досліджень і виконання інших видів наукової діяльності.

Національна історія – жанр історіописання, що насамперед вивчає історію нації, своєї чи чужої. Національна історія є антиподом глобальної історії, а також локальної та персональної.

Неокантіанство – напрям у філософії, започаткований у середині XIX ст. У період 1880–1930-х рр. став пануючим у середовищі ряду німецьких університетів, поступово поширився в Франції та інших країнах. На початку XX ст. неокантіанці зробили вагомий внесок у розвиток наукового пізнання історії, зокрема, найбільший вплив на історичну науку мала баденська школа, найвідомішими представниками якої були В. Віндельбанд і Г. Ріккерт.

Неопозитивізм в історичному пізнанні – напрям в історичній епістемології, представлений логічним позитивізмом та аналітичною філософією історії. У центрі уваги неопозитивістів – питання, пов'язані з розробкою теорії історичного пізнання, аналізом природи та мови наукового історичного пізнання.

«Нова історична наука» – один із найвпливовіших і наймасштабніших напрямів у некласичній історичній науці, що з'явився в 60-ті рр. XX ст., головним предметом дослідження якого є «людина в суспільстві». «Нова історична наука» формувалася в історіографічній практиці французької школи «Аннали», а її майбутні підходи відображені в працях А. Берра, М. Блока, Е. Ле Руа Ладюрі.

«Нова культурна історія» – напрям сучасної історичної науки; предмет культурної історії – історія соціокультурних форм, процесів та комунікацій, колективних уявлень і символів, різних стилів мислення.

Норми в науці – правила, які регулюють поведінку людей, зайнятих науковою діяльністю, і які не мають ста-

тусу юридичних законів. Такі норми поділяються на два типи: методологічні й етичні. Перші визначають правила отримання, перевірки та введення до наукового обігу нових знань. Сукупність етичних імперативів («науковий етос») складає основу професійної етики.

Одиниця інформації – найменша частина інформації. Цей термін у 1948 р. ввів Шеннон у зв'язку з поняттям кількості інформації. Як одиниця інформації може виступати все, що трансформує: знак, слово, текст, думка тощо.

Парадигма (від грец. «paradeigma» – «приклад», «зразок») – в концептуальна схема, модель постановки проблем та їх вирішення, яка панує протягом певного історичного періоду. Термін був уведений Т. Куном.

Позитивізм (фр. positivisme, від лат. positivus – позитивний) 1) в широкому значенні – поняття, яке фіксує загальнокультурну (ідеологічну) настанову «західної» свідомості, що склалася в процесі становлення капіталістичного суспільства, 2) це парадигмальний гносеометодологічний підхід, згідно з яким позитивне знання може бути здобуто як результат суто наукового пізнання. «Позитивне знання» і «позитивна наука» протиставляються у позитивізмі традиційній філософії як «метафізиці».

Політична історія – дисципліна класичної історичної науки, що вивчає минуле влади в суспільстві, форми політичної організації людського суспільства, тобто державу та все, що з нею пов'язано.

Презентизм – сприйняття історичного часу з позицій теперішнього, поширення теперішнього на минуле.

Принцип історизму – один із принципів історичного пізнання, що вимагає будь-яке історичне явище вивчати в динаміці із врахуванням конкретної ситуації.

Принципи історичної науки – її основні історичні положення, що визначають базові вимоги до історичного дослідження і способи такого дослідження. У наш час до принципів історичної науки можна віднести принцип історизму, принцип цілісності, принцип діалогу, принцип ціннісного відношення та ін.

Програма дослідження – виклад теоретико-методологічних передумов, загальної концепції в узгодженні з основними цілями роботи, що починається з гіпотез дослі-

дження із зазначенням правил процедури, а також логічно послідовних операцій для перевірки гіпотез.

Просвітництво – ідейно-культурна течія на межі середньовіччя та нового часу, соціально-політичним чинником якої був перехід від феодалізму до буржуазного ладу. Спираючись на видатні здобутки попередніх епох духовного злету людського суспільства (Античність і Ренесанс) Просвітництво виробило модель ідеального соціального устрою, засадничі риси якої утворили фундамент сучасної цивілізації.

Психоісторія – 1) підхід в історичному дослідженні, орієнтований на психоаналіз; 2) наука про історичну мотивацію, коріння якої знаходиться в глибинах людської психіки. Як наукова дисципліна психоісторію було визнано в США в 1957 р.

Романтизм – складний, внутрішньо суперечливий рух у західноєвропейській культурі, якій зародився на межі XVIII–XIX ст. і торкався всіх сфер духовного життя. Романтична течія в історіографії була направлена проти просвітницьких ідей. На початку XIX ст. відбувся підрив оптимістичної теорії історичного прогресу. Гірке розчарування викликали невиправдані надії на перемогу розуму і на інші блискучі обіцянки просвітників.

Соціальна історія – одна з провідних субдисциплін (галузей) сучасної історичної науки. Вона сформувалася до Другої світової війни в країнах Західної Європи, а у повоєнний час посіла провідні позиції в країнах Старого Світу, США та ін. Сучасні трактування соціальної історії наближають її до людини, що відкриває нові можливості мікроаналізу.

Соціальна історія науки – науковий напрямок (наукова дисципліна), в межах якого вивчається розвиток науки у зв'язку з розвитком суспільства, взаємодія науки на різних етапах її історії з економікою, ідеологією, політикою, культурою і т. п.

Соціальна свідомість – філософська категорія, яка означає фундаментальну спроможність соціальних суб'єктів відображати соціальну та природну дійсність при визначальному впливі суспільного буття.

Статус наукової дисципліни визначається її місцем у суспільстві. Це сприйняття предмета дисципліни різними науковими групами спеціалістів, як пов'язано з «об'єктивними» і «суб'єктивними» ознаками, тобто ціннісне і вибіркоче сприйняття наукової дисципліни.

Стиль мислення – напрям думок відповідної історичної епохи, загальноприйняті стереотипи інтелектуальної діяльності. На відміну від парадигми, дослідницької програми та методу, стиль мислення знаходиться поза межами предметного змісту наукового знання, забезпечуючи зв'язок науково-пізнавальної дійсності з культурою в цілому.

Суспільна думка – динамічна система оцінок, суджень, поглядів людей певної історичної доби щодо соціальних умов своєї діяльності та існування. Її змістовні характеристики визначаються національно-державними чинниками, а якісні – особливостями суспільно-політичного устрою, його рівнем цивілізаційного розвитку і ступенем духовно-інтелектуальної культури громади.

Теорія історії (теорія історичного процесу) – цілісна система уявлень історичного процесу із врахуванням світоглядних, епістемологічних та парадигмальних основ.

Течія в історичній науці – найбільш широкі і, як правило, аморфні групи істориків, об'єднані найбільш загальними методологічними принципами, в середині яких можуть знаходитися різні напрями чи школи (Гуманістична, Просвітницька, Романтична, Позитивістська течії) (Є. Гутнова).

Тип історико-наукового дослідження – сукупність праць, об'єднаних загальним предметом і завданнями. До праць з історіографії можна застосувати наступну класифікацію. 1. Основний тип історіографічних досліджень – проблемні праці, що висвітлюють вивчення окремих проблем історії (середньовічного міста, Першої світової війни тощо). Будучи результатом поглиблення спеціалізації, вони, з одного боку, дозволяють глибше простежити еволюцію кожного питання, з іншого – призводять до звуження наукових інтересів, послаблення взаємозв'язків. 2. Праці, присвячені окремим діячам історичної науки, які характеризують творчу лабораторію того чи іншого вченого-історика, його наукові, суспільно-політичні погляди, умови праці, стосунки з колегами, учнями і т. п. 3. Праці, в яких простежується розвиток історичної науки або її на-

прямків в окремих країнах або групах країн упродовж значних відрізків часу (історіографія французька, німецька і т. п.), а також роботи, присвячені історичній думці тієї чи іншої великої історичної епохи (середньовічна історіографія, історіографія епохи Відродження). 4. Узагальнюючі дослідження, що дозволяють скласти уявлення про розвиток історичної науки як цілісного явища, виявити закономірності її розвитку, взаємодії з іншими формами суспільної свідомості – філософією, релігією, мистецтвом, а також з матеріальною практикою і соціальними умовами тієї чи іншої епохи.

Усна історія – галузь історичних знань, що почала інституціонально формуватися з середини ХХ століття, коли у США, а пізніше у країнах Західної Європи (Англія, Франція, Італія) виникли товариства усної історії (Oral History Review), почали виходити спеціалізовані видання. Словосполучення «усна історія» вперше було використане професором Колумбійського університету А. Невісом у 1948 р., який розумів під цим терміном збір і використання спогадів про історичні події, викладені у словесній формі.

Філософія історії – 1) одна з форм теоретичного відношення до історії, пов'язана з розробкою теорії історичного процесу та рефлексією щодо природи історичного пізнання; 2) частина соціальної філософії, що досліджує проблеми онтології та епістемології історії.

Церковна історія – одна зі сфер церковного знання; історичне осмислення політичних, соціальних і культурних процесів релігійного життя з позиції визнання істинності віровчення і необхідності утвердження його цінностей. «Батьком» церковної історії вважають Євсевія Памфіла (265-340) – історіографа візантійського імператора Константина I Великого.

Цінності в науці – категорія, за допомогою якої визначають діяльність учених і практичне значення результатів їхньої діяльності.

Час (історичний) – це темпоральне втілення соціального; найважливіший «матеріал», з яким працює історик. «Час липне до думки історика, як земля до лопати садівника», – писав Ф. Бродель.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

І. ОСНОВНА

Джерела:

1. Bracher K. Turning Point in Modern Times. Essays on German and European History. Cambridge, Mass. and London, 1995.
2. Hofstadter R. The American Political Tradition and the Men Who Made It. New York: Vintage Books, 1976.
3. Kenney P. Rewolucyjny Karnawal. Europa Srodkowa 1989. Wroclaw, 2005.
4. Коска J. О истории социальной Niemiec. Poznan, 1997.
5. Plumb J. H. The Death of Past. Macmilan, 1969.
6. Американские просветители. Избр. произв.: В 2 т. М., 1968-1969. Т.1-2.
7. Аммиан Марцелин. История. СПб., 1996. Т. 1-2.
8. Анна Комнина. Алексиада / Вст. ст., пер., коммент. Я. Н. Любарского. М., 1965.
9. Антология источников по истории, культуре и религии Древней Греции / Под ред. В. И. Кузищина. СПб, 2000.
10. Аппиан. Римские войны. СПб., 1994.
11. Аристотель. Афинская полития // Античная демократия в свидетельствах современников. М., 1996.
12. Балух В. О. Історія античної цивілізації: У 3-х т. Т. 3. Практикум. Чернівці, 2008.
13. Барг М. А. Категории и методы исторической науки. М., 1984.
14. Барг М. А. Эпохи и идеи. Становление историзма. М., 1987.
15. Беда Достопочтимый. Церковная история народа англос / Пер. с лат., ст., прим. В. Эрхлимана. СПб., 2001.
16. Берк Э. Размышления о революции во Франции. М., 1993.
17. Бибииков М. В. Byzantinorossica: Свод византийских свидетельств о Руси. М., 2004.
18. Білецький О. І. Хрестоматія. Антична література. К., 1968.
19. Блок М. Апология истории или ремесло историка (Феодальное общество. Условия жизни и духовная атмосфера). М., 1986.
20. Блок М. Характерные черты французской аграрной истории. М.; Л., 1957.
21. Боден Ж. Метод легкого познания истории / М. С. Бобкова, В. И. Уколова, Н. А. Хачатурян (отв. ред.). М., 2000.

22. Болинброк Г. Письма об изучении и пользе истории. М., 1978.
23. Бродель Ф. Идентичність Франції. Люди і речі. Книга 2. К., 2014.
24. Бродель Ф. Идентичність Франції. Люди і речі. Книга 3. К., 2017.
25. Бродель Ф. Идентичність Франції. Простір та історія. Книга 1. К., 2013.
26. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація. Економіка и капитализм XV – XVIII вв.: В 3 т. М., 1986-1990.
27. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація. К., 1995-1998. Т. 1-3.
28. Бродель Ф. Свидетельство историка // Французский ежегодник. М., 1984.
29. Бродель Ф. Средиземное море и средиземноморский мир в эпоху Филиппа II: В 3 т. М., 2002-2004.
30. Бэкон Ф. История правления короля Генриха VII. М., 1990.
31. Бэкон Ф. Сочинения: В 2 т. М., 1977-1978.
32. Валла Лоренцо. Об истинном и ложном благе. О свободе воли. М., 1989.
33. Вебер М. Избранное: Образ общества / Пер. с нем. М., 1994.
34. Вебер М. Избранные произведения / Пер. с нем. М., 1990.
35. Вебер М. Политические работы 1895-1919 гг. М., 2003.
36. Вебер М. Протестанская этика и дух капитализма / Пер. с нем. Ивано-Франковск, 2002.
37. Видукинд Корвейский. Деяния саксов / Вст. Ст. Г. Э. Санчука. М., 1975.
38. Вико Дж. Основания новой науки об общей природе нации. М.; К., 1994.
39. Вольтер Ф. История Карла XII, короля шведского. СПб., 1909.
40. Вольтер Ф. Статьи и материалы. М.-Л., 1948.
41. Гай Светоний Транквил. Жизнь двенадцати цезарей. М., 1991.
42. Гвиччардини Франческо. Сочинения. М., 1934.
43. Гегель Г.-В.-Ф. Лекции по философии истории. СПб., 1993.
44. Гельмонд. Славянская хроника. М., 1963.
45. Гердер И. Г. Идеи к философии истории человечества. М., 1977.
46. Геродот Историї в дев'яти книгах. К., 1993.
47. Геродот. История в девяти книгах. Л., 1972.
48. Гизо Франсуа. История цивилизации в Европе / Пер. с франц. М., 2007.
49. Гизо Ф. История цивилизации в Европе. М., 1996.
50. Гизо Ф. История цивилизации во Франции: В 4 т. СПб., 1877-1881.
51. Гоббс Т. Левиафон или материя, форма и власть государства церковного. М., 1936.

52. Гобсбаум Е. Вік екстремізму Коротка історія ХХ віку. 1914-1991. К., 2001.
53. Гофф Жак Ле. Интеллектуалы в средние века / Пер. с фр. А. Руткевич. СПб., 2003.
54. Грейвс Р. Мифы Древней Греции. М., 1992.
55. Григорий Турский. История франков / Пер. с лат. В. Д. Савукова. М., 1987.
56. Гуманистическая мысль итальянского Возрождения / [Сост., авт. вступ. ст., отв. ред. Л. М. Брагина]. М., 2004.
57. Гуревич А. Я. О кризисе современной исторической науки // Вопросы истории. 1991. № 2-3.
58. Гуревич А. Я. Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства. М., 1990.
59. Данилов В. П. Современная российская историография: в чем выход из кризиса? // Новая и новейшая история. 1993. № 6.
60. Дарнтон Р. Великое кошацье побоище и другие эпизоды из истории французской культуры. М., 2002.
61. Две византийские хроники X века (Псамафийская хроника. Иоанн Камениата. Взятие Фессалоники). М., 1959.
62. Дебидур А. Дипломатическая история Европы. М., 1947.
63. Джаксон Т. Н. Исландские королевские саги о Восточной Европе (середина XI – середина XIII в.): Тексты, перевод, комментарий. М., 2000.
64. Длугош Ян. Грюнвальдская битва. М.-Л., 1962.
65. Дройзен И. Г. Историка / Пер. с нем. Г. И. Федоровой, под ред. Д. В. Складнева. СПб., 2004.
66. Дройзен И. Г. История эллинизма: В 2 т. М.; СПб., 2003.
67. Записки Ю. Цезаря. Гай Саллюстий Крисп: произвед. М., 1999.
68. Иордан. О происхождении и деяниях готв. М., 1960.
69. Историки античности: В 2 т. М., 1989. Т. 1: Древняя Греция.
70. Историки античности: В 2 т. М., 1989. Т. 2: Древний Рим.
71. Историки Греции: Геродот – Фукидид – Ксенофонт / сост., авт. предисл. Т. Миллер. М., 1976.
72. Историки Рима / Вст. ст. С. Утченко. М., 1970.
73. Историописание и историческая мысль западноевропейского Средневековья: Практикум-хрестоматия: В 3 кн. / авт.-сост.: М. С. Бобкова [и др.]. СПб., 2011. Кн. 1.

74. Историописание и историческая мысль западноевропейского Средневековья: Практикум-хрестоматия: В 3 кн. / авт.-сост. М. С. Бобкова [и др.]. СПб., 2011. Кн. 2.
75. История XIX века: В 8 т. / Под ред. Лависса и Рамбо; пер. с фр., 2-е доп. и испр. изд. под ред. Е. В. Тарле. М., 1938-1939.
76. Итальянские гуманисты о церкви и религии. / Под ред. М. А. Гуковского. М., 1963.
77. Історія середніх віків. Практикум. Частина I: навч. посібник / В. В. Гордієнко, Г. М. Гордієнко, І. І. Кривошея, О. О. Салата. К., 2017.
78. Карлейль Т. Теперь и прежде. М., 1994.
79. Карлейль Т. Французская революция: История. М., 1991.
80. Киссинджер Г. Дипломатия. / Пер. с англ. В. В. Львова; послесл. Г. А. Арбатова. М., 1997.
81. Ковальченко И. Д. Теоретико-методологические проблемы исторических исследований: Заметки и размышления о новых подходах // Новая и новейшая история. 1995. № 1.
82. Коллингвуд Р. Дж. Идея истории. Автобиография / Пер. с англ. М., 1980.
83. Коллінгвуд Р. Д. Ідея історії. К., 1996.
84. Константин Багрянородный. Об управлении империей: Текст, перевод, комментарий / Под ред. Г. Г. Литаврина и А. П. Новосельцева. М., 1989.
85. Конт О. Общій обзор позитивизма (извлечение) // Западноевропейская социология XIX века. Тексты. М., 1996.
86. Крижанівський О. Хрестоматія з історії Стародавнього світу. К., 1974.
87. Ксенофонт. Греческая история. СПб., 1993.
88. Кун Н. Легенды и мифы Древней Греции. Минск, 1989.
89. Лампрехт К. История германского народа: В 3 т. М., 1894-1896.
90. Ланглау Ш., Сеньобос Ш. Введение в изучение истории. СПб., 1899.
91. Лев Диакон. История / Пер. М. М. Копыленко, ст. М. Я. Сюзюмова, комент. М. Я. Сюзюмова, С. А. Иванова. М., 1988.
92. Ливий Т. История Рима от основания города: перевод с лат. / отв. ред. Е. С. Голубцова. М., 1989.
93. Лиутпранд Кремонский. Антаподосис; Книга об Оттоне; Отчет о посольстве в Константинополь / Пер. с лат. и ком. И. В. Дьяконова. М., 2006.

94. Мак'явеллі Нікколо. Флорентійські хроніки; Державець / Пер. з іт. А. Перепада. К., 1998.
95. Макиавеллі Н. История Флоренции. Л., 1987.
96. Макиавеллі Нікколо. Избранные сочинения. М., 1982.
97. Макиавеллі Нікколо. Сочинения. М., 1934. Т. 1.
98. Маколей Т. Англия и Европа. Избр. эссе. СПб., 2001.
99. Матузова В. И. Английские средневековые источники IX–XIII вв.: Тексты, перевод, комментарий. М., 1979.
100. Минье Ф. История Марии Стюарт. СПб., 1866.
101. Минье. История Французской революции / Пер. с фр. СПб., 1897.
102. Михаил Псел. Хронография / Пер., ст. и примеч. Я. Н. Любарского. М., 1978.
103. Могильницкий Б. Г. Об исторической закономерности как предмете исторической науки // Новая и новейшая история. 1997. № 2.
104. Монтескье Ш. О духе законов. М., 1999.
105. Нора П. Всемирное торжество памяти // Неприкосновенный запас. 2005. № 23 (40-41).
106. Олар А. Политическая история французской революции. М., 1938.
107. Памятники византийской литературы IV – IX веков. М., 1968
108. Памятники византийской литературы IX – XIV веков. М., 1969.
109. Пейн Т. Избранные сочинения. М., 1959.
110. Плутарх. Сравнительные жизнеописания: В 2 т. М., 1994. Т. 1-2.
111. Покровский М. Н. Избранные произведения: В 4 кн. М., 1966-1967.
112. Полибий. Всеобщая история. СПб., 1994-1995. Т. 1-3.
113. Прокопий Кесарийский. Война с готами / Пер. с греч. С. П. Кондратьева. Вступ. ст. З. В. Удальцовой. М., 1950.
114. Прокопий Кесарийский. Война с персами. Война с вандалами. Тайная история / Пер. А. А. Чекакловой. М., 1993.
115. Ранке Л. Об эпохе новой истории. М., 1898.
116. Робер де Клари. Завоевание Константинополя. М., 1986.
117. Руссо Ж. Ж. Трактаты. М., 1969.
118. Сахаров А. Н. О новых подходах к истории России // Вопросы истории. 2002. № 8.

119. Свод древнейших письменных известий о славянах. Т.1-2. М., 1991-1995.
120. Симоката Ф. История / Пер. С. П. Кондратьева. М., 1957.
121. Смоленский Н. И. Теоретический плюрализм и проблемы исторической науки. «Методологические поиски в современной исторической науке» // Новая и новейшая история. 1996. № 3.
122. Согрин В. В. Идеология и историография в России: не-расторжимый брак // Вопросы философии. 1996. № 8.
123. Согрин В. В. Профессиональная, пропагандистская и обывательская историография // Новая и новейшая история. 2018. № 1.
124. Согрин В. В. Современная историографическая революция // Новая и новейшая история. 2009. № 3.
125. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. М., 1992.
126. Сочинения итальянских гуманистов эпохи Возрождения (XV век) / Под ред. Л. М. Брагиной. М.; Л., 1985.
127. Тацит К. Сочинения: В 2 т. Л., 1969.
128. Титмар Мерзебургский. Хроника: В 8 кн. / Пер. с лат. И. В. Дьяконова. М., 2005.
129. Тихвинский С. А. Об этике исследователя // Новая и новейшая история. 1996. № 4.
130. Тойнби А. Д. Постижение истории / Пер. с англ. М., 1990.
131. Тойнби А. Д. Цивилизация перед судом истории. СПб., 1995.
132. Тойнби, А. Дж. Исследование истории: Цивилизации во времени и пространстве / пер. с англ. К. Я. Кожурина. М., 2009.
133. Тойнби, А. Дж. Цивилизация перед судом истории. Мир и запад: [пер. с англ.]. М., 2013.
134. Тойнбі Арнольд Дж. Дослідження історії: В 2 т. / Пер. з англ. К., 1995.
135. Транквилл Г. С. Жизнь двенадцати цезарей. М., 1966.
136. Треvelyan Дж. М. Социальная история Англии. М., 1959.
137. Тьерри О. История завоевания Англии норманнами. СПб., 1868.
138. Тьерри О. Опыт истории происхождения и успехов третьего сословия. М., 1937.
139. Тэн И. История Французской революции. Харьков, 1913.
140. Тюрго А. Р. Избранные философские произведения. М., 1937.
141. Февр Люсьен. Бои за историю / Пер. с фр. М., 1991.

142. Франклин Б. Избранные произведения. М., 1956.
143. Фукидид. История. М., 1999.
144. Харитонович Д. Э. Поиск новых методов в исторической науке // Новая и новейшая история. 1995. № 4.
145. Хрестоматия по истории Нового времени стран Европы и Америки: В 2 кн. / сост. Д. В. Кузнецов. Благовещенск, 2010. Кн. 1.
146. Хрестоматия по истории Нового времени стран Европы и Америки: В 2 кн. / сост. Д. В. Кузнецов. Благовещенск, 2010. Кн. 2.
147. Чичуров И. С. Византийские исторические сочинения: «Хронография» Феофата, «Бревиарий» Никифора. Тексты, перевод, комментарии. М., 1980.
148. Шатобриан Ф. Р. Замогильные записки / Пер. с фр. О. Гринберг, В. Мильчиной. М., 1995.
149. Шпенглер О. Закат Европы: Очерки морфологии истории: В 2 т. / Пер. с нем. М., 1998.
150. Эшли У. Экономическая история Англии в связи с экономической теорией. М., 1897.
151. Юм Д. Англия под властью Стюартов: В 2 т. СПб., 2001-2002.
152. Ясперс К. Великие философы. Будда, Конфуций, Лао-цзы, Нагарджуна [Текст]. М., 2007.
153. Ясперс К. Смысл и назначение истории. М., 1991.
154. Ясперс К., Бодрийар Ж. Призрак толпы. М., 2007.

Підручники, посібники, програми, словники:

155. Астахов В. И. Курс лекций по русской историографии. Харьков, 1959-1965. Ч. 1-2.
156. Балух В. О. Історія античної цивілізації: У 3 т. Чернівці, 2007. Т. 1: Стародавня Греція: Підручник.
157. Балух В. О. Історія античної цивілізації: У 3 т. Чернівці, 2008. Т. 2: Стародавній Рим: Підручник.
158. Бойченко І. В. Філософія історії. Підручник. К., 2000.
159. Бокщанин А. Г. Источниковедение Древнего Рима. М., 1981.
160. Вайнштейн О. Л. Очерки развития буржуазной философии и методологии истории в XIX-XX веках. М., 1979.
161. Голиш Г. М. Історія історичної науки від найдавніших часів до кінця XIX століття: підручник для студентів ВНЗ зі спеціальності «Історія». Черкаси, 2015.

162. Головка О. Б. Історики-медієвісти сучасної України: довідник / [відп. ред. С. А. Копилов]. 2-е вид., перероб і доп. Кам'янець-Подільський, 2019.
163. Гутнова Е. В. Істориографія історії середніх веков. М., 1985.
164. Драч О. О. Зарубіжна істориографія всесвітньої історії. Навчальний посібник. Черкаси, 2015.
165. Дюпон-Мельниченко Ж. Б., В. Ададуров. Французька істориографія ХХ століття: Навчальний посібник. Львів, 2001.
166. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів, 1999.
167. Зашкільняк Л. Сучасна світова істориографія: Посібник для студентів історичних спеціальностей. Львів, 2007.
168. Істориографія античної історії. М., 1980.
169. Істориографія історії нового часу країн Європи і Америки. М., 1990.
170. Істориографія історії нового і найновішого часу країн Європи і Америки / Під ред. І. П. Дементьєва і А. І. Патрушева. М., 2000.
171. Істориографія історії Росії: навчальне посібник для студ. вищ. навч. завед. / Г. Р. Наумова, А. Е. Шикло. М., 2008.
172. Істориографія історії СРСР (епоха соціалізму) / Під ред. І. І. Минца. М., 1982.
173. Істориографія історії СРСР з найдавніших часів до Великої Жовтєвої соціалістичної революції. М., 1971.
174. Істориографія історії південних і західних слов'ян. М., 1987.
175. Істориографія нового часу країн Європи і Америки / Під ред. І. П. Дементьєва. М., 1990.
176. Істориографія нового часу країн Європи і Америки. М., 1967-1968. Т. 1-2.
177. Істориографія нової і найновішої історії країн Європи і Америки. М., 1977.
178. Історична наука в ХХ столітті. Істориографія історії нового і найновішого часу країн Європи і Америки: Навчальне посібник для студентів / Під ред. І. П. Дементьєва, А. І. Патрушева. М., 2002.
179. Істориографічний словник. Навчальний посібник для студентів історичних факультетів університетів / За ред. С. І. Посохова. Харків, 2004.
180. Істориографія всесвітньої історії: навч. посібник / Гордієнко В. В. Умань, 2012.

181. Климуть Л. Я. История исторической мысли. Часть 1. Древний мир. Курс лекций. Могилев, 2018.
182. Копилов С. А. Історіографія всесвітньої історії: методичні рекомендації до семінарських занять для студентів денної та заочної форм навчання. Кам'янець-Подільський, 2009.
183. Копилов С. А., Верстюк В. В. Світова історіографія новітньої доби: навчально-методичний посібник для студентів історичного факульту. Кам'янець-Подільський, 2012.
186. Косминский Е. А. Историография средних веков. М., 1963.
187. Кукурудзяк М. Г. Історіографія історії Західної Європи і Америки нового часу: Конспект лекцій на допомогу студентам. Кам'янець-Подільський, 1993.
188. Кукурудзяк М. Г. Історіографія історії нового і новітнього часу країн Європи і Америки. Конспект лекцій. Кам'янець-Подільський, 2002.
189. Люблинская А. Д. Источниковедение истории средних веков. М., 1955.
190. Могильницкий Б. Г. История исторической мысли XX века. Курс лекций. Вып. 1: Кризис историзма. Томск, 2001.
191. Пономарев М. В., Никонов О. А., Рафалюк С. Ю. Источниковедение новой и новейшей истории. М., 2012.
192. Репина Л. П., Зверева В. В., Парамонова М. Ю. История исторического знания. Пособие для вузов. М., 2004.
193. Репина Л. П., Зверева В. В., Румянцева М. Ф. Теория истории: Уч. пособие. М., 2002.
194. Рубинштейн Н. Л. Русская историография. М., 1941.
195. Сахаров А. М. Историография истории СССР: Дооктябрьский период. М., 1978.
196. Сборник материалов по истории исторической науки в СССР (конец XVIII – первая треть XIX вв.). М., 1990.
197. Сборник материалов по истории исторической науки в СССР (конец XIX – начало XX вв.). М., 1985.
198. Святець Ю. А., Топка Р. В. Історіографія всесвітньої історії. Курс лекцій. Дніпропетровськ, 2007
199. Смоленский Н. И. Теория и методология истории. Учебное пособие. М., 2007.
200. Соколов А. Б. История исторической науки. Историография новой и новейшей истории: учебник для академического бакалаврата. М., 2018.
201. Суриков И. Е. Очерки об историописании в классической Греции. М., 2011.

202. Теория и методология исторической науки. Терминологический словарь / Отв. ред. А. О. Чубарьян. М., 2014.
203. Цветков И. А. Американские историки: Учебное пособие. СПб., 2008.
204. Черепнин Л. В. Русская историография до XIX в. М., 1957.
205. Шапиро А. Л. Историография с древнейших времен по XVIII век: Курс лекций. Л., 1982.
206. Шапиро А. Л. Русская историография в период империализма. Л., 1962.
207. Яковенко Н. Вступ до історії. К., 2007.

II. ДОПОМІЖНА

Монографії та статті:

208. Аверинцев С. С. Плутарх и античная биография. М., 1973.
209. Адо А. В. Великая французская революция и ее современные критики // Буржуазная революция XVIII – XIX вв. в современной зарубежной историографии. М., 1986.
210. Адо А. В. Современные споры о Великой французской революции // Вопросы методологии и истории исторической науки. Л., 1977.
211. Адо А. В., Смирнов В. П. Послевоенная французская историография новой и новейшей истории Франции // Новая и новейшая история. 1977. № 6.
212. Алексеев-Попов В. С. О социальных и политических идеях Жан-Жака Руссо // Руссо Ж. Ж. Трактаты. М., 1969.
213. Алпатов М. А. Политические идеи французской буржуазной историографии XIX века. М., 1949.
214. Алферова М. История и легенды Древнего Рима. М., 2006.
215. Альбина Л. Л. Вольтер-историк в своей библиотеке // Новая и новейшая история. 1979. № 2.
216. Андреев М. Л., Хлодовский Р. И. Итальянская литература зрелого и позднего Возрождения. М., 1988.
217. Афанасьев Ю. Н. Ведущее направление французской историографии // Современная зарубежная немарксистская историография: Критический анализ. М., 1989.
218. Афанасьев Ю. Н. Историзм против эклектики. Французская историческая школа «Анналов» в современной буржуазной историографии. М., 1980.
219. Афанасьев Ю. Н. Фернан Бродель и его видение истории. Предисловие // Бродель Ф. Материальная цивили-

- лизация, экономика и капитализм, XV –XVIII вв. М., 1996. Т. 1: Структуры повседневности: возможное и невозможное.
220. Баганова М. Всемирная история в сплетнях. М., 2011.
 221. Балашов В. А., Юрченков В. А. Историография отечественной истории (1917 – начало 90-х гг.). Саранск, 1994.
 222. Барг М. А. Эпохи и идеи: становление историзма. М., 1987.
 223. Барг М. А. Историзм Фрэнсиса Бекона // Бэкон Ф. История правления короля Генриха VII. М., 1990.
 224. Барг М. А. Историзм Фрэнсиса Бекона // Вопросы истории. 1986. № 11.
 225. Барг М. А. Историческая мысль английского Просвещения / Болингброк Г. Письма об изучении и пользе истории. М., 1978.
 226. Барг М. А. Эпохи и идеи. Становление историзма. М., 1987.
 227. Баткин Л. М. Итальянское Возрождение. Проблемы и люди. М., 1995.
 228. Бендрикова Л. А. Французская историография революции 1848-1849 годов во Франции. М., 1969.
 229. Бердинских В. Ремесло историка в России. М., 2009.
 230. Бессмертный Ю. Как же писать историю? Методологические вехи во французской историографии 1994-1997 гг. // Новая и новейшая история. 1998. № 4.
 231. Бибиков М. В., Тишков В. А., Волков В. К. Международный конгресс исторических наук // Новая и новейшая история. 2006. № 1.
 232. Бибиков М. В. Историческая литература Византии. СПб., 1998.
 233. Бибиков М. В. Развитие исторической мысли // Культура Византии (вторая половина VII – XII в.). М., 1989.
 234. Бибиков М. В., Тишков В. А., Волков В. К. Международный конгресс исторических наук // Новая и новейшая история. 2006. № 1.
 235. Блуменау С. Ф. Современная французская историография Вандеи и Шуанрин // Новая и новейшая история. 1992. № 1.
 236. Болховитинов Н. Н. Становление исторической науки в США // История США: В 4 т. М., 1983. Т. 1.
 237. Брагина Л. М. Итальянский гуманизм эпохи Возрождения: Идеалы и практика культуры. М., 2002.
 238. Брагина Л. М. Итальянский гуманизм эпохи Возрождения: идейные поиски // Гуманистическая мысль

- итальянского Возрождения / [Сост., авт. вступ. ст., отв. ред. Л. М. Брагина]. М., 2004.
239. Брагина Л. М. Итальянский гуманизм. М., 1977.
240. Брагина Л. М. Социально-этические взгляды итальянских гуманистов. М., 1983.
241. Бурлацкий Ф. М. Загадка и урок Никколо Макиавелли. М., 1977.
242. Вайнштейн О. Л. Очерки развития буржуазной философии и методологии истории в XIX – XX веках / Под ред. В. И. Рутенбурга. Л., 1979.
243. Вайнштейн О. Л. Западноевропейская средневековая историография. М., 1964.
244. Вжосек В. Історія – Культура – Метафора. Постановня не-класичної історіографії. Про історичне мислення. К., 2012.
245. Виноградов К. Б. Очерки английской историографии нового и новейшего времени. Л., 1975.
246. Виноградов В. Н. Макс Вебер и «либеральный империализм» // Новая и новейшая история. 1988. № 2.
247. Виноградов К. Б. Очерки английской историографии нового и новейшего времени. М., 1975.
248. Волгин В. П. Развитие общественной мысли во Франции в XVIII в. М., 1977.
249. Гайденок П. П., Давыдов Ю. Н. История и рациональность: социология М. Вебера и веберовский ренессанс. М., 1991.
250. Гене Б. История и историческая культура средневекового Запада / Пер. с фр. Е. Баевской. М., 2002.
251. Гимон Т. В. Историописание раннесредневековой Англии и Древней Руси. Сравнительное исследование. М., 2011.
252. Гломозда К. Сенс і стан історичних досліджень як актуальна проблема наукової та освітянської спільноти США // Сучасна українська історіографія: проблеми методології та термінології: Матеріали Всеукр. наук.-метод семінару (Київ, 17 червня 2004 р.). К., 2005.
253. Годшо Ж. О книге Ф. Фюре // Французский ежегодник. 1979. М., 1981.
254. Гольберг Н. М. История США в произведениях Т. Пейна и Б. Франклина // Основные проблемы истории США в американской историографии. М., 1971.
255. Гофф Жак Ле. Интеллектуалы в средние века / Пер. с фр. А. Руткевич. СПб., 2003.

256. Грабски А. Ф. Фернан Бродель: Вопросы методологии истории // Новая и новейшая история. 1990. № 5.
257. Градовский А. Национальный вопрос в истории и в литературе / предисл. А. С. Сенина. М., 2009.
258. Грибко А. «Неподвижная история» Ле Руа Ладюри // Философско- методологические основы гуманитарного знания: Сборник аспирантских работ. М., 2001.
259. Гринин Л. Е. Теория, методология и философия истории: очерки развития исторической мысли от древности до середины XIX века. Лекции 8, 9. // Философия и общество. 2010. Выпуск № 4 (60).
260. Гринин Л. Е. Теория, методология и философия истории: очерки развития исторической мысли от древности до середины XIX века. Лекция 5. Период раннего Возрождения (конец XIV – начало XVI в.). Лекция 6. XVI – начало XVII в. Лекция 7. Теория и методология истории в XVII в. // Философия и общество. 2010. Выпуск № 3 (59).
261. Гринин Л. Е. Теория, методология и философия истории: очерки развития исторической мысли от древности до середины XIX века. Лекция 1. Древний Восток. Лекция 2. Античность // Философия и общество. 2010. Выпуск № 1 (57).
262. Гринин Л. Е. Теория, методология и философия истории: очерки развития исторической мысли от древности до середины XIX века. Лекция 3. Средневековая теология, теория истории и историография. Западная Европа. Лекция 4. Философско-историческая мысль в Средние века. Византия, Русь, арабский мир, Китай // Философия и общество. 2010. Выпуск № 2 (58).
263. Гуревич А. Я. Историческая наука и историческая антропология // Вопросы философии. 1988. № 1.
264. Гуревич А. Я. Исторический синтез и школа «Анналов». М., 1993.
265. Гуревич А. Я. Исторический синтез и Школа Анналов. Монография. М.; СПб., 2014.
266. Гуревич А. Я. Марк Блок и «Апология истории» // Блок М. Апология истории или ремесло историка. М., 1986.
267. Гуревич А. Я. Уроки Люсьена Февра // Февр Люсьен. Бои за историю. М., 1991.
268. Далин В. М. Токвиль и Вторая империя (К истории написания «Старого порядка») // Далин В. М. Историки Франции XIX – XX веков. М., 1981.

269. Далин В. М. Французская история XX века (Судьбы школы «Анналов») // Далин В. М. Историки Франции XIX – XX веков. М., 1981.
270. Данилов А. И. Проблемы аграрной истории раннего средневековья в немецкой историографии конца XIX – начала XX века. М., 1958.
271. Данилов Д. В. Gens Anglorum Беды Достопочтенного: в поисках английской идентичности // Образы прошлого и коллективная идентичность в Европе до начала нового времени. М., 2003.
272. Данилова И. Е. Альберти и Флоренция. М., 1997.
273. Дейвис Н. Европа. История. К., 2000.
274. Дементьев И. П. Американская историография гражданской войны в США (1861-1965). М., 1963.
275. Дементьев И. П. Идеиная борьба в США по вопросам экспансии (на рубеже XIX – XX вв.). М., 1973.
276. Дементьев И. П. Теория американской исключительности в исторической мысли США // Вопросы истории. 1986. № 2.
277. Дилигенский Г. Обзор журнала «Annales Economies. Societes civilizations» // Вопросы истории. 1962. № 7.
278. Дмитриев В. А. «Персидский» экскурс Аммиана Марцеллина: опыт источниковедческого анализа. Псков, 2010.
279. Добролюбский А. О. Школа «Анналов» – «новая историческая наука». М., 2000.
280. Доватур А. И. Повествовательный и скучный стиль Геродота. Л., 1957.
281. Драбкин Я. С. Проблемы и легенды в историографии германской революции 1918-1919 гг. М., 1990.
282. Дюби Ж. Развитие исторических исследований во Франции после 1950 года // Одиссей. Человек в истории. М., 1991.
283. Евтух В. Б. Историография национальных отношений в США и Канаде (60-70-е годы). К., 1982.
284. Ерофеев Н. А. Английская историческая наука 30-40 годов XIX в. // Маркс-историк. М., 1968.
285. Заболотный Е. Б., Камынин В. Д. Историческая наука в России в преддверии Третьего тысячелетия. Тюмень, 1999.
286. Заборов М. А. Введение в историографию крестовых походов (Латинская хронография XI–XIII веков). М., 1955.
287. Зайцева Т. И. Зарубежная историография: XX – начало XXI века. М., 2011.
288. Заярюк А. Про те, як соціальна історія ставала культурною // Україна модерна. Київ; Львів, 2005. Ч. 9.

289. Зверева Г. И. Организация исторической науки в Великобритании в новой и новейшее время. М., 1986.
290. Иггерс Г., Ван Э. Глобальная история современной историографии. М., 2012.
291. Историки России. Биографии / Отв. ред. А. А. Чернобаев. М., 2001.
292. Историческая наука сегодня: теории, методы, перспективы / [под. ред. Л. П. Репиной]. М., 2012.
293. Исторические исследования в России. Тенденции последних лет. М., 1996.
294. Историческое знание в современной России. Дискуссии и поиски новых подходов / Под ред. И. Эрмани, Г. Зверевой, Н. Чечель. М., 2005.
295. История в энциклопедии Дидро и Д'Аламбера. Л., 1978.
296. История Византии: В 3 т. М., 1967. Т. 3.
297. История и историки в пространстве национальной и мировой культуры XVIII–XXI веков: сборник статей / под ред. Н. Н. Алеврас, Н. В. Гришиной, Ю. В. Красновой. Челябинск, 2011.
298. История и память: историческая культура Европы до начала Нового времени / [под. ред. Л. П. Репиной]. М., 2006.
299. История культуры стран Западной Европы в эпоху Возрождения / Под ред. Л. М. Брагиной. М., 2001.
300. История ментальностей. Историческая антропология: За рубежные исследования в обзорах и рефератах. М., 1996.
301. Каждан А. П. Византийская культура (X–XII вв.). М., 1968.
302. Каждан А. П. Книга и читатель в Византии. М., 1974.
303. Калимонов И. К. Преподавание теории и методологии истории в Казанском университете // Новая и новейшая история. 2007. № 3.
304. Капица С. П. Об ускорении исторического времени // Новая и новейшая история. 2004. № 6.
305. Кареев Н. Историки французской революции: В 3 т. Л., 1924.
306. Кареев Н. И. Томас Карлейль. Его жизнь, его личность, его произведения, его идеи. СПб., 1903.
307. Каримский А. М. Философия истории Гегеля. М., 1988.
308. Киссель М. А. Джамбаттиста Вико. М., 1980.
309. Кінан Е. Російські історичні міти. К., 2003.
310. Кнабе Г. С. Корнелий Тацит. Время. Жизнь. Книги. М., 1984.

311. Кнабе Г. С. Образы Рима в сочинении Тита Ливия // Кнабе Г. С. Материалы к лекциям по общей теории культуры и культуре античного Рима. М., 1993.
312. Книга в культуре Возрождения. М., 2002.
313. Кобзева А. В. «Хронография» Иоанна Малалы: антикварная традиция и медиализация исторического знания в ранней Византии. Белгород, 2017.
314. Ковальченко И. Д. Теоретико-методологические проблемы истории науки: заметки и размышления о новых подходах // Новая и новейшая история. 1995. № 1.
315. Козеллек Р. Часові пласти. Дослідження з теорії історії. Зі статтю Ганса-Георга Гадамера. К., 2006.
316. Козеллек Р., Шеррер Ю., Сігов К. Історичні пошуки ідентичності. Українсько-німецький колоквиум. Червень 2000. К., 2004.
317. Козлов А. С. «Византийская история» Приска Панийского как памятник классического исторического нарратива // Документ. Архив. История. Современность. 2015.
318. Количественные методы в советской и американской историографии / Отв. ред. И. Д. Ковальченко, В. А. Тишков. М., 1983.
319. Копосов Н. Е. Как думают историки. М., 2001.
320. Короленков А. В. Квинт Серторий: Политическая биография. СПб., 2003.
321. Коротков С. Н. Современная западная историография о французской буржуазии эпохи Великой французской революции // Критика концепций современной буржуазной историографии: отечественная и зарубежная история. Л., 1987.
322. Косминский Е. А. Вольтер как историк // Вольтер. Статьи и материалы. М.-Л., 1948.
323. Кроче Б. Теория и история историографии. М., 1998.
324. Кубе Ю. Макс Вебер на рубеже двух эпох. М., 2016.
325. Кузнецов Г. Идеи и образы Возрождения. М., 1979.
326. Кузнецова Т. И., Миллер Т. А. Античная эпическая историография. Геродот. Тит Ливии. М., 1984.
327. Культура Византии. XIII–XV вв. М., 1991.
328. Культура Возрождения XVI века. М., 1997.
329. Культура и общество Италии накануне нового времени. М., 1993.
330. Культура эпохи Возрождения: Сб. ст. Л., 1986.
331. Кунина А. Е. США: методологические проблемы историографии (практика исследований). М., 1988.

332. Ларин Е. А. История Латинской Америки в мировой исторической и общественной мысли XVI-XIX вв. М., 2010.
333. Ле Гофф Ж. Существовала ли французская историческая школа «Анналов» // Французский ежегодник. 1968. М., 1970.
334. Лебедев П. Н. Рим и христианство: переосмысление истории в апологетике // Вестник древней истории. 2018. № 78/4.
335. Левин В. Г. Исторические взгляды Себастьяна Франка // Средние века. 1955. № 6.
336. Лепти Б. Общество как единое целое: О трех формах анализа социальной целостности // Одиссей: Человек в истории. Культурно-антропологическая история сегодня. М., 1996.
337. Липшиц Е. Очерки истории византийского общества и культуры (VIII – первая половина IX века). М.-Л., 1961.
338. Лифшиц М. А. Джамбатиста Вико // Вико Дж. Основания новой науки об общей природе нации. М.; К., 1994.
339. Лосев А. Ф. Античная философия истории. М., 1977.
340. Лукин Н. М. Альфонс Олар (1849-1928) // Лукин Н.М. Избранные труды. М., 1960. Т. 1.
341. Лурье С. Я. Геродот. М.; Л, 1947.
342. Любарский Я. Н. Византийские историки и писатели. СПб., 2012.
343. Любарский Я. Н. Михаил Псел. Личность и творчество (К истории византийского предгуманизма). М., 1978.
344. Люблинская А. Д. Историческая мысль в Энциклопедии // История в энциклопедии Дидро и Д'Аламбера, Л., 1978.
345. Манфред А. З., Собуль А. // Французский ежегодник. 1976. М., 1978.
346. Медведев И. П. Византийский гуманизм XIV – XV вв. Л., 1976.
347. Мереминский С. Г. Средневековая анналистика: особая форма историописания или историографический конструкт? // Люди и тексты: Исторический альманах. 2018. Вып. 11.
348. Мерцалова Л. А. Германский фашизм в новейшей историографии ФРГ. Воронеж, 1990.
349. Миллер Т. Историческая проза Древней Греции // Историки Греции. Геродот, Фукидид, Ксенофонт. М., 1976.
350. Мирзаев С. Б. Полибий. М., 1986.
351. Мишулин А. В. Древние славяне в отрывках греко-римских и византийских писателей по VII в. н. э. // Вестник древней истории. 1941. № 1.

352. Могильницкий Б. Г. История исторической мысли XX века. Курс лекций. Вып. 1: Кризис историзма. Томск, 2001.
353. Могильницкий Б. Г. История исторической мысли XX века. Курс лекций. Вып. 3: Историографическая революция. Томск, 2008.
354. Могильницкий Б. Г. Методология истории в системе университетского образования // Новая и новейшая история. 2003. № 6.
355. Могильницкий Б. Г., Николаева И. Ю., Гульбин Г. К. Американская буржуазная «психоистория»: крит. очерк. Томск, 1985.
356. Момджян Х. Н. Французское Просвещение XVIII века. М., 1983.
357. Момзен В. Макс Вебер и историческая наука // Новая и новейшая история. 1990. № 4.
358. Моряков В. И. Из истории эволюции общественно-политических взглядов просветителей конца XVIII века. М., 1981.
359. Мошковская Ю. Я. Георг Форстер – немецкий просветитель и революционер XVIII века (1754-1794). М., 1961.
360. Мучник В. М. Формирование и эволюция идейно-теоретических воззрений А. Дж. Тойнби. Томск, 1987.
361. Национальные истории в советских и постсоветских государствах. М., 2003.
362. Национальные исторические организации в странах Западной Европы и США / Отв. ред. В. В. Согрин. М., 1988.
363. Немировский А. И. У истоков исторической мысли. Воронеж, 1979.
364. Неретина С. С. Образ мира в «Исторической библии» Гистара де Мулэна // Из истории культуры средних веков и Возрождения. М., 1976.
365. Обломиевский Д. Французский романтизм. М., 1947.
366. Орлова М. И. Германская революция 1918-1919 гг. в историографии ФРГ. М., 1986.
367. Основные проблемы истории США в американской историографии. От колониального периода до гражданской войны 1861-1865 гг. М., 1971.
368. Основные проблемы истории США в американской историографии: 1861-1918 гг. М., 1974.
369. Патрушев В. И. Взлет и низвержение Карла Лампрехта (1856-1915) // Новая и новейшая история. 1995. № 4.

370. Патрушев А. Ренесанс Макса Вебера: истоки, дискуссии, теории // Новая и новейшая история. 1993. № 1.
371. Петров М. Т. Итальянская интеллигенция в эпоху Ренессанса. Л., 1982.
372. Пивовар Е. И. Теоретические проблемы изучения и преподавания истории на XX Международном конгрессе исторических наук // Новая и новейшая история. 2006. № 3.
373. Позитивізм: рефлексії щодо класичної моделі історіописання: матеріали круглого столу / Харківський національний педагогічний університет ім.
374. Попов Б. Едуард Гибон – историк, писатель и мыслитель эпохи Просвещения (1737-1794) // Новая и новейшая история. 1993. № 3.
375. Портреты историков: Время и судьбы. Т. 2: Всеобщая история. М.; Иерусалим, 2000.
376. Прокопьев С. М. Возникновение христианской исторической мысли: Ориген Александрийский. М., 2010.
377. Просветительские движения в Англии / Под ред. Н. Мещеряковой М., 1990.
378. Прохорова Л. Д. История исторической науки. Омск, 2010.
379. Ракитская И. Ф. Политическая мысль итальянского Возрождения: гуманизм конца XIV – XV вв. Л., 1984.
380. Ревель Ж. История и социальные науки во Франции: на примере эволюции школы «Анналов» // Новая и новейшая история. 1998. № 5, 6.
381. Реизов Б. Г. Французская романтическая историография (1815-1830). Л., 1956.
382. Репина Л. П. Парадигмы социальной истории в исторической науке XX столетия (Обзор) // XX век: Методологические проблемы исторического познания: Сб. обзоров и рефератов: В 2 ч. М., 2001. Ч. 1.
383. Репина Л. П. «Новая историческая наука» и социальная история. М., 1998.
384. Репина Л. П. Историческая наука на рубеже XX – XXI вв.: социальные теории и историографическая практика. М., 2011.
385. Репина Л. П. Парадигмы социальной истории в исторической науке XX столетия (Обзор) // XX век: Методологические проблемы исторического познания: Сб. обзоров и рефератов: В 2 ч. М., 2001. Ч. 1.
386. Рутенбург В. И. Италия и Европа накануне нового времени: Очерки. Л., 1974.

387. Рутенбург В. И. Титаны Возрождения. Л., 1976.
388. Рыбаков Б. А. Геродотова Скифия. М., 1979.
389. Савельева И. М. Обретение метода // Дройзен И. Г. Историка / Пер. с нем. Г. И. Федоровой, под ред. Д. В. Складнева СПб., 2004.
390. Савукова В. Григорий Турский и его сочинение // Григорий Турский. История франков / Пер. с лат. В. Д. Савукова. М., 1987.
391. Саймоне Дж. Карлейль / Пред. С. Бэлзы. М., 1981.
392. Санчук Г. Э. Видукинд Корвейский и его «Деяния саксов» // Вопросы историографии и источниковедения славяно-германских отношений. М., 1973.
393. Санчук Г. Э. Политические взгляды Видукинда Корвейского // Исследования по славяно-германским отношениям. М., 1971.
394. Свет Я. М. Уильям Хиклинг Прескотт и его открытие Америки // Новая и новейшая история. 1977. № 1.
395. Севастьянов Г. Н. Историческая наука в США от Первой до окончания Второй мировой войны // История США. Т. 3. М., 1985.
396. Семенов Ю. Н. Социальная философия А. Тойнби. Критический очерк. М., 1980.
397. Сидоров А. И. В поисках исчезающего времени (к вопросу о феномене средневековой анналистике) // Средние века. 2018. Вып. 79 (3).
398. Сидоров А. И. Историческая книга во времена Каролингов в контексте книжной культуры франков (VIII – X вв.). СПб., 2015.
399. Сидорова Т. А. Фредерик Уильям Мейтленд и английская историография критического направления. Конец XIX – первая половина XX вв. СПб., 2014.
400. Сидорович О. В. Анналисты и антиквары. Римская историография конца III – I в. до н. э. М., 2005.
401. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народа. М., 1962.
402. Смоленский Н. И. Политические категории немецкой буржуазной историографии (1848-1871 гг.). Томск, 1982.
403. Смоленский Н. И. К критике концепции Макса Вебера о природе исторического познания // Новая и новейшая история. 1985. № 3.

404. Современная зарубежная немарксистская историография. Критический анализ / Отв. ред. В. А. Мальков. М., 1989.
405. Согрин В. В. Осмысливая путь в профессии // Новая и новейшая история. 2015. № 2.
406. Согрин В. В. Профессиональная, пропагандистская и обывательская историография // Новая и новейшая история. 2018. № 1.
407. Согрин В. В. Современная историографическая революция // Новая и новейшая история. 2009. № 3.
408. Согрин В. В., Зверева Г. И., Репина Л. П. Современная историография Великобритании. М., 1991.
409. Согрин В. В. Идеиные течения в Американской революции XVIII века. М., 1980.
410. Согрин В. В. Критическое направление немарксистской историографии США XX в. М., 1987.
411. Согрин В. В. Осмысливая путь в профессии // Новая и новейшая история. 2015. № 2.
412. Согрин В. В. Профессиональная, пропагандистская и обывательская историография // Новая и новейшая история. 2018. № 1.
413. Согрин В. В. Современная историографическая революция // Новая и новейшая история. 2009. № 3.
414. Согрин В. В., Зверева Г. И., Репина Л. П. Современная историография Великобритании. М., 1991.
415. Стельмах С. П. Исторична наука України епохи класичного історизму. XIX – початок XX ст.: Монографія. К., 2005.
416. Стельмах С. П. Позитивізм в історичній науці // Енциклопедія історії України: У 10 т. К.: Наукова думка, 2011. Т. 8.
417. Стельмах С. Теорія історії Райнгарта Козеллека: традиції та інновації освоєння світу історії // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. К., 2006. Вип. 2.
418. Строгоцкий В. М. Становление исторической мысли в Древней Греции и возникновение классической греческой историографии: Геродот, Фукидид, Ксенофонт. Часть I. Геродот: монография. М.-Берлин:, 2014.
419. Суриков И. Е. Очерки об историописании в классической Греции. М., 2011.
420. Таран Л. Историческая мысль Франции и России: 70-е годы XIX – 40-е годы XX века. К., 1994.
421. Таран Л. Французька історіографія (70-ті роки XIX – 80-ті роки XX ст.). К., 1991.

422. Тишков В. А. История и историки в США. М., 1985.
423. Томашевская М. Историческая проза античности // Историки античности: В 2 т. М., 1989. Т. 1: Древняя Греция.
424. Триальмих В. Епископ из Мерзебурга Титмар и его «Хроника» // Титмар Мерзебургский. Хроника: В 8 кн. / Пер. с лат. И. В. Дьяконова. М., 2005.
425. Трубникова Н. В. Историческое движение «Анналов». Институциональные основы: традиции и новации: Автореферат. дис. доктора ист. наук. Томск, 2007.
426. Трутина Н. Н. Политика и политики «золотого века» Римской республики. М., 1986.
427. Уайт Х. Метаистория: историческое воображение в Европе XIX в. Екатеринбург, 2002.
428. Удальцова З. В. Византийская культура. М., 1988.
429. Удальцова З. В. Развитие исторической мысли // Культура Византии (IV – первая половина VII вв.). М., 1984.
430. Удальцова З. В. Развитие исторической мысли и культуры Византии IV – первой половины VII в. М., 1989.
431. Уколова В. И. Античное наследие и культура раннего средневековья. М., 1989.
432. Уманский П. Б. Американская революция XVIII века в буржуазной историографии США (конец XVIII – 60-е годы XX века). Казань, 1988.
433. Уткин А. И. Американская историография колониального периода // Основные проблемы истории США в американской историографии. М., 1971.
434. Утченко С. Л. Римская историография и римские историки // Историки Рима. М., 1970.
435. Федосова Е. И. Франсуа Гизо: историк и государственный деятель // Новая и новейшая история. 1997. № 2.
436. Феллер В. Введение в историческую антропологию. Опыт решения логической проблемы философии истории. М., 2005.
437. Хальбвакс М. Коллективная и историческая память // Неприкосновенный запас. 2005. № 23 (40-41).
438. Хачатурян В. М. Проблема цивилизации в «исследовании истории» А. Тойнби в оценке западной историографии // Новая и новейшая история. 1991. № 1.
439. Хоментовская А. И. Лоренцо Валла – великий итальянский гуманист. М.; Л., 1964.
440. Человек в культуре Возрождения. М., 2001.

441. Чубарьян А. О. Историческая наука в России к началу XXI века // Новая и новейшая история. 2003. № 3.
442. Шарифжанов И. И. Английская историография в XX в. Казань, 2004.
443. Шарифжанов И. И. Современная английская буржуазная историография: проблемы, теории и методы. М., 1984.
444. Шартье Р. История сегодня: сомнения, вызовы, предложения // Одиссей. Человек в истории. М., 1995.
445. Шпакова Р. Макс Вебер в 1918 г. // Новая и новейшая история. 1997. № 1.
446. Шутова О. М. Историография и постмодерн: вопрос об идентичности во второй половине XX – начале XXI века. Минск, 2007.
447. Эллинизм: Восток и Запад / Отв. ред. Е. С. Голубцова. М., 1992.
448. Эмар М. История и компаративизм // Новая и новейшая история. 1999. № 5.
449. Юсим М. А. «Средиземноморье» Ф. Броделя: человек в ландшафте большой истории // Новая и новейшая история. 2005. № 6.
450. Юсим М. А. Франческо Гвиччардини – от «Истории Флоренции» к «Истории Италии» // Новая и новейшая история. 2018. № 4.

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

КОПИЛОВ Сергій Анатолійович,
доктор історичних наук, професор,
ректор Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

ВЕРСТЮК Володимир Вікторович,
старший викладач кафедри всесвітньої історії
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

ІСТОРІОГРАФІЯ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТІВ ІСТОРИЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ

Підписано до друку 20.09.2019 р. Гарнітура «Книжник».
Папір офісний. Друк різнографічний.
Формат 60x84/16. Умовн. друк. арк. 9,5. Обл.-вид. арк. 7,4.
Тираж 50. Зам. № 869.

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.
Свідоцтво серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.

Надруковано в Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.